NAAR EEN NME CENTRUM VAN DE TOEKOMST

Margreeth Broens

2238.

Naar een NME Centrum van de toekomst

onderzoeksverslag en wegwijzer

Margreeth Broens

Dienst Stadsbeheer GEMEENTE UTRECHT

Recreatie ROTTERDAM

amsterdams NATUUR & MILIEU EDUCATIE CENTRUM

Gemeente Den Haag
Dienst Stadsbeheer
Afdeling Milieu

Inhoudsopgave

Voorwoord *7*

Opzet van de rapportage *8*

Samenvatting *9*

Conclusies en aanbevelingen *12*

Deel 1

1 Achtergrond en vraagstelling van het onderzoek *21*

2 Handreiking voor het maken van keuzes voor een NME Centrum van de toekomst *25*
2.1 Diversiteit aan typen multifunctionele NME Centra *25*
2.1.1 De vier typen multifunctionele NME Centra van de toekomst *27*
2.1.2 Matrix van typen NME Centra met functies en doelgroepen *32*
2.2 Een stappenplan voor een NME Centrum van de toekomst *33*
2.2.1 Kiezen voor een NME Centrum van de toekomst *33*
2.3 De matrix: inhoud en werkwijze *35*
2.3.1 Matrix van mogelijke functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten *36*
2.3.2 Toelichting op het werken met de matrix *40*

Deel 2

3 Beelden voor de toekomst van het NME Centrum; gesprekspartners aan het woord *47*

3.1 Relevante ontwikkelingen *47*
3.1.1 Algemene maatschappelijke ontwikkelingen *47*
3.1.2 Ontwikkelingen in de werkvelden *49*
3.2 Ontwikkelingen op het terrein van NME *51*
3.2.1 De externe gesprekspartners aan het woord *51*
3.2.2 De woordvoerders van de vier grote steden aan het woord *57*
3.3 Visies op het NME Centrum van de toekomst *59*
3.3.1 Visie van de externe gesprekspartners *59*
3.3.2 Visie van de woordvoerders van de vier grote steden *61*
3.4 Functies, doelgroepen en activiteiten *61*
3.4.1 Functies *62*
3.4.2 Doelgroepen *64*
3.4.3 Activiteiten *65*

4 Beelden van het NME Centrum van de toekomst: confrontatie met de uitvoeringspraktijk *71*

4.1 Impressie van het verloop van de rondetafelgesprekken *74*
4.2 Bespreking van de resultaten aan de hand van de matrix *74*
4.2.1 Functies *74*
4.2.2 Doelgroepen *82*
4.2.3 Activiteiten *83*
4.2.4 Faciliteiten *84*
4.2.5 Het gebruik van de matrix *85*

4.2.6 De waarde van de elementen van de matrix voor een NME Centrum van de toekomst *86*
4.2.7 Waarde van de rondetafelgesprekken voor de resultaten van het onderzoek *89*

5 Verantwoording van de methode van onderzoek *91*

5.1 Karakter van het onderzoek *91*
5.2 Beschrijving van de gang van zaken tijdens het onderzoek *91*
5.2.1 Oriënterende fase *92*
5.2.2 Uitvoerende fase *92*
5.3 Presentatie- en studiedag *96*

Bijlagen

1 Geraadpleegde literatuur *97*

2 Korte begrippenlijst en achtergrond bij de begrippen natuur- en milieu-educatie en communicatie *103*

3 Begrippenkader van de matrix *117*

4 Stellingen voor een discussie *129*

5 Lijst met deelnemers aan de diverse gespreksronden *131*

Voorwoord

Vanaf 1993 treffen de beleidsmedewerkers en de leidinggevenden van de NME-organisaties van de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht) elkaar regelmatig in een informeel overleg vanuit de behoefte op een meer strategische wijze gezamenlijke NME-aangelegenheden en problemen van 'grote stad' en 'grote organisatie' met elkaar te bespreken. In dit overleg werd als gezamenlijk punt onderkend het ontwikkelen in elk van de steden van een nieuw NME Centrum op korte of langere termijn. Toen het Kaderplan NME zich aandiende heeft het Vier-grote-stedenoverleg van de NME Centra de kans aangegrepen een onderzoeksvoorstel op dit gebied in te dienen, waarvan het rapport hier voor u ligt.

Nog niet zolang geleden was het vormgeven van een NME Centrum vrij simpel: NME was nog grotendeels 'schoolbiologie' en een leslokaal bij de kinderboerderij, een bezoekerscentrum bij het natuurgebiedje, de keet op de schooltuinen, activiteiten vanuit een natuurmuseum of een oude boerderij die verbouwd kon worden. Alle gaven ze invulling aan het begrip 'NME Centrum'. Het NME-werkveld is echter sterk in beweging. De 'klassieke NME', met het (basis)onderwijs als voornaamste doelgroep wordt verbreed naar 'milieucommunicatie' voor een veelheid aan doelgroepen. In het licht van deze ontwikkeling zal een 'NME Centrum van de toekomst' andere ruimtelijke eisen stellen. Belangrijker is echter dat aan een dergelijk centrum een plan ten grondslag ligt, waaruit duidelijk wordt wat men denkt te gaan doen: voor en met wie. Dit onderzoeksverslag biedt een model om het werk van een 'NME Centrum van de toekomst' op een planmatige en eenduidige manier te kunnen beschrijven en inzichtelijk te maken. Een dergelijk model staat niet op zichzelf, maar in een context. Die context - een toekomstverkenning en een beschrijving van achtergronden - wordt in het rapport verduidelijkt nadat het model is weergegeven. Het rapport levert daarmee naar we hopen een bijdrage tot een meer gefundeerde en beargumenteerde opzet van een 'NME Centrum'.

Dankzij de subsidie van het Kaderplan NME kon het onderzoek op deze manier worden uitgevoerd. De betrokkenheid van de programma-manager van het Kaderplan NME, Douwe Jan Joustra, bleef niet beperkt tot het in ontvangst nemen van de onderzoeksaanvraag. Hij was in verschillende stappen van het onderzoeksproces een kritische gesprekspartner en raadgever, waarvoor onze dank.
Niet in de laatste plaats echter, willen we allen bedanken die in de diverse fasen van het onderzoek actief hebben meegedacht en -gewerkt. Zonder de inzet van deze direct en indirect betrokkenen bij het NME-veld op landelijk en lokaal niveau had dit rapport niet geschreven kunnen worden. Onze dank gaat ook uit naar Kasteel Groeneveld waar men in staat was op korte termijn onderdak te bieden aan de afsluitende studiedag van het onderzoek.

Ook een woord van dank richten we tot de onderzoekster die dit rapport heeft geschreven: drs. Margreeth Broens. Zij heeft eerder NME-onderzoek verricht - onder andere naar de natuurgidsencursus van het IVN en naar buitenschoolse NME (bij het ISOR) - en was dus geen onbekende in het diverse, versnipperde NME-werkveld. Voor een onderzoek in deze voor een buitenstaander vaak ondoorzichtige materie, veelheid aan ontwikkelingen en chaotische invulling van het werkveld, bleek Margreeth over de juiste onderzoekseigenschappen en contacten te beschikken. Het samen vormgeven aan het onderzoek door de begeleiders vanuit het Vier-grote-stedenoverleg van de NME Centra en de onderzoekster is dan ook plezierig en vruchtbaar verlopen.

Inmiddels is een subsidie verworven voor een vervolgonderzoek 'Werken in het NME Centrum van de toekomst'. Dit zal - op basis van in dit rapport gemelde inzichten - de competenties van 'NME-werker van de toekomst' als onderwerp hebben.

Namens de NME Centra van de vier grote steden:

Lydia Haafkens, consulent NME
Amsterdams NME Centrum,
co-begeleider onderzoek
Postbus 1240
3000 BE Rotterdam
010 - 417.25.68

Drs. Roel van Raaij, beleidsmedew. NME
Dienst Recreatie Rotterdam, SWN-NME
begeleider en penvoerder onderzoek,

Opzet van de rapportage

Het voor u liggende rapport bestaat uit twee delen die worden voorafgegaan door de 'Samenvatting' en de 'Conclusies en aanbevelingen' en worden afgesloten met de 'Bijlagen'.

Deel 1 laat zien, na een korte beschrijving van de achtergronden van het onderzoek, hoe men in NME Centra kan komen tot de keuze voor een NME Centrum van de toekomst. Het belangrijkste onderdeel van dat deel is een beschrijving van het instrument waarmee de keuze voor een NME Centrum van de toekomst kan worden gemaakt. Dit instrument is tijdens het onderzoek ontwikkeld en getoetst. Naast een beschrijving van het instrument geven we aan welke factoren er nog meer meespelen bij het maken van die keuzes. Ook geven we het belang aan van het maken van keuzes. Met het aanleveren van deze gegevens hopen we een bijdrage te leveren aan een meer beleidsmatige aanpak van NME.

Deel 2 biedt een bespreking van de resultaten van het onderzoek. Het geeft een gethematiseerd overzicht van wat er in de gespreksronden aan de orde is gekomen. Op basis van deze gegevens is het instrument ontwikkeld dat in deel 1 is uitgelegd en besproken. Deel 2 kan dus worden beschouwd als controle op de inhoud van deel 1. Daarnaast is de tekst van deel 2 goed te gebruiken als discussietekst in de NME instellingen. Men kan hiermee kritisch nagaan of men het eens is met wat er wordt beweerd, en, zo ja, op wat voor gronden.

Sommige zaken zijn essentieel voor het onderzoek, maar leiden in het rapport te veel af van de hoofdzaken. Een voor ons essentiële zaak als een visie op en een eenduidig begrippenkader van 'educatie en communicatie' hebben we nadrukkelijk in een bijlage (2) opgenomen, onder de titel: 'Korte begrippenlijst en achtergrond bij de begrippen natuur- en milieu- educatie en communicatie'. Ook die bijlage vinden we de moeite van het bespreken in NME-kring waard. We wijzen er op dat de bijlagen 2 en 3 elkaar tekstueel gedeeltelijk overlappen. Dat heeft te maken met het uitgangspunt dat deze bijlagen ook onafhankelijk van elkaar en los van het onderzoeksrapport te gebruiken moeten zijn.

Samenvatting

Achtergrond

Het Vier-grote-stedenoverleg van de Natuur- en milieueducatie (NME) Centra van Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht had behoefte aan een onderzoek naar de invulling van een 'multifunctioneel NME Centrum van de toekomst'. De onderzoeksaanvraag werd ingediend en goedgekeurd op basis van het Kaderplan NME, de extra impuls die door zes ministeries aan Natuur- en milieueducatie (NME) wordt gegeven. De vier centra krijgen op (korte) termijn te maken met de ontwikkeling en inrichting van nieuwe centra voor NME in hun werkgebied. Voorafgaand aan de bouw wilde men nagaan aan welke ruimtelijke eisen een NME Centrum in de nabije toekomst zou moeten voldoen, gelet op de inhoudelijke invulling van de centra.

De **doelstelling** van het onderzoek was: het formuleren van een programma van inhoudelijke en ruimtegebonden eisen voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. Hierbij dient het begrip 'centrum' ruim te worden opgevat. Zowel het gebouw en de onmiddellijke omgeving, als de activiteiten (door diverse organisaties) die in dit gebouw plaatsvinden vallen hieronder.

De **vraagstelling** van het onderzoek luidde: welke maatschappelijke en beleidsmatige ontwikkelingen in de nabije toekomst leiden tot welke activiteiten op het terrein van NME? En in welke ruimtelijke eisen dienen deze NME-activiteiten te worden vertaald om te komen tot een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst?

Het doel van een NME Centrum is als volgt geformuleerd: mensen (individuen en groepen) stimuleren, ondersteunen en in staat stellen om bewuster om te gaan met natuur en milieu, door hen, met behulp van de in het centrum aanwezige materialen, voorzieningen en activiteiten, de benodigde faciliteiten te bieden die aansluiten bij hun belevingswereld en leefomgeving. Het centrum dient individuen en groepen te stimuleren en inspireren tot de grootst mogelijke stap in de richting van een duurzame levensstijl en samenleving. Het centrum dient participatie te stimuleren van tal van groeperingen en moet dus onderdak kunnen bieden aan een diversiteit aan activiteiten.

De **gegevens** voor het onderzoek zijn **verzameld** in gespreksronden (vraaggesprekken met deskundigen buiten de eigen NME Centra en buiten de sector; rondetafelgesprekken met NME-medewerkers uit de praktijk van het werk) en door middel van literatuurstudie. De oorspronkelijke opzet is losgelaten door de gegevens uit de praktijk van het NME-werk een nadrukkelijker plaats binnen het onderzoek te geven. Na afloop van het onderzoek heeft er, voornamelijk voor medewerkers van NME Centra, een studiedag plaatsgevonden waarop de voorlopige onderzoeksresultaten zijn gepresenteerd. Deze dag was tegelijkertijd het startschot voor het toegekende vervolgonderzoek naar de benodigde competenties voor het werken in het NME Centrum van de toekomst.

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode mei 1996 tot februari 1997.

Resultaten

Functies als invalshoek
Functies, in combinatie met een globale indeling van doelgroepen, in plaats van zoals verwacht activiteiten, blijken een goed uitgangspunt te zijn voor de inrichting van een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. Pas als de functies bekend zijn, kan

worden bepaald hoe het NME Centrum van de toekomst er uit moet gaan zien.

Een viertal typen NME Centra van de toekomst
Een NME instelling kan verschillende functies vervullen. In theorie zijn alle functies te verenigingen in één NME Centrum van de toekomst. Niet elke NME instelling zal echter in de praktijk dezelfde functies (kunnen) vervullen. Om die reden is het niet mogelijk om een beschrijving te geven van één NME Centrum van de toekomst. Op basis van een clustering van functies, gecombineerd met een afbakening van globale doelgroepen, onderscheiden we een viertal typen multifunctionele NME Centra van de toekomst, in het bijzonder voor de vier grote steden:

1. het multifunctionele NME Centrum als trekpleister
2. het multifunctionele NME Centrum als deel van de omgeving
3. het multifunctionele NME Centrum als winkel
4. het multifunctionele NME Centrum als kantoor.

Een NME Centrum kan eigenstandig over een gebouw beschikken, maar kan ook met anderen een gebouw delen. Is dit laatste het geval, dan leidt dit niet tot een vijfde type NME Centrum. Met andere woorden: ook in dat geval zal het NME Centrum tot één van de vier onderscheiden typen behoren. In de afweging tussen gedeelde of eigen huisvesting moet overigens wel worden stilgestaan bij de vraag of het delen van ruimtelijke faciliteiten met anderen de NME instelling niet schaadt. Bij voorkeur zou de samenwerking een meerwaarde moeten opleveren.

Doelgroepen, activiteiten en ruimtelijke faciliteiten
Gesteld kan worden dat een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst niet alleen is gericht op het vervullen van functies voor het (primair) onderwijs. Samenwerking met anderen en andere organisaties zal nodig zijn om ook andere doelgroepen te bereiken. De activiteiten zullen in de toekomst meer ondersteunend van aard zijn en minder uitvoerend.

Activiteiten op het terrein van natuur en milieu lijken steeds meer te worden geschaard onder de noemer duurzaamheid/duurzame ontwikkeling. Dit thema zal in het gebouw terug te vinden moeten zijn in de keuze voor de gebruikte materialen en de bedrijfsinterne milieuzorg. Het gebouw vervult daarmee een voorbeeld voor degenen die er als deelnemer of samenwerkingspartner gebruik van maken.

Het begrip 'multifunctioneel' heeft in het onderzoek uiteindelijk de volgende invulling gekregen:
1. Nu weer geschikt voor de ene en dan weer geschikt (te maken) voor de andere activiteit die niet tegelijkertijd plaatsvindt;
2. Een diversiteit aan activiteiten die naast elkaar in dezelfde omgeving (binnen- of buitenruimte) plaatsvinden, waarbij die omgeving wordt gezien als een geheel;
3. Geschikt voor meer dan een doelgroep of organisatorisch verband;
4. Geschikt voor natuur- en milieueducatie én -communicatie.

Stappenmodel voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst
Tijdens het onderzoek is een matrix ontwikkeld met de elementen functies, doelgroepen, activiteiten en (ruimtelijke) faciliteiten voor een NME Centrum van de toekomst. Deze matrix fungeert als toetsingskader voor het bepalen van keuzes voor een NME Centrum van de toekomst. Samen met de vier typen NME Centra maakt de matrix deel uit van een 'stappenplan' om te komen tot een NME Centrum van de toekomst. Dit stappenplan kan worden gebruikt als beleidsinstrument ter bepaling van een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. De typologie van de vier NME Centra is daarbij geschikt om aller-

eerst te kunnen kiezen voor een bepaald profiel voor een NME Centrum. De matrix is bedoeld en geschikt gebleken om alle elementen de revue te laten passeren, die voor het maken van keuzes relevant zijn.

Begripsafbakening educatie en communicatie

Het komen tot een multifunctioneel centrum voor natuur- en milieueducatie én -communicatie was het uitgangspunt in het onderzoek. In de praktijk van NME blijken termen als educatie, communicatie en voorlichting niet eenduidig te worden gebruikt. Genoemde begrippen moesten daarom nader worden ingevuld om tot een heldere afbakening van het onderzoek te komen. In de loop van het onderzoek groeide de begripsomschrijving uit tot een achtergrondverhaal, bedoeld om te komen tot een eenduidig referentiekader als basis voor discussies. Dit onderdeel kan ook los van het onderzoek worden toegepast.

Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

NME als overheidsbeleidsinstrument

Het lijkt er op dat, met het verdwijnen van het onderwijs als enige doelgroep, NME een **instrumenteel** karakter krijgt. NME wordt ingezet om beleidsdoelen te realiseren, bijvoorbeeld ten behoeve van het verminderen van de hoeveelheid afval. Daarmee wordt NME sterk gericht op het oplossen van concrete problemen. De overheid wil op een goede manier communiceren met haar burgers, opdat deze het overheidsbeleid uitvoeren. NME kan hierin, als sociaal instrumentarium, een zinvolle rol vervullen. Er zijn weinig bezwaren in te brengen tegen het inzetten van NME als beleidsinstrument van de overheid. Belangrijk is wel dat de overheid NME inzet als onderdeel van het sociaal instrumentarium, in de verwachting dat educatie een eigen bijdrage levert aan het oplossen van maatschappelijke problemen.

De bijdrage die NME Centra leveren ligt **niet** in de eerste plaats op het vlak van het **communiceren met burgers om beleidsdoelen te realiseren**. Belangrijker is om, **met de deskundigheid die NME heeft** op het terrein van de inhoud, vorm en (institutioneel) leren van kinderen én volwassenen, **na te gaan wat de bijdrage van NME kan zijn** aan het oplossen van beleidsproblemen. Van deze deskundigheid maakt onder meer deel uit:
- Hoe mensen zijn te bewegen tot educatieve activiteiten; en
- Hoe mensen (kinderen, volwassenen) op de beste wijze kennis verwerven in de ruime betekenis van het woord: kennis, attitude en vaardigheden in hun onderlinge samenhang.

Deze kennis leidt tot handelingsperspectieven die een bijdrage kúnnen leveren - maar niet per definitie hóeven te leveren - aan het oplossen van beleidsproblemen.
Al deze aspecten van het werk behoren te worden meegenomen in de ruimtelijke afwegingen voor een NME Centrum van de toekomst.

Doelgroepen

Het **onderscheid binnen- en buitenschools** ten aanzien van doelgroepen (en activiteiten) kan als **achterhaald** worden beschouwd. Een indeling en benadering van doelgroepen via relevante intermediaire organisaties en/of georganiseerde doelgroepen is beter dan de thans gebruikelijke indeling van doelgroepen. Kenmerken en interesses van doelgroepen kunnen ook als uitgangspunt worden genomen. Steeds opnieuw dient te worden nagegaan welke aanpak past bij welke (nieuw) te bereiken doelgroep. Op basis van maatschappelijke ontwikkelingen waarin NME een functie wenst te vervullen, dient te worden bepaald welke activiteiten voor welke doelgroepen passend zijn.

Samenwerking

Alleen al om de doelgroepen te kunnen bereiken is samenwerking met andere organisaties noodzakelijk. Die samenwerking zal per doelgroep steeds opnieuw in kaart moeten worden gebracht. Een samenwerkingsrelatie moet zorgvuldig worden opgebouwd en onderhouden. Latente, passieve samenwerking is nodig, omdat men op elk moment de ander weer nodig kan hebben voor het bereiken van een doelgroep. Het verbreken of laten versloffen van een samenwerkingsrelatie is onverstandig. Samenwerking stelt ruimtelijke eisen aan een gebouw. Er is bijvoorbeeld meer vergaderruimte nodig.

Overheidsbeleidsterminologie

Vanaf het moment dat NME Centra minder een redelijk autonome gemeentelijke afdeling vormden, of meer met de lokale overheid als directe opdrachtgever te maken kregen, raakte het gebruik van overheidsbeleidsterminologie steeds meer in zwang. NME-medewerkers kregen te maken met ervaren milieuambtenaren die zich wél al geruime tijd bezighielden met de zogenaamde harde, meetbare, technisch-wetenschappelijke kant van milieubeleid. Deze aspecten vormen een contrast met de cultuur van NME. De effecten van educatieve activiteiten en doelstellingen zijn immers niet gemakkelijk te meten.

Het lijkt erop dat medewerkers van NME Centra zich teveel laten leiden door de beleidsterminologie van de overheid. Opvallend is het gebruik van termen in het kader van NME die direct afkomstig zijn uit het overheidsbeleid. Deze begrippen zijn voor medewerkers van NME Centra niet betekenisvol, omdat ze abstract zijn en men ze niet kan relateren aan de eigen achtergrond. Begrippen blijven op die manier leeg en onbruikbaar, waardoor regelmatig spraakverwarring optreedt. In het rapport worden hiervan diverse voorbeelden naar voren gebracht.

Het rechtstreeks gebruiken van overheidsbeleidsbegrippen vormt ook een probleem bij samenwerking met andere, niet-overheidsinstellingen. Samenwerking met andere instellingen wordt belangrijk geacht. Maar waar men niet in staat is om een gemeenschappelijke invulling te geven aan gehanteerde begrippen, ontstaan regelmatig problemen. Deze problemen staan een vruchtbare samenwerking in de weg.

Een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst

Een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst dient er niet alleen te zijn voor de doelgroep onderwijs, maar voor diverse, **steeds opnieuw te bepalen** doelgroepen. Doelgroepen (deelnemers) en activiteiten (vorm en inhoud) zijn altijd aan elkaar gerelateerd en worden steeds op elkaar afgestemd. Een grote diversiteit aan deelnemers heeft tot gevolg dat er een grote diversiteit aan activiteiten moet worden ontwikkeld in daartoe passende, diverse, ruimtelijke faciliteiten. Het gebouw dient dus geschikt (te maken) te zijn voor deze veelheid aan activiteiten.

Onder een multifunctioneel centrum wordt verstaan een centrum dat in staat is de **educatieve** en **voorlichtings**functie van NME/NMC zo breed mogelijk uit te oefenen en geschikt is voor **divers** gebruik; divers in **doelgroepen**, **activiteiten** en **organisatorische verbanden**. Het laatste houdt in dat een NME Centrum zowel eigenstandig over een gebouw kan beschikken als in samenwerking met anderen in een gebouw kan zijn gehuisvest.

Het onderscheid tussen educatie en voorlichting ligt voornamelijk op het niveau van de doelstellingen die men beoogt te bereiken en niet zozeer op het niveau van werkvormen. Het gaat erom of men een bijdrage wil leveren aan het leren van diverse handelingsperspectieven, of dat men wil bijdragen aan de oplossingen voor een concreet probleem. Ook in voorlichtingsactiviteiten wordt nu meer dan voorheen met groepen gewerkt, terwijl educatie ook individuele activiteiten van deelnemers impliceert (zelfeducatie).

Functies en typen NME Centra

Niet de activiteiten maar de **functies** die een NME instelling dient te vervullen, in combinatie met een globale indeling van doelgroepen, staan centraal bij het bepalen van het multifunctionele NME Centrum van de toekomst als gebouw. Pas als de functies bekend zijn, kan worden nagegaan hoe het NME Centrum van de toekomst er uit moet zien. Functies zijn hiervoor met name geschikt, omdat deze op een abstracter niveau geformuleerd worden dan de combinatie van activiteiten en doelgroepen. Ze bieden daardoor de mogelijkheid om flexibeler met veranderingen om te gaan.
Een NME instelling kan verschillende functies vervullen. Niet elke NME instelling zal dezelfde functies (kunnen) vervullen. Om die reden komen we niet tot één NME Centrum van de toekomst. Wel kan op basis van clustering van functies, gecombineerd met globale doelgroepen, een viertal typen multifunctionele NME Centra van de toekomst worden onderscheiden, in het bijzonder voor de vier grote steden:

1. het multifunctionele NME Centrum als **trekpleister**
2. het multifunctionele NME Centrum als **deel van de omgeving**
3. het multifunctionele NME Centrum als **winkel**
4. het multifunctionele NME Centrum als **kantoor**

In theorie lijken de vier typen centra elkaar niet uit te sluiten, hetgeen inhoudt dat alle functies in één multifunctioneel NME Centrum verenigd kunnen zijn. In de praktijk, zeker in die van de vier grote steden, zal het gezien de geografische beperkingen en de organisatorische context waarin een NME instelling zich bevindt, onmogelijk zijn alle functies in één NME Centrum te verenigen. Met andere woorden: hét ene multifunctionele NME Centrum van de toekomst lijkt in de praktijk niet realiseerbaar. Dit sluit echter niet uit dat een NME instelling als ideaalbeeld kiest voor de optelsom van alle functies. Belangrijk is evenwel dat de keuze voor het verenigen van verschillende functies in een multifunctioneel NME gemaakt wordt op **inhoudelijke** gronden of op basis van bepaalde doelgroepen.
Overigens leidt een NME instelling die een gebouw met samenwerkingspartners deelt niet tot een vijfde type NME Centrum. Met andere woorden: ook in dat geval zal een van de vier onderscheiden typen - vanuit de invalshoek van NME - van toepassing zijn.

Stappenplan

Functies, doelgroepen, activiteiten en (ruimtelijke) faciliteiten kunnen worden samengevoegd in een **matrix**. Deze matrix maakt het mogelijk beleidsmatige **keuzes** te maken voor een NME Centrum van de toekomst. De typologie van de vier NME Centra maakt het mogelijk een keuze te maken voor het **profiel** van een NME Centrum. Het gaat hier om accentverschillen, waarbij de omschrijvingen niet bedoeld zijn om strikt te worden gehanteerd.
De matrix en de typologie vormen samen onderdeel van een stappenplan, dat leidt tot de keuze van een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst.

Competenties van NME-medewerkers

Nauw gerelateerd aan de functies die een NME instelling dient te vervullen zijn de competenties waarover NME-medewerkers in een NME Centrum van de toekomst dienen te beschikken. In het onderzoek is hier door diverse gesprekspartners bij stilgestaan.

Functies in en buiten het gebouw

Een NME instelling kiest voor het vervullen van een bepaalde functie, waarvoor in het (gemeenschappelijke) gebouw al dan niet ruimte nodig is. Het vervullen van een functie hoeft namelijk niet per definitie te betekenen dat er ruimte (oppervlakte) nodig is om die functie te vervullen. De deelnemer hoeft niet altijd naar het gebouw toe te komen. Er kan gekozen worden voor het vervullen van een functie elders: in de publieke ruimte, dan wel in het gebouw van een ander. NME gaat in laatstgenoemde situaties het eigen gebouw uit en gaat de ander opzoeken in de sociale context waarin die zich op dat moment bevindt.

Voor het vaststellen van de behoefte aan ruimtelijke faciliteiten heeft de NME instelling met een drietal aspecten te maken:

1. **Niet elke activiteit** van een NME instelling maakt **ruimtelijke aanspraken** op het NME Centrum. Sommige activiteiten kunnen elders plaatsvinden. Deze kunnen verder worden onderscheiden in **binnen**- en **buiten**activiteiten.
2. Het **gebruik maken van ruimtelijke faciliteiten**, al dan niet tegen betaling, **van anderen**. Dit houdt in dat er **wel** ruimtelijke faciliteiten **nodig** zijn. Deze worden in een **gebouw van derden** ondergebracht. Het spreekt vanzelf dat deze situatie zich voordoet als men samenwerkt met andere instellingen en ook in ruimten van anderen vergadert.
3. Het **gemeenschappelijk** gebruik maken van een gebouw door een NME instelling, samen met andere instellingen, hetgeen gemeenschappelijk gebruik van ruimtelijke faciliteiten mogelijk maakt.

Voor elk van de genoemde drie aspecten geldt dat men rekening mee dient te houden met de volgende zaken:

- Functies dienen **altijd** te worden **benoemd**, ook al leiden ze niet tot ruimtelijke eisen;
- Is **herkenbaarheid** van een benoemde functie van de NME instelling nodig? En zo ja, is de NME instelling voldoende herkenbaar in het gemeenschappelijke gebouw, of in het gebouw van derden? Daarnaast is de beeldvorming van de andere instellingen van belang: past het beeld van de ander bij dat van de NME instelling? Heeft die andere instelling een uitstraling die negatief uitwerkt voor de NME instelling (in het bijzonder voor het bereiken van bepaalde doelgroepen of voor samenwerking in het algemeen)?
- Meer in het algemeen: heeft **(gemeenschappelijk) gebruik van ruimtelijke faciliteiten een meerwaarde?**
- Hoe staat het met de **continuïteit in het gebruik** van de ruimtelijke faciliteit? Bestaat de instelling die de ruimte beschikbaar heeft gesteld of waarmee de ruimte wordt gedeeld over enige tijd nog? Meer algemeen: hoe afhankelijk kan en wil de NME instelling zich van anderen maken, of zich ten opzichte van anderen opstellen?
- Zijn de ruimtelijke faciliteiten die de NME instelling op het oog heeft **beschikbaar** en geschikt voor het vervullen van de gekozen functie van NME?
- Hoe staat het met de **afstemming** van activiteiten, als er in bepaalde ruimtes gemeenschappelijke activiteiten plaatsvinden?

Duurzaamheid in het gebouw

In een NME Centrum van de toekomst lijken activiteiten op het terrein van natuur en milieu steeds meer te worden geschaard onder de noemer 'duurzaamheid/duurzame ontwikkeling'.
Duurzaamheid dient bij de keuze voor materialen en bedrijfsinterne milieuzorg de leidraad te zijn. Het gebouw vervult daarmee een voorbeeld voor degenen die er als deelnemer of samenwerkingspartner gebruik van maken.

Renovatie

De tendens is dat NME niet meer alleen zijn bestaansrecht ontleent aan het onderwijs. Deze ontwikkeling zal ook in ogenschouw moeten worden genomen als er gekozen wordt voor renovatie in plaats van voor nieuwbouw, met name voor het opnieuw bepalen en indelen van de ruimten.

Aanbevelingen

Bijdrage van NME aan het oplossen van beleidsproblemen

Het verdient aanbeveling om aan de lokale overheid duidelijk te maken welke bijdragen NME kan leveren aan de oplossing van beleidsproblemen. NME instellingen moeten ervoor oppassen zich niet te laten misbruiken als beleidsinstrument om bepaalde politieke doelen te realiseren. Om de volgende drie redenen kan NME dit niet waarmaken:

1. Mensen laten zich niet manipuleren door een van bovenaf opgelegd handelen, ook al zou een NME instelling nog zo overtuigd zijn van het nut van dergelijk handelen. De vraag naar het ethisch verantwoord zijn van een dergelijke opstelling laten we dan nog buiten beschouwing.
2. Het is erg moeilijk, zo niet onmogelijk, om exact te bepalen welke bijdrage educatie levert aan het handelen van mensen. Mensen zijn geen volledig rationeel handelende wezens, die, als er maar voldoende kennis in wordt gestopt, (bijna) automatisch tot een bepaald handelingspatroon overgaan. Met andere woorden: bescheidenheid is op zijn plaats in een discussie over de bijdrage van NME aan het oplossen van concrete beleidsproblemen.
3. De praktijk leert dat overheidsbeleid vaak gericht is op kortetermijndoelen. Er dient een actueel probleem te worden opgelost. Enige tijd later dient zich een ander probleem aan of is een probleem plotseling verdwenen. Actuele problemen op de korte termijn kunnen niet door educatie in kortlopende projecten worden 'opgelost', ook al zouden NME-medewerkers nog zo overtuigd zijn van het nut van een project. Er dient bijvoorbeeld eerst vertrouwen gewonnen worden van (potentiële) deelnemers aan educatieve activiteiten, hetgeen tijd kost. Het uitvoeren van ad-hoc-beleid tast de geloofwaardigheid van NME instellingen aan.

NME moet **meer** te bieden hebben **dan** alleen **toepassingsgerichte kennis**. **Ook** aan **ecologische basisvorming** dient NME in haar activiteiten aandacht te besteden. Hierdoor wordt het mensen mogelijk gemaakt om tot een verantwoorde afweging van mogelijke handelingsalternatieven te komen. Een voorbeeld hiervan is het doorprikken van wetenschappelijke mythen over wat goed en wat slecht zou zijn voor het milieu en de vooronderstelling dat wetenschappelijke feiten voor eens en voor altijd vastliggen. De geloofwaardigheid van NME als onafhankelijke instelling ten opzichte van burgers/deelnemers is bij een dergelijke opstelling gebaat. Uiteindelijk komt deze opstelling ook de overheid weer ten goede.

Agogisch-didactische kennis

Aanbevolen wordt om meer aandacht te besteden aan het verwerven van agogisch-didactische kennis. Vooral in relatie tot het leren van volwassenen, met inbegrip van het leren in andere sociale contexten dan het onderwijsveld, is dit van belang. Vanuit deze NME-bagage dient de vertaling naar de opdrachtgever te worden gemaakt. Voor het geval de lokale overheid de opdrachtgever is, moet de kennis van het eigen vakgebied worden vertaald in overheidsbeleidstermen. De ontwikkelingen in het reguliere onderwijs moeten daarbij niet worden veronachtzaamd, en wel om twee redenen:

1. Er moet voorkomen worden dat er een afstand ontstaat tot het reguliere onderwijs; deze afstand kan leiden tot vervreemding en het niet meer adequaat kunnen inspelen op de wensen van het onderwijs;
2. Het onderwijs voor volwassenen en het reguliere onderwijs groeien steeds meer naar elkaar toe. Goede voorbeelden zijn de sector BVE (Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie), bestaande uit onder meer MBO en volwasseneneducatie (Voortgezet Algemeen Volwassenenonderwijs (VAVO), basiseducatie).

Eenduidig NME-taalgebruik

Een aanbeveling die uit het bovenstaande valt af te leiden is het gebruik van een eenduidige NME-taal. Hierbij dient men zich bewust te zijn van het gebruik van de begrippen in de eigen taal om deze vervolgens uit te kunnen leggen in de taal van andere sectoren. Dit om:
- elkaar, binnen de eigen sector, goed te kunnen begrijpen;
- een goede samenwerking mogelijk te maken met partners uit andere sectoren.
Voor iedereen wordt het hierdoor duidelijk wat de wensen, mogelijkheden en verwachtingen van de ander zijn.

Gebruik van het begrippenkader in het algemeen

Het begrippenkader dat is samengesteld tijdens het onderzoek kan op de volgende manieren worden gebruikt:
- als beleidsinstrument om planmatiger te kunnen werken bij het bepalen van keuzes met betrekking tot NME;
- als middel om een helderder beeld te krijgen van de eigen activiteiten;
- als middel om de begrippen te kunnen vertalen van en naar beleidsdoelen.

Gebruik van het stappenplan in het bijzonder

De matrix met de elementen functies, doelgroepen, activiteiten en (ruimtelijke) faciliteiten en de typologie van NME Centra vormen samen het stappenplan. Dit kan worden ingezet als beleidsinstrument om keuzes te kunnen maken voor een NME Centrum van de toekomst.

Multifunctionele ruimten

Aanbevolen wordt het gebouw en, waar dit relevant is, de onmiddellijke omgeving (dus de binnen- en de buitenruimte) zo te ontwerpen dat ze geschikt zijn (te maken) voor een diversiteit aan activiteiten. Dat houdt in dat het NME Centrum dient te bestaan uit multifunctionele binnen- en buitenruimten. Hierdoor kan het tegelijkertijd worden gebruikt voor meer dan een bestemming en is het flexibel in te delen.

Competenties in een NME Centrum van de toekomst

Het verdient aanbeveling om na te gaan welke competenties in een NME Centrum van de toekomst vereist zijn.

Functies als uitgangspunt

Het feit dat een centrum voldoet aan de criteria van één van de vier geschetste types wil niet onmiddellijk zeggen dat het centrum strikt tot dit vast omschreven type behoort. De typering is niet dicterend bedoeld. Bovendien gaat het slechts om accentverschillen. Deze constatering leidt tot de volgende twee aanbevelingen:

1. Het lijkt relevanter om:
   a. de **afzonderlijke** functies als uitgangspunt te nemen; en daarbij
   b. **beredeneerd** een keuze te maken welke functies men wil vervullen (en welke niet), gecombineerd met een keuze voor globale doelgroepen, dan op voorhand voor een van de vier typen te kiezen, met de daarbij horende functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten.

Het bewust kiezen voor functies leidt tot een planmatiger en strategischer manier van werken. Bovendien vergemakkelijkt het de bepaling van de benodigde faciliteiten (ruimten) in het gebouw.

2. Indien men er toch voor kiest het centrum van de toekomst van tevoren een bepaald profiel te geven, dan nog dient men steeds voor elk centrum afzonderlijk zorgvuldig na te gaan welke functies het dient te vervullen. Dit is nodig om te kunnen bepalen hoe het gebouw eruit moet zien.

Duurzaamheid als voorbeeld in het gebouw

Het verdient aanbeveling om 'duurzaamheid' in het NME Centrum als gebouw te laten terugkeren: in het gebruik van materialen en in de bedrijfsinterne milieuzorg. Uiteraard dient men de ontwikkelingen op dit terrein nauwlettend te volgen. Wat vandaag duurzaam heet, voldoet morgen niet meer aan de criteria die aan duurzaamheid worden gesteld.

Deel 1

Hoofdstuk 1

Achtergrond en vraagstelling van het onderzoek

Achtergrond

Op basis van het Kaderplan Natuur- en Milieu-educatie (NME): Extra Impuls op weg naar duurzaamheid als tweede natuur (1993) geven zes ministeries een extra (financiële) stimulans aan NME. In het kader van dit plan is door het Vier-grote-stedenoverleg van de NME instellingen van de vier grote steden in Nederland (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht) een aanvraag voor onderzoek ingediend en goedgekeurd ten behoeve van de invulling van een 'multifunctioneel NME Centrum van de toekomst'.
Aanleiding voor de vier grote steden om het project aan te vragen vormde het gegeven dat de vier NME instellingen op meer of minder korte termijn te maken krijgen met het ontwikkelen en inrichten van nieuwe centra voor NME in hun werkgebied. De vier organisaties wensen voorafgaand aan de bouw na te gaan **welke activiteiten** er in de nabije toekomst (kunnen) plaatsvinden, op basis waarvan een gebouw gestalte kan krijgen. Er is met andere woorden behoefte aan **inhoudelijke argumentatie voor activiteiten die leiden tot ruimtelijke eisen voor het centrum**.

Doel van het onderzoek

Doel van het onderzoek is: het formuleren van een programma van inhoudelijke en ruimtegebonden eisen voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. In ieder geval zou het onderzoek een 'multifunctioneel NME Centrum van de toekomst' voor de vier grote steden moeten opleveren. Daarnaast zou er een aanpak moeten worden geformuleerd om tot een dergelijk NME Centrum van de toekomst te komen. De ambitie is tevens om deze aanpak zo algemeen mogelijk te houden, zodat ook elders in het land geprofiteerd kan worden van de onderzoeksresultaten.

Vraagstelling van het onderzoek

De vraagstelling van het onderzoek luidt als volgt:

1. Welke maatschappelijke - met inbegrip van beleidsmatige - ontwikkelingen in de nabije toekomst leiden tot welke activiteiten op het terrein van NME?
en vervolgens:
2. In welke ruimtelijke eisen moeten deze NME-activiteiten worden vertaald om te komen tot een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst?

Het multifunctionele NME Centrum van de toekomst

Het onderzoek heeft betrekking op een NME Centrum met activiteiten op het gebied van zowel Natuur- en Milieu **Educatie** (NME) als activiteiten op het terrein van Natuur en Milieu **Communicatie** (NMC). De term 'communicatie' in relatie tot Natuur en Milieu wordt vooral in kringen van (milieu)overheidsbeleid gebruikt. In dit rapport is (bijlage 2: 'Korte begrippenlijst en achtergrond bij de begrippen natuur- en milieu- educatie en communicatie') een kort overzicht opgenomen van de gehanteerde begrippen, vergezeld van een meer inhoudelijke bespreking van deze en aanverwante begrippen. In deze omschrijvingen kunnen de vier NME-instellingen van de vier grote steden zich vinden.

Centrum dient in het onderzoek ruim te worden opgevat, namelijk als:

1. de activiteiten (= vorm en inhoud) die plaatsvinden in het gebouw en door diverse organisaties (aanbieders) worden georganiseerd;
2. het gebouw en de onmiddellijke - fysieke - omgeving.

Doel van het NME Centrum is een diversiteit aan mensen (= individuen en groepen) te stimuleren, inspireren, ondersteunen en in staat te stellen:

1. Bewuster om te gaan met natuur en milieu, door middel van het centrum en de daarin aanwezige materialen, voorzieningen en activiteiten. Deze faciliteiten dienen aan te sluiten bij hun belevingswereld en leefomgeving.
2. De grootst mogelijke - kleine - stap te zetten in de richting van een duurzame levensstijl en samenleving.
3. Deel te nemen aan passende, op de wensen van de diverse mensen toegesneden activiteiten.

Het **algemene,** inhoudelijke en (ped)agogisch-didactische **doel dat met NME** wordt nagestreefd hoeft **niet** samen te vallen met de **doelen van de NME Centra als organisatie.**
Het onderzoek is een onderneming van de NME Centra van de vier grote steden samen. Het is dus van belang dat het breed toepasbaar is. Om die reden worden in dit onderzoek niet de beleidsdoelen van de gemeenten als uitgangspunt genomen. Het gaat erom aan te geven wat de mogelijkheden zijn en wat als gemeenschappelijke basis voor een NME Centrum van de toekomst kan dienen, ongeacht de verschillende posities die de NME-instellingen innemen in de lokale situatie. Ieder van de vier instellingen streeft ook eigen doelen na die van instelling tot instelling kunnen verschillen. De Centra maken bijvoorbeeld deel uit van de lokale overheid (Den Haag, Rotterdam en Utrecht), waardoor het doel van NME meer of minder expliciet aansluit bij het lokale overheidsbeleid. In Amsterdam staat de instelling als stichting juist relatief los van de lokale overheid.

Het centrum beschikt, wat betreft de **schaal** waarop het functioneert, over de volgende kenmerken:

- Het gaat om een lokaal centrum met uitvoerende en ondersteunende activiteiten ten behoeve van de doelgroep. Onder doelgroep vallen in dit verband ook NME-medewerkers;
- Het centrum heeft een dusdanige omvang en kwaliteit dat het zelfstandig kan functioneren;
- Het kan gebruik maken van projecten die ontwikkeld zijn op tweedelijns niveau en die door de medewerkers van het NME Centrum kunnen worden toegesneden op de eigen situatie;
- Het voorziet een stadsdeel, en heeft daarbij geen of slechts een beperkte stadsdeeloverstijgende functie.

Het begrip **'multifunctioneel'** houdt in het onderzoek het volgende in:

1. Het centrum dient de **breedte van NME/NMC** te dekken; en
2. Het centrum is bestemd voor **divers gebruik** wat betreft activiteiten, doelgroepen en organisatorische verbanden.

Onder **'toekomst'** wordt in het onderzoek verstaan een periode van middellange termijn van ongeveer vijf jaar vanaf nu.

Plaatsbepaling van het onderzoek

Omdat gegevens over NME Centra zoals men dat voor ogen stond, ontbraken, besloot het Vier-grote-stedenoverleg een onderzoek te laten verrichten naar een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. Eerder onderzoek van Langenbach en Wijsman was nauwelijks bruikbaar meer. De gegevens waren gedateerd (Langenbach e.a., 1982). Ook het onderzoek van SME naar de verhouding tussen lokale centra en het gemeentelijk apparaat voldeed niet omdat het te abstract en dus onvoldoende praktijkgericht was (Rol van Milieu Educatieve Centra in lokaal en regionaal milieubeleid, 1994).

In dit onderzoek is gekozen voor de volgende twee invalshoeken:

1. De **uitvoeringspraktijk** van de NME instelling. Het betreft hier de praktijk van meer dan één NME instelling, aangezien het onderzoek gezamenlijk geïnitieerd werd door de NME instellingen van de vier grote steden.
2. Een **inhoudelijke** invalshoek, dat wil zeggen een Natuur- en Milieu Educatieve of Natuur- en Milieu Communicatieve invalshoek.

Er is dus **niet** gekozen voor een **organisatorische** of **beleidsinvalshoek**. In de praktijk van het werk kunnen inhoud en organisatie niet los van elkaar worden gezien. In dit onderzoek is er echter voor gekozen om de organisatorische kant van het NME Centrum niet te belichten, juist omdat het onderzoek zich richt op meer dan één NME Centrum in meer dan één plaats. Dit neemt niet weg dat er geregeld organisatorische aspecten, zoals 'samenwerking', ter sprake komen. Het spreekt vanzelf dat dergelijke organisatiekwesties van invloed zijn op de activiteiten die door een NME Centrum worden ontplooid.

De **financiën** vormen een ander, niet onbelangrijk, aspect voor een NME Centrum. Wat is, gezien de beschikbare middelen, haalbaar en wat niet? Ook dit aspect is **niet** in het onderzoek betrokken omdat het vooraf te veel beperkingen oplegt aan het inhoudelijk voorstellingsvermogen van mensen over een NME Centrum van de toekomst. Een bijkomend gevaar is dat men zich teveel richt op het beleid voor de korte termijn. Het zou een onderwerp voor een ander onderzoek kunnen zijn.

Hoofdstuk 2

Handreiking voor het maken van keuzes voor een NME Centrum van de toekomst

In dit hoofdstuk schetsen we de onderzoeksresultaten die hebben geleid tot de conclusies dat:

1. Niet activiteiten maar combinaties van functies en doelgroepen het uitgangspunt moeten vormen voor een NME Centrum van de toekomst;
2. Er geen sprake is van één type multifunctioneel NME Centrum van de toekomst, maar van vier.

We maken een omschrijving van de vier te onderscheiden typen en geven een schematisch overzicht van de combinaties van functies en doelgroepen per type NME Centrum.

*Door middel van een stappenplan geven we vervolgens aan **hoe** de keuze voor een NME Centrum van de toekomst kan worden gemaakt. Daarna schetsen we de **matrix**, met de elementen functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten, zoals deze in de praktijk is te gebruiken als instrument om te komen tot een NME Centrum van de toekomst. We eindigen dit hoofdstuk met een toelichting op het werken met de matrix.*

2.1 Diversiteit aan typen multifunctionele NME Centra

Op basis van het onderzoek kan worden geconcludeerd dat niet de activiteiten maar **combinaties van functies en doelgroepen** het uitgangspunt vormen voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. **Niet** alle in **theorie** onderscheiden functies kunnen in de **praktijk** in één NME Centrum worden ondergebracht en **niet alle doelgroepen worden op dezelfde manier aangesproken**. Dat houdt in dat er meer dan één multifunctioneel NME Centrum van de toekomst dient te worden onderscheiden. In dit hoofdstuk komen we tot een viertal typen multifunctionele NME Centra van de toekomst.

In **theorie** kunnen alle functies in een instelling worden verenigd, zeker als er sprake is van samenwerking met steunpunten (van de instelling), waardoor doelgroepen op diverse manieren kunnen worden bereikt. De gegevens uit het onderzoek, met de **praktijk** van het werk van NME instellingen als belangrijke informatiebron, maken naar onze mening duidelijk dat het onmogelijk is om te komen tot één type multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. Men zal dus een **keuze** moeten maken. Deze keuze moet **bewust**, dat wil zeggen beargumenteerd, worden **gemaakt**.

In de **praktijk** zijn er teveel belemmeringen en onderlinge verschillen om tot één type centrum te kunnen komen. We noemen de volgende:

- **geografische beperkingen**: een centraal gelegen plaats in de stad waar grootschalige voorzieningen kunnen worden ondergebracht, die mensen snel en gemakkelijk kunnen bereiken, ontbreekt;
- **historisch gegroeide situaties** op het niveau van de lokale sociale infrastructuur maken het vaak onmogelijk om bepaalde functies te vervullen. Een voorbeeld hiervan is

de aan- of afwezigheid van bepaalde organisaties op het gebied van natuur- en milieu of van sociaal-culturele voorzieningen;
- **overheidsbeleid**: als een NME instelling onderdeel vormt van de overheid wordt het onmogelijk om het eigen gewenste beleid in zijn totaliteit uit te voeren;
- **financiële beperkingen** maken het onmogelijk om bepaalde functies te vervullen.

Van geen van de beperkingen of keuzes kan worden gesteld dat ze principieel onveranderbaar is en daarmee niet beïnvloedbaar. Wel moge duidelijk zijn dat sommige veranderingen gemakkelijker kunnen worden doorgevoerd dan andere.

We denken dat dient te worden voorkomen dat men zich te veel fixeert op bovengenoemde aandachtspunten als **barrière**. Dit kan de verandering in de richting van een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst in de weg staan. Onderstaand noemen we enkele elementen die naar onze mening aangrijpingspunten bieden voor **kansen** en **uitdagingen**:

- **Inhoudelijke en strategische keuzes** die worden gemaakt voor de te vervullen functies en te bedienen doelgroepen. Het gaat daarbij om doordachte keuzes die voortkomen uit het lange termijn totaalbeleid en niet om toevallige keuzes vanuit een 'van de hak-op-de-takbeleid'. Laatstgenoemde handelwijze tast de geloofwaardigheid van de instelling aan.

Vergelijk het bovenstaande met de bevinding van Engbersen ten aanzien van welzijnsinstellingen: '... dat het bestaansrecht van een lokale welzijnsinstelling afhangt van de worteling van de instelling in de lokale gemeenschap. Daar waar lokale burgers, politici en ambtenaren de welzijnsinstelling als iets van 'hunzelf' ('sense of ownership') beschouwen is het voortbestaan verzekerd. Goed functionerende instellingen zijn niet in dorpen/steden/wijken gevestigd, maar maken er deel van uit' (Engbersen, 1995, p.144).
- **Marktconform opereren**: het zoeken naar manieren om minder afhankelijk te worden van slechts één financieringsstroom die bepaalt wat er wel en niet plaats kan vinden op het gebied van NME.
- **(Informatie)technologische ontwikkelingen** kunnen van invloed zijn op functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten: welke ruimte, welke samenwerkings- en informatienetwerken, welke (ondersteunende) vormen van leren en welke leerinhouden zijn of worden door deze ontwikkelingen mogelijk?
- **Actief leren** in een sociale context, met de mogelijkheid tot een primair zintuiglijke ervaring waarin de 'beleving' wordt aangesproken, is naar onze mening een sterke kant van NME die kan worden uitgebuit. Overigens denken we daarbij niet alleen aan de functie 'voorzieningen', maar ook aan zintuiglijke ervaringen die bijvoorbeeld worden opgedaan en uitgewisseld in de vorm van actieve participatie in debatten (in tegenstelling tot bijvoorbeeld televisiedebatten die men als toeschouwer volgt en op het verloop waarvan men geen invloed heeft).

Uiteindelijk komen we uit op de volgende **vier** te onderscheiden typen multifunctionele NME Centra van de toekomst.

Typen multifunctionele NME Centra van de toekomst

❶ het multifunctionele NME Centrum als **trekpleister**
❷ het multifunctionele NME Centrum als **deel van de omgeving**
❸ het multifunctionele NME Centrum als **winkel**
❹ het multifunctionele NME Centrum als **kantoor**

In de volgende paragraaf geven we een nadere toelichting op de vier typen. Dat het om **typen** gaat geeft al aan dat de werkelijkheid altijd enigszins geweld wordt aangedaan.

Indien echter te genuanceerde beelden worden geschetst, valt het typische karakter weg. Dit houdt in dat er wellicht in de praktijk niet één NME Centrum zal zijn te vinden dat precies voldoet aan de omschrijving van een van de vier typen. Het is uitdrukkelijk **niet** de bedoeling dat een NME Centrum **op voorhand** kiest voor een van de vier typen, met de daarbij horende functies. Het is relevanter om de afzonderlijke functies als uitgangspunt te nemen en beredeneerd een keuze te maken voor het vervullen van deze functies, en voor het niet vervullen van andere. Het bewust kiezen voor functies leidt tot een planmatiger en strategischer manier van werken, en tot een eenvoudiger bepaling van de benodigde faciliteiten (ruimten) in het gebouw.
Indien men er toch voor kiest om het centrum van de toekomst van tevoren een bepaald profiel te geven, dan dient men nog steeds voor elk centrum zorgvuldig na te gaan welke functies het dient te vervullen om te kunnen bepalen hoe het gebouw eruit moet gaan zien.

2.1.1 De vier typen multifunctionele NME Centra van de toekomst

❶ Het multifunctionele NME Centrum als trekpleister

Het multifunctionele NME Centrum als **trekpleister** is te omschrijven als een NME Centrum dat decentraal gelegen is en tamelijk **uniek** wat betreft de geboden **voorzieningen**. Het is gelegen in een prachtige omgeving met veel recreatief-educatieve elementen. Het is vooral de buitenruimte die uniek is.

Een andere mogelijkheid is dat een unieke binnenruimte veel mensen trekt, bijvoorbeeld als het centrum beschikt over een bijzondere museumcollectie. Onder 'museum' verstaan we hier niet slechts een expositie van in een historische context te plaatsen zaken. Ook nieuwe ontwikkelingen die met mens, natuur en milieu te maken hebben vallen hieronder.

Een verbinding van binnen- en buitenruimte kan de unieke plaats van het NME Centrum als trekpleister een meerwaarde geven. De decentrale ligging van het NME Centrum houdt in dat het meer dan een buurt- of wijkfunctie vervult. Een decentrale ligging van het NME Centrum maakt het noodzakelijk om er zoveel extra attractiefs aan toe te voegen dat mensen extra moeite willen doen om er naartoe te reizen. De bereidheid om naar het centrum toe te komen is een van de kenmerkende eigenschappen van dit type NME Centrum. Het betreft voornamelijk uiteindelijke en georganiseerde doelgroepen die het NME Centrum bezoeken. Wat zij zoeken is een dagje uit, door middel van recreatie met een educatief tintje of educatie met een recreatief tintje. Te denken valt aan dagrecreanten, het grote publiek, jongeren buiten schoolverband, onderwijs, serviceclubs als Rotary, bedrijfsuitstapjes, maar ook andere geïnteresseerden in natuur en milieu.

Natuur en milieu worden op een aantrekkelijke wijze gepresenteerd. Het accent ligt dan ook vooral op de beleving. Het tamelijk vrijblijvende aanbod is voor deelnemers wellicht een opstap om meer te doen aan educatieve activiteiten op het terrein van natuur en milieu. Cultuur, in de zin van oog in oog staan met 'het ongewone', en zo de horizon verbreedt en een ander licht werpt op bekende zaken, en cultuur als bewerking van de natuur spelen in dit type NME Centrum een rol. Ze leveren avontuurlijke, verrassende elementen die het NME Centrum speciaal maken. Een dergelijk centrum dient zeer bij de tijd te zijn. Steeds dienen nieuwe ontwikkelingen in gang te worden gezet en dient nauwlettend in de gaten te worden gehouden wat er zich aan vernieuwingen elders

voordoet. Het unieke karakter kan immers verloren gaan als ook anderen beschikken over dezelfde zaken of als mensen verzadigd of uitgekeken raken op dit NME Centrum. Men dient dus steeds in de gaten te houden of het bestaande aanbod nog voldoet. Een goed NME Centrum in deze categorie zal dan ook steeds onderzoek doen naar het onbekende, nog onbestaande. Het NME Centrum is dagelijks open, 's zomers ook in de avonduren.

Te denken valt aan de volgende **activiteiten**: (natuur)paden en routes; modeltuin/ thematuin; tentoonstellingen; interactieve computerprogramma's; wandelingen, wandel-, roei- en fietsroutes (onder meer in folders aangegeven); informatie/documentatie/bibliotheek/milieutelefoon; recreatieve activiteiten met een educatief tintje; doe-activiteiten; bos-parkexcursies.

Wat de **faciliteiten** betreft, komen de volgende in aanmerking:
binnenruimte: mediatheek; informatiebalie; studieruimte/leeshoek; museum/expositieruimte; kantoorruimte; magazijn/opslag/archief; 'lokkers'
buitenruimte: bezoekerscentrum; stadspark; bos/park (voor excursies); ecologisch gebied (park); natuurgebied (park); recreatiegebied (park); padencentrum (natuurpad(en) en -wandelingen); thematuin; avonturentuin; dierentuin; arboretum; dorpslandschap; tropische kas; ecosystemen; kunstbeest/-plant; 'lokkers'; extra steunpunten.
Parkeerruimte voor bezoekers behoort noodzakelijkerwijze ook tot de faciliteiten.

❷ Het multifunctionele NME Centrum als deel van de omgeving

Het multifunctionele NME Centrum als **deel van de omgeving** kenmerkt zich door de nadruk op voorzieningen. Die voorzieningen hoeven niet per se in een **groene** omgeving gesitueerd te zijn. De voorzieningen hoeven ook niet allemaal bij het NME Centrum te zijn gevestigd om deel uit te maken van het NME Centrum als organisatie. Denk bijvoorbeeld aan educatieve tuinen bij de school naast of in plaats van educatieve tuinen bij het NME Centrum; of aan de producttuin voor het aanleveren van planten en zaden voor NME-activiteiten.

Dit type NME Centrum is zo gelegen dat het een wijkfunctie heeft. Door de nadruk op de voorzieningen kan het daarbij enigszins decentraal zijn gelegen, maar wel op fietsafstand (ongeveer 5 km). Mensen komen naar de voorzieningen van het NME Centrum toe. Het betreft georganiseerde doelgroepen, uiteindelijke doelgroepen en ook intermediaire organisaties. Bij de laatste betreft het vooral organisaties op het terrein van natuur en milieu die de ruimtelijke faciliteiten van het NME Centrum willen gebruiken voor hun eigen activiteiten.

Voorzieningen kunnen ecosystemen zijn, of ecologisch beheer als onderwerp hebben. Planten als materiaal om mee te werken en dieren om te lenen en/of ter plekke te verzorgen (veldstudiecentrum, stadsboerderij, dierotheek, bezoekerscentrum, avonturentuin, biologisch (les)centrum) zijn andere mogelijke voorzieningen. Het gaat om zintuiglijke ervaringen in ruime zin, beleving en betrokkenheid. Verder gaat het om cultuur in de zin van bewerking van de natuur, zorg voor plant en dier. Er wordt materiaal ontwikkeld voor leskisten, tentoonstellingen worden toegespitst op de omgeving waarvan het NME Centrum deel uitmaakt. Ook kunnen folders worden gemaakt met tips voor milieuvriendelijk handelen (bijvoorbeeld over het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de tuin). Het Centrum kan een ontmoetingsplaats zijn indien als een - laagdrempelige - stadsboerderij deel uitmaakt van het NME Centrum. Dit gegeven kan worden gebruikt als opstap voor andere activiteiten van de eigen instelling, maar ook van andere organisaties, wat het netwerk van het Centrum alleen maar ten goede komt. Dit type NME Centrum zal

ook NME-activiteiten ontwikkelen samen met de georganiseerde en uiteindelijke doelgroep en daarbij gebruik maken van de aanwezigheid van de voorzieningen. Ook het doorverwijzen naar specifieke activiteiten van andere natuur- en milieu-organisaties behoort tot de functies (bemiddeling). Na school- en werktijd is het Centrum ook open ('s avonds, en in het weekeinde).

Te denken valt aan de volgende **activiteiten**: lessen op locatie; lessen op educatieve tuinen, op schooltuinen; activiteiten, met inbegrip van lessen, op de stadsboerderij; cursus niet expliciet voor het onderwijs (bijvoorbeeld ecologisch tuinieren); modeltuin/ thematuin; tentoonstellingen; leskisten en (levende) materialen; interactieve computerprogramma's; wandelingen, wandel, roei- en fietsroutes; (natuur)paden en -routes; folders; periodieke uitgave of nieuwsbrieven; milieumarkt; column in huis-aan-huisblad; tv-programma's; informatie/documentatie/bibliotheek/milieutelefoon; ondersteunende taken naar gemeente, naar lokale natuur- en milieu-organisaties; recreatieve activiteiten met een educatief tintje; doe-activiteiten; projecten; afvalinzamelingsvoorbeelden; bijeenkomsten (contactpersonen, werkbijeenkomsten); toevallige ontmoeting; bos/ parkexcursies; onderdak (jeugd)natuur- en milieu-organisaties (bijvoorbeeld dierenclub, jeugdnatuurmilieuclub); VSD; deskundigheidsbevordering; toezichthouden.

De volgende **faciliteiten** kunnen deel uit maken van een NME Centrum als deel van de omgeving:
binnenruimte: mediatheek; informatiebalie; studieruimte/leeshoek; informatiecentrum; leslokaal; onderwijswerkplaats; vergaderruimte; kantoorruimte; magazijn/opslag/archief; personeelsruimte; stadsboerderij; dierotheek;
buitenruimte: bezoekerscentrum; bos/park (voor excursies); ecologisch gebied; natuurgebied; milieuwijkpark; padencentrum; schooltuin bij school; educatieve tuin bij NME Centrum (bijvoorbeeld ten behoeve van VSD); multifunctionele tuin; voorbeeldschooltuin; thematuin; producttuin; avonturentuin; nutstuin; arboretum; dorpslandschap; bijenstal; tropische kas; ecosystemen; faciliteiten om anderen naar binnen te krijgen (ook wel 'lokkers' genoemd; bijvoorbeeld vergaderruimte voor natuur- en milieu-organisaties); extra steunpunten; fietsenstalling (voor personeel en publiek).

❸ Het multifunctionele NME Centrum als winkel

Het multifunctionele NME Centrum als **winkel** heeft de pech dat het zich niet bevindt in een boeiende omgeving met veel voorzieningen op het gebied van natuur en milieu. Van die nood is vervolgens een deugd gemaakt. Dit centrum is namelijk zeer centraal gelegen en dus gemakkelijk voor iedereen bereikbaar. Er zijn veel winkels in de buurt, waardoor het in de looproute van het winkelend publiek ligt. Toch zijn er 'lokkers' nodig omdat het NME Centrum anders onvoldoende herkenbaar is.

De openingstijden komen in ieder geval overeen met de winkeltijden. Mensen lopen er gemakkelijk binnen. Er is veel informatie(materiaal) voorhanden op schrift. Informatietechnologie en multimedia zijn ruimschoots in dit NME Centrum aanwezig. Mensen kunnen de gegevens waarover het NME Centrum beschikt thuis met behulp van hun computer of telefoon opvragen. Er kunnen allerlei artikelen worden gekocht: zaden, compost, waterbesparende douchekoppen, en uiterlijk aantrekkelijke, 'verantwoorde' cadeau-artikelen. Het NME Centrum verwijst veel door naar andere organisaties waar mensen terecht kunnen op het gebied van natuur en milieu. Ook is er vergaderruimte beschikbaar voor groepen die zich niet bezighouden met activiteiten op het gebied van natuur en milieu, maar er op deze manier toch 'en passant' mee in aanraking komen. Als deze groepen gebruik maken van het pand is er ook altijd een vertrouwd gezicht van het NME Centrum aanwezig. Door middel van informele contacten kan deze persoon op de

hoogte raken van deze doelgroepen en hun eventuele wensen op het terrein van natuur- en milieu(educatie).

In dit NME Centrum worden ook veel contacten onderhouden met organisaties om achter de wensen op NME-gebied te komen, maar ook om activiteiten te ontplooien als onderdeel van activiteiten van die andere organisaties. Een deel van de activiteiten vindt dus elders plaats. Het NME Centrum zoekt doelgroepen op in de sociale context van de deelnemers en in de publieke ruimte (milieumarkt, met stand). Dit type centrum is in staat te bemiddelen voor activiteiten ten behoeve van (potentiële) deelnemers. Bij de ontwikkelingsfunctie gaat het om de ontwikkeling van nieuwe werkwijzen (inclusief informatietechnologie), netwerken, folders, maar ook van producten voor de verkoop en prototypen (die elders worden gefabriceerd). Steeds ook zal men er achter proberen te komen of het huidige aanbod niet aangepast dient te worden en meer moet worden toegesneden op (potentiële) deelnemers. Ook op lokaal beleidsniveau heeft de instelling zijn inbreng. Men komt in aanraking met veel mensen en organisaties en er is veel beleidskennis aanwezig, naast de kennis op het terrein van natuur en milieu. De NME-er in dit type centrum heeft een schat aan informatie over wat leeft onder mensen en is om die reden waardevol voor beleidsmakers.

Het organiseren van een debat behoort ook tot de mogelijkheden. Veel mensen uit de buurt/wijk kunnen hier, vanwege de brede bekendheid onder de lokale bevolking en de centrale ligging van het NME Centrum, aan meedoen. Informatietechnologie beperkt zich niet tot de landsgrenzen. Om die reden strekken netwerken van het NME Centrum zich uit over de hele wereld. Wat zijn de ontwikkelingen elders in de wereld? Met welke organisaties in welk land is uitwisseling mogelijk van georganiseerde en uiteindelijke doelgroepen?

Wat betreft **activiteiten** denken we aan de volgende: lessen in het NME Centrum, cursus niet expliciet voor het onderwijs (bijvoorbeeld over natuur en milieu gekoppeld aan (gebruik van) informatietechnologie; cursus met mensen uit de wijk); tentoonstellingen; meeneemmateriaal om uit te delen, spellen, levende materialen (zaden); interactieve computerprogramma's; wandel-, roei- en fietsroutes (op papier); folders; periodieke uitgave of nieuwsbrief; milieumarkt; 'de straat op'; mailing; column in huis-aan-huisblad; tv-programma's; informatie/documentatie/bibliotheek/milieutelefoon; ondersteunende taken naar gemeente en naar lokale natuur- en milieu-organisaties; projecten (leefbaarheid, zwerfvuil); afvalinzamelingsvoorbeelden; bijeenkomsten; toevallige ontmoeting; onderdak (ook voor andere dan natuur-en milieu-organisaties); deskundigheidsbevordering; stedelijke campagnes, publieksactie, wedstrijd.

De volgende **faciliteiten** kunnen deel uitmaken van een dergelijk NME Centrum van de toekomst: mediatheek; informatiebalie(laagdrempelig); studieruimte/leeshoek/computerhoek; vergaderruimte; kantoorruimte; magazijn/opslag/archief; personeelsruimte; fietsenstalling.

❹ Het multifunctionele NME Centrum als kantoor

Het multifunctionele NME Centrum als **kantoor** heeft het wat de herkenbaarheid van het gebouw betreft nog moeilijker. Het is geen ruimte waar je als 'gewone' burger gemakkelijk naar binnen stapt. Het gebouw heeft geen eigen gezicht. De gewone burger komt dan ook niet in een dergelijk centrum. Dat centrum is namelijk gericht op intermediaire organisaties en georganiseerde doelgroepen. De functies die in dit type centrum worden verricht, zijn vooral **ondersteunend** van aard. Educatie en voorlichting moeten worden gezien als **aanvullend** op dat wat natuur- en milieu-organisaties op het uitvoerend vlak, voor diverse doelgroepen, al aan educatieve activiteiten verrichten. Dat houdt in dat

deskundigheidsbevordering van georganiseerde doelgroepen tot het terrein van dit type NME Centrum behoort.

De ontwikkeling van alle mogelijke zaken als materialen, producten, werkwijzen, netwerken en natuurpaden behoort tot de activiteiten. Ook educatieve activiteiten die voor en in samenspraak met een specifieke opdrachtgever gedurende langere tijd worden beproefd en gedurende de proef worden bijgesteld, behoren tot de ontwikkelingsfunctie. De bijgestelde versie kan vervolgens worden overgedragen aan de uitvoerende NME-organisatie waarvoor het invoeringstraject kan worden verzorgd, met inbegrip van bijscholing. Een dergelijk ontwikkelingstraject houdt in dat NME ook op uitvoerend niveau deel uitmaakt van dit NME Centrum.

Dit type NME Centrum zal ook onderzoek doen voor een diversiteit aan opdrachtgevers op het gebied van nieuwe doelgroepen en activiteiten. Stimulering van nieuw aanbod zal gericht zijn op intermediaire en georganiseerde doelgroepen. Facilitering aan derden houdt niet alleen in het beschikbaar stellen van vergaderruimte, maar ook van fondsverstrekking aan uitvoerende organisaties op het gebied van natuur en milieu. Dit type NME Centrum bevindt zich namelijk niet temidden van de uitvoerende organisaties, maar staat hier los van. Men heeft een goed overzicht over het werkterrein, maar is zelf geen direct belanghebbende. Dit overzicht is ook van belang om te kunnen bemiddelen voor georganiseerde doelgroepen in het vinden van een passend aanbod. Het bieden van ondersteuning op het vlak van bemiddeling aan het type NME Centrum als deel van de omgeving ligt voor de hand, voor zover die deskundigheid daar niet aanwezig is.

In het NME Centrum als kantoor zijn de begeleidingsvaardigheden, toegesneden op de georganiseerde doelgroep, en het overzicht over het veld aanwezig. Dat veld beperkt zich overigens niet tot het terrein van natuur- en milieu-organisaties. Ook met andere organisaties worden relaties onderhouden met als doel om onderdelen van natuur en milieu in te kunnen passen in de programma's van die organisaties en om op de hoogte te raken en te blijven van doelgroepen om daar passende educatieve activiteiten mee en voor te kunnen ontwikkelen.

Dit centrum ondersteunt ook het lokale beleid in het realiseren van milieubeleidsdoelen. Dit houdt dus meer in dan beleid uitvoeren. Deskundigheidsbevordering van politici en ambtenaren kan een taak zijn. Het centrum kan hen leren hoe ze signalen moeten opvangen van burgers en hoe ze met die signalen op het brede terrein van natuur en milieu om kunnen gaan. Ook het organiseren van een netwerk van organisaties die relevant zijn om bepaalde doelgroepen in contact te laten komen met, nog te ontwikkelen, NME-activiteiten hoort bij de taak van dit type NME-Centrum. Verder houdt men het overheidsbeleid kritisch tegen het licht en neemt men het voortouw in het organiseren van een maatschappelijk debat over relevante vraagstukken op het terrein van natuur en milieu. Op internationaal terrein heeft men de functie een uitwisseling tot stand te brengen van georganiseerde doelgroepen. Ook een uitwisseling van informatie tussen natuur- en milieu-organisaties met als doel internationaal en lokaal beleid te kunnen beïnvloeden behoort tot de taken. Internationale contacten met overheidsbeleidsinstellingen behoren ook tot de mogelijkheden.

Te denken valt aan de volgende **activiteiten**: lessen op locatie (voor georganiseerde en intermediaire doelgroepen); cursus niet expliciet op onderwijs gericht; tentoonstellingen; leskisten en materialen (bijvoorbeeld voor ecoteams); mobiel materiaal; interactieve computerprogramma's; wandel- roei- en fietsroutes (onder meer in folders); periodieke uitgave of nieuwsbrief; milieumarkt; mailing; column in huis-aan-huis-blad; tv-programma's; informatie/documentatie/bibliotheek/milieutelefoon; ondersteunende taken naar gemeente, en naar lokale natuur- en milieu-organisaties; projecten met partners of voor

opdrachtgevers; bijeenkomsten; onderdak voor intermediaire organisaties; deskundigheidsbevordering; stedelijke campagnes, publieksactie, wedstrijd; fondsen.

De volgende **faciliteiten** kunnen deel uit maken van een NME Centrum als kantoor: informatiecentrum; vergaderruimte; kantoorruimte; magazijn/opslag/archief; personeelsruimte.

2.1.2 Matrix van typen NME Centra met functies en doelgroepen

In onderstaande matrix geven we een schematisch overzicht van functies en doelgroepen die we bij de vier typen hebben ondergebracht.

Schema typen NME Centra functies gecombineerd met doelgroepen

NME Centrum	❶ trekpleister	❷ omgeving	❸ winkel	❹ kantoor
functies				
- educ.&voorl.	x	x	x	x
- voorzieningen	x	x		
- activering		x	x	x
- onderzoek				x
- ontwikkeling	x	x	x	x
- stimulering	x	x	x	x
- fac.derden		x	x	x
- bemiddeling		x	x	x
- netwerk		x	x	x
- beleid		x	x	x
- organisatie				x
- maatschappij			x	x
- cultuur	x	x		x
- recreatie	x			
- zorg		x		
- internationaal	x			x
- voorw.schepp.	x	x	x	x
doelgroepen				
- georg.	II	I	II	II
- uiteind.	I	II	I	
- intermed.		III	III	I

Toelichting op de matrix:

1. *x = functie die wordt vervuld*
2. *de nummers bij de doelgroepen geven de prioriteitenvolgorde aan van I-III van de doelgroepen*

Zoals valt op te maken uit de matrix, wordt een aantal functies door **ieder type** NME Centrum vervuld. Deze functies zouden kunnen worden beschouwd als de **kern** van het NME Centrum. Toch is met die kern nog geen multifunctioneel NME Centrum van de toekomst vormgegeven. Pas het aankleden van het geraamte met andere functies en doelgroepen maakt een NME Centrum tot een bepaald type. Juist het **maken van keuzes** uit het totaal aan functies en doelgroepen leidt tot een van de vier onderscheiden typen.

2.2 Een stappenplan voor een NME Centrum van de toekomst

2.2.1 Kiezen voor een NME Centrum van de toekomst

Uit het onderzoek komt naar voren dat er **keuzes** gemaakt dienen te worden voor het bepalen van een NME Centrum van de toekomst en dat die keuzes op een **planmatige en strategische** manier dienen te worden gemaakt. Het maken van keuzes houdt in dat niets vanzelfsprekend is en dat er niet klakkeloos een NME Centrum van de toekomst kan worden gekozen, noch op basis van theoretische modellen en evenmin op basis van praktijksituaties.

Bij de **typen NME Centra** gaat het voornamelijk om combinaties van functies en doelgroepen. We wijzen er nadrukkelijk op dat het ontbreken van bepaalde elementen niet inhoudt dat deze worden uitgesloten. De typen kunnen worden gebruikt als richtlijn en zijn **niet dicterend** bedoeld.

Het kiezen voor een profiel van een NME Centrum vindt **niet** plaats op basis van de **typen** maar op basis van de **matrix** met functies, doelgroepen, activiteiten en (ruimtelijke) faciliteiten. Hoe dit in zijn werk gaat laten we in paragraaf 2.3 zien. Door de elementen van de matrix als uitgangspunt te nemen wordt men steeds gedwongen om **beredeneerde** keuzes te maken voor het vervullen, of juist niet vervullen, van functies.

2.2.2 Werkwijze ten behoeve van het bepalen van een NME Centrum van de toekomst

Ons staat een stapsgewijze beleidsmatige aanpak voor ogen om een NME Centrum van de toekomst tot stand te kunnen brengen dat **samenhang** vertoont in functies, doelgroepen, activiteiten en (ruimtelijke) faciliteiten. Het volgen van dit stappenplan maakt het mogelijk om zorgvuldig en beredeneerd te werk te gaan, zodat steeds per stap te volgen blijft waarom en waartoe een bepaalde keuze wordt gemaakt.

Uitgangspunt bij het maken van keuzes voor een NME Centrum van de toekomst is de **hele matrix** met functies, doelgroepen, activiteiten en (ruimtelijke) faciliteiten. De **typen** NME Centra fungeren als **achtergrond**.

Stappenplan voor het bepalen van keuzes voor een NME Centrum van de toekomst: screenen en inzoomen

I Oriëntatie op het NME Centrum van de toekomst: drie stappen

1. Het **kiezen van een voorlopig type, profiel voor een NME Centrum van de toekomst**. De elementen functies en doelgroepen vormen de basis voor het profiel.
2. **Het bepalen van het NME Centrum van de toekomst**, aan de hand van de elementen van de matrix functies en doelgroepen en de bijbehorende toelichting in bijlage 3: 'Begrippenkader bij de matrix'. De lijst met functies en doelgroepen wordt onder de loep genomen. Van elke functie wordt vastgesteld of deze moet worden vervuld, of niet. Ook bepaalt men de doelgroep(en) waar men zich met de NME instelling op wil richten. De toelichting in bijlage 3 is bedoeld om de begrippen te verhelderen. Daarmee wordt tevens een eenduidigheid in het hanteren van de begrippen bereikt.
3. **Het toetsen van de lijst met gekozen functies en doelgroepen** aan het

gekozen voorlopig profiel van de instelling. De toets kan dienen ter correctie op de te vervullen functies en doelgroepen. Aspecten die over het hoofd zijn gezien kunnen alsnog worden meegenomen. Ook kan correctie op het vooraf gekozen profiel plaats vinden. Misschien passen bepaalde gekozen functies wel beter bij een ander profiel. Dan nog is het mogelijk dat bepaalde functies of doelgroepen niet zijn aan te treffen bij een bepaald profiel. Het profiel is niet heilig, maar dient tot steun bij het maken van keuzes. Verder kan worden aangegeven waarom voor bepaalde functies juist wel of juist niet wordt gekozen ondanks dat ze in het rijtje ontbreken, of er juist wel genoemd staan. Deze stap wordt gemaakt om te voorkomen dat de profielen een eigen leven gaan leiden, dat ze **onafhankelijk** komen te staan van de lokale situatie en mogelijkheden.

II Uitwerking van het profiel van het NME Centrum van de toekomst: één stap

4. **Nadere concretisering** van het NME Centrum. De matrix wordt in zijn geheel voor de gekozen functies en doelgroepen doorgenomen in combinatie met de typen activiteiten en faciliteiten. Op deze manier kan worden vastgesteld voor welke combinaties van functies, doelgroepen en activiteiten welke faciliteiten nodig zijn. Het betreft een afweging op een tamelijk algemeen niveau.

Een dergelijke algemene stap is nodig om aan de ene kant te voorkomen dat men zich blindstaart op een specifieke activiteit, en men geen ruimte meer laat voor een nadere uitwerking, en aan de andere kant ervoor te zorgen dat de afstemming tussen een activiteit (vorm en inhoud) en een concrete (potentiële) doelgroep niet wordt gehinderd.

De genoemde vier stappen liggen op het niveau van **beleidsvoornemens**. De volgende stap zal zijn die van de **beleidsuitvoering**. Het gaat er hier om het **benoemen** en **programmeren** van de daadwerkelijke activiteiten (vorm en inhoud) in relatie tot de concrete (potentiële) **doelgroepen**. Immers de elementen van de driehoek (vorm, inhoud en doelgroep) bepalen **samen** wat er aan NME, in ruime zin, zal plaatsvinden.

Een dergelijke matrix kan na verloop van tijd weer worden doorgenomen om na te gaan in hoeverre men erin is **geslaagd** de gekozen doelen te realiseren. Ook in dit proces kan de matrix een rol vervullen. Aan de hand van de matrix kan namelijk worden nagegaan welke functies toch onbedoeld vervuld zijn ondanks het feit dat hier niet voor gekozen is. Overigens kunnen we ons nauwelijks voorstellen dat de matrix statisch is. In de loop van de tijd zullen er nieuwe elementen aan worden toegevoegd. We kunnen ons ook voorstellen dat de onderscheiden categorieën kunnen worden aangevuld.

2.3 De matrix: inhoud en werkwijze

In deze paragraaf geven we allereerst een opsomming van de elementen functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten van de matrix. Nadere uitleg over het werken met de matrix geven we in de erop volgende paragraaf, 2.3.2. Voor een inhoudelijke omschrijving van de begrippen verwijzen we naar bijlage 3: 'Begrippenkader van de matrix'.

2.3.1 Matrix van mogelijke functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten voor een NME van de toekomst

Mogelijke FUNCTIES en subfuncties

EDUCATIE EN VOORLICHTING
subfuncties
- scholing, training, deskundigheidsbevordering, begeleiding
- informatie, documentatie, advies, beschikbaarstelling, distributie, lokaal aanspreekpunt, gids

VOORZIENINGEN
subfuncties
- uitvalsbasis NME-activiteiten nabij/complex
- bezoekerscentrum
- veldstudiecentrum
- kinderboerderij
- multifunctionele tuinen
- avonturentuin
- dierotheek
- museum
- biologisch (les)centrum

ACTIVERING
subfuncties
- activering, voorlichting, advies, werving, keuzebegeleiding

ONDERZOEK
subfunctie
- onderzoek naar nieuwe doelgroepen en nieuwe activiteiten
- signalering

ONTWIKKELING
subfunctie
- ontwikkeling van materialen, modellen, producten, netwerken

STIMULERING
subfunctie
- stimulering van al bereikte deelnemers tot het doen van uitspraken voor vernieuwing van het aanbod

FACILITERING AAN DERDEN
subfunctie
- facilitering: van ruimten, fondsen
- coördinatie/projectmanagement

BEMIDDELING
subfunctie
- doorverwijs
- makelaars
- bemiddeling

NETWERK
subfunctie
- intermediaire, instrumentele
- intermediaire, partner
- intermediaire, activerende
- brug

BELEID
subfunctie
- beleidsontwikkeling voor de (interne) organisatie
- beleidsontwikkeling bestuur (politiek)

ORGANISATIE
subfunctie
- advies ten behoeve van organisatienetwerk

MAATSCHAPPIJ
subfunctie
- platform/forum
- antenne
- opbouwwerk

CULTUUR
subfunctie
- cultuur in de zin van cultureel erfgoed (bewerkte natuur)
- cultuur in de zin van de eigen horizon verleggen (eigen oude gewoonten en gebruiken ter discussie stellen)

RECREATIE
subfunctie
- recreatie

ZORG
subfunctie
- zorg

INTERNATIONAAL
subfunctie
- internationale uitwisseling

VOORWAARDEN SCHEPPEN
subfunctie
- monitoring & evaluatie, kwaliteitszorg
- coördinatie/projectmanagement
- beleid

Mogelijke doelgroepen

driedeling in doelgroepen:

1. **Georganiseerde doelgroep** waarvoor NME-activiteiten worden georganiseerd waarbij het **organisatorisch verband** het aanspreekpunt is. Mensen worden dus aangesproken op hun deelname aan een bepaald organisatorisch verband (als beroepskracht of als vrijwilliger). Het organisatorische verband kan een samenwerkingsverband zijn met een formele status (vereniging, stichting) of met een informele status.

2. **Uiteindelijke doelgroep** waarvoor NME-activiteiten worden georganiseerd. Het betreft mensen die niet worden aangesproken op hun lidmaatschap van een (formele of informele) organisatie, maar op een eigenschap of hoedanigheid. Ook gaat het om die mensen waarop de **georganiseerde** doelgroepen zich richten.

3. **Intermediaire doelgroep**

   a. intermediaire **partner**organisaties: een samenwerking met andere organisaties, op gelijkwaardige basis, om bijvoorbeeld een gemeenschappelijk doel te bereiken.

   b. intermediaire **instrumentele** organisaties: een samenwerking ten behoeve van het 'verkopen' van NME-maatregelen (NME als beleidsinstrument) aan uiteindelijke doelgroepen of georganiseerde doelgroepen. In deze situatie is de inbreng ongelijkwaardig. Het omgekeerde kan zich overigens ook voordoen. Een andere organisatie kan een NME Centrum inzetten om de eigen (niet-NME) doelen te realiseren. Het doel van de organisatie die de andere organisatie inzet is bovengeschikt. Expliciet dient te worden opgemerkt dat de activiteiten die in dit kader worden verricht nog steeds heel goed educatief van karakter kunnen zijn. Door het gebruik van het woord 'instrumenteel' zou de indruk kunnen worden gevestigd dat het in dit verband alleen om technieken, trucs (instrumenten) zou gaan. Zoals al eerder is opgemerkt, is de inzet van NME als beleidsinstrument niet per definitie onjuist of NME-onwaardig.

   c. intermediaire **activerende** organisaties: een samenwerking met als doel het bevorderen van de deelname van uiteindelijke doelgroepen of georganiseerde doelgroepen aan NME-activiteiten of aan maatschappelijke activiteiten van natuur- en milieu-organisaties.

Mogelijke activiteiten

- lessen op locatie (het NME Centrum); met onder meer de mogelijkheid voor de werkvorm spel
- lessen in educatieve tuinen, in schooltuinen
- activiteiten, met inbegrip van lessen, op de kinderboerderij (bijvoorbeeld aan kleuters)
- cursus niet expliciet voor het onderwijs (bijvoorbeeld ecologisch tuinieren; cursus ecologisch beheren; snoeicursus; cursus in de wijk, dus dichtbij de mensen in plaats van in het centrum; ecoteam)
- modeltuin/thematuin
- tentoonstellingen
- leskisten en (levende) materialen (bijvoorbeeld voor georganiseerde doelgroepen als ecoteams, of konijnen voor leerlingen); mobiel materiaal (als een mobiele geluidsinstallatie, klapkar, klapbus, zwerfvuilspel, tent; meeneemmateriaal, om uit te delen)
- interactieve computerprogramma's
- wandelingen, wandel-, roei- en fietsroutes (onder meer in folders aangegeven)
- (natuur)paden en routes
- folders (voor het algemene publiek of bijvoorbeeld gericht op een bepaalde doelgroep)
- periodieke uitgave of nieuwsbrieven
- milieumarkt
- 'de straat op'; straatsgewijze aanpak
- mailing
- column in huis-aan-huisblad
- tv-programma's
- informatie/documentatie/bibliotheek/milieutelefoon (bijvoorbeeld in bezoekerscentrum met bijenstal)
- ondersteunende taken naar gemeente, en naar lokale natuur- en milieu-organisaties (vrijwilligers, georganiseerde doelgroepen)
- recreatieve activiteiten met een educatief tintje
- doe-activiteiten
- projecten (leefbaarheid/zwerfvuil, evt. met partners)
- afvalinzamelingsvoorbeelden
- bijeenkomsten (bijvoorbeeld contactpersonenbijeenkomst, werkbijeenkomsten; informele bijeenkomsten; forumdiscussie)
- toevallige ontmoeting
- bos/parkexcursies
- onderdak (jeugd)natuur- en milieu-organisaties (bijvoorbeeld dierenclub, jeugdnatuur milieuclub)
- VSD (verlengde schooldag)
- deskundigheidsbevordering
- stedelijke campagnes, publieksactie, wedstrijd
- toezichthouden (parkwachters)
- fondsen

Mogelijke faciliteiten

Onderverdeling in **binnen**ruimte en **buiten**ruimte.

binnenruimte centraal
- mediatheek (bibliotheek, diatheek, onderwijswerkplaats)
- informatiebalie (laagdrempelig)
- studieruimte/leeshoek
- informatiecentrum (materialen voor bijvoorbeeld ecoteam, voor NME-werkers in eerste instantie om in te kijken en niet voor het grote publiek)
- museum; expositieruimte (multifunctioneel: grootte is veranderbaar; met lesruimte)
- leslokaal (lesruimte, inclusief ruimte voor spelvorm; cursussen in kinderboerderij en op lokatie NME Centrum)
- onderwijswerkplaats, veldwerk, ruimte werkbijeenkomsten
- vergaderruimte (ten behoeve van deskundigheidsbevordering)
- kantoorruimte (bijvoorbeeld om ideeën te ontwikkelen voor activering; voor deskundigheidsbevordering)
- magazijn/opslag/archief
- personeelsruimte
- stadsboerderij (waaronder kinderboerderij)
- dierotheek (onderdeel van kinderboerderij, m.n. voor scholen)

buitenruimte centraal
- bezoekerscentrum
- stadspark
- bos/park (voor excursies)
- ecologisch gebied (park)
- natuurgebied (park)
- recreatiegebied (park)
- milieuwijkpark
- padencentrum (natuurpad(en); wandelingen)
- schooltuin bij school
- educatieve tuin bij NME Centrum; ten behoeve van VSD (Verlengde Schooldag) (met inbegrip van schoolinstructiebos of boshoek en kindertuin)
- multifunctionele tuin (in tegenstelling tot schooltuin bij school)
- voorbeeldschooltuin bij NME Centrum
- thematuin (waaronder heemtuin, kruidentuin, landschapstuin (voorbeeldtuinen), botanische tuin, paaivijver en paludarium; veldwerkfaciliteiten; voorbeeld van ecologisch beheer)
- producttuin/kwekerij (als functie van het NME Centrum; veldwerkfaciliteiten)
- avonturentuin (plukweide; veldwerkfaciliteiten; buurtnatuurtuin; (speel)bos)
- dierentuin
- nutstuin (wijknatuurtuin, volkstuin; t.b.v. ecologisch tuinieren of beheren)
- arboretum
- dorpslandschap (akkerdorpslandschap; boerendorp; prehistorisch project)
- bijenstal
- tropische kas
- ecosystemen, watergebruik, energie en voedsel (windmolen; een ruimte over afval)
- kunstbeest (knuffelhoek)
- faciliteiten waarmee het publiek naar binnen wordt gelokt (ook wel 'lokkers' genoemd; in de buitenruimte, met inbegrip van lokkers in de binnenruimte: vergaderruimte/ cursusruimte)
- extra steunpunten (tent, mobiele geluidsinstallatie, klapkar, klapbus, bordjes, meeneemmateriaal)
- fietsenstalling (dienstfiets)

2.3.2 Toelichting op het werken met de matrix

Matrix

Nadrukkelijk dient te worden gesteld dat de matrix vanuit het perspectief van de NME instelling wordt ingevuld, en niet bijvoorbeeld vanuit het perspectief van deelnemers aan NME-activiteiten. De matrix zoals die voorligt is de bijgestelde versie (onder meer op basis van de rondetafelgesprekken).

De indeling in functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten moet worden gezien als een **hulpmiddel** waarmee de mogelijke functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten voor NME Centra in de toekomst op een rij kunnen worden gezet.

Functies

Het vervullen van de hoofdfunctie, betekent niet per definitie dat ook alle subfuncties worden vervuld. Het naast elkaar in plaats van onder elkaar zetten van de gegevens is niet om inhoudelijke redenen gedaan.

Steeds moet per functie worden nagegaan welke van de **sub**functies passen in het NME Centrum en welke **invulling** wordt gegeven aan de werkzaamheden die voortvloeien uit de subfunctie. De culturele functie van het NME Centrum als **trekpleister** biedt bijvoorbeeld de mogelijkheid om:
a. cultureel erfgoed te tonen en
b. de eigen horizon te verleggen met behulp van zintuiglijk te ervaren objecten.
Het NME Centrum als **kantoor** biedt de mogelijkheid om cultuur in de betekenis van eigen gewoonten en gebruiken ter discussie te stellen. Een ander voorbeeld is de ontwikkelingsfunctie. Voor een 'centrum als trekpleister' telt het unieke karakter van het te ontwikkelen materiaal. Is dit materiaal bedoeld voor het onderwijs dan moet het te hanteren zijn voor leraren en leerlingen.

Op het eerste gezicht lijkt er weinig ruimte te zijn overgebleven voor het hart van het werk, vermeld onder de functies 'voorlichting' en 'educatie'. Het feit dat beide functies kwantitatief gezien weinig ruimte innemen, zegt echter niets over de hoeveelheid activiteiten die in dit kader worden verricht en de hoeveelheid tijd die erin wordt gestoken. De functies zijn uitgebreid beschreven om een **zo concreet mogelijk** beeld te kunnen geven van de nieuw te ontwikkelen activiteiten voor nieuwe doelgroepen.

De functies zijn zo weinig mogelijk samengevoegd om een weloverwogen keuze mogelijk te kunnen maken. De NME instellingen zullen in hun afweging van keuzes immers niet alle mogelijke functies kiezen voor hun NME Centrum van de toekomst. Onderzoek en ontwikkeling lijken bijvoorbeeld wat betreft hun functie dicht bij elkaar te liggen. In de praktijk zal het echter vaker voorkomen dat een NME Centrum een ontwikkelingsfunctie dan een onderzoeksfunctie zal vervullen. Bijna elk centrum zal immers kiezen voor het sleutelen aan materialen, het aanleggen van natuurpaden enz., terwijl dat voor het doen van onderzoek naar nieuwe activiteiten en doelgroepen nog maar de vraag is. Een ander voorbeeld is de internationale functie. De instelling kan er bewust voor kiezen samenwerking te zoeken met partners/organisaties in het buitenland om bijvoorbeeld de eigen deskundigheid te verhogen of om (georganiseerde) doelgroepen beter met elkaar in contact te kunnen brengen (bijvoorbeeld scholen in het voortgezet onderwijs).

Een andere reden om functies gedifferentieerd weer te geven is dat men zich bij het maken van keuzes bewust is wat alle **mogelijkheden** zijn en voor welke invalshoeken men kan kiezen. Een voorbeeld is 'activering'. Deze functie is te plaatsen bij 'educatie' en 'voorlichting'. We doen dat niet om instellingen ervan bewust te maken dat men, om nieuwe doelgroepen aan te spreken, specifieke, nieuwe activiteiten zal moeten ontplooien. Een ander voorbeeld is de maatschappelijke functie. De vraag die bij deze functie kan worden gesteld is of men deze kan vervullen als ze niet direct een educatief doel dient. Dit is het geval bij het organiseren van een overleg voor de uitwisseling van gedachten of het signaleren van ontwikkelingen op lokaal niveau ten dienste van anderen. Dat men de resultaten ook voor de eigen instelling kan gebruiken is een andere kwestie.

Steeds moet het perspectief waarin de functie wordt vervuld in de gaten worden gehouden. Is de functie een kernactiviteit wat betreft vorm, inhoud of deelnemers, richt de functie zich meer op de organisatorische kant of heeft de functie voornamelijk met de eigen organisatie te maken? Andere belangrijke aspecten zijn dat men de bestaande situatie als uitgangspunt neemt of alle nog niet bekende opties open houdt.

Een vraag die men zichzelf ook steeds zal stellen bij de afweging van keuzes voor functies is welke **personele inzet** nodig en beschikbaar is om de functie te kunnen vervullen.

Het gaat er om bewust te kiezen voor het vervullen van een functie. Het vervullen van een functie houdt niet per definitie in dat er ruimtelijke faciliteiten beschikbaar moeten zijn. Wel moet steeds bekeken worden welke ruimtelijke consequenties het vervullen van een bepaalde functie heeft.

Een functie kan ook onbedoeld worden vervuld. Het is verstandig regelmatig na te gaan aan de hand van de lijst met **mogelijke** functies of dit het geval is. Voor de legitimering van de instelling kan dit van belang zijn. Denk bijvoorbeeld aan de economische functie die het Concertgebouworkest vervult in het Concertgebouw. Wellicht kan ook aan een NME Centrum een economische functie worden toegekend. Overigens heeft de lijst van functies niet de pretentie volledig te zijn.

Een belangrijk punt is of men een functie vervult om de doelen van de eigen instelling te bereiken, of er de doelen van anderen mee vervult. In het laatste geval moet steeds worden nagegaan of men vindt dat de functie die men ten dienste van anderen vervult past binnen de eigen doelstellingen. Ook hier geldt dat men steeds moet nagaan of de functie, als men heeft besloten haar toch te vervullen, niet ook de eigen doelstellingen kan dienen. Het kan een verschuiving in het activiteitenpatroon teweeg brengen en/of een verandering van de positie ten opzichte van de oorspronkelijke opdrachtgever.

Doelgroepen

De genoemde voorbeelden binnen de indeling zijn bedoeld als houvast om doelgroepen in te kunnen delen. Waar wordt gesproken over doelgroepen is nog niets gezegd over de tijd en moeite die het kost om doelgroepen te bereiken. Voor moeilijk bereikbare groepen is samenwerking met andere(n) (organisaties) onontbeerlijk.
Doelgroepen dienen, op het moment dat men de functies en doelgroepen bepaalt, te worden opgevat als veranderlijk: steeds dient van geval tot geval te worden nagegaan welke concrete doelgroep men met welke concrete activiteit wil bereiken (het gaat om een afstemming binnen de driehoek inhoud, activiteit, deelnemers).

Activiteiten

Aan de educatieve/voorlichtingsactiviteit is in de lijst geen werkwoord gekoppeld, omdat activiteit als zelfstandig naamwoord is opgevat. Het maakt uiteraard nogal verschil of een leskist wordt ontwikkeld of uitgeleend, of een folder wordt geschreven door iemand in het NME Centrum, dan wel alleen verspreid vanuit het NME Centrum, of een pad wordt beheerd, dan wel een route wordt uitgezet (en eventueel op papier gezet). Wat men doet aan de activiteit vloeit voort uit de functie die men wil vervullen.

Faciliteiten

De lijst met faciliteiten is onder meer gebaseerd op de faciliteiten genoemd door Langenbach en Wijsman (1982). Sommige faciliteiten van de oorspronkelijke lijst hebben een **andere naam** gekregen, of zijn samengevoegd onder een nieuwe, meer actuele term.

In een van de rondetafelgesprekken werd onderscheid gemaakt tussen '**binnenruimte centraal**' en '**buitenruimte centraal**'. Dit onderscheid is overgenomen.

Voor het bepalen van de benodigde ruimtelijke faciliteiten heeft de NME instelling, behalve met de vanzelfsprekende koppeling aan de activiteiten, met een **drietal** aspecten te maken:

1. **Niet elke activiteit** van een NME instelling maakt ook **ruimtelijke aanspraken** in een NME Centrum. Activiteiten voortvloeiend uit de functie 'activering' vergen, voor het bedenken van de activiteiten, kantoorruimte voor personeel, terwijl de activeringsactiviteit zelf best elders kan worden uitgevoerd. Vervolgens kunnen activiteiten die elders worden uitgevoerd nog worden onderscheiden in **binnen**- en **buiten**activiteiten. Men kan (potentiële) deelnemers in hun sociale context ontmoeten (kerken, buurthuizen) of in de openbare ruimte (bijvoorbeeld de markt, een plein, een park).
2. Het **gebruik maken van ruimtelijke faciliteiten** - al dan niet tegen betaling - **van anderen**. Dit houdt in dat er **wel** ruimtelijke faciliteiten **nodig** zijn. Deze worden in een **gebouw van derden** ondergebracht. Het spreekt vanzelf dat deze situatie zich voordoet als men samenwerkt met andere instellingen en ook in ruimten van anderen vergadert. Ook voor andere activiteiten kan aan deze mogelijkheid worden gedacht.
3. Het **gemeenschappelijk** gebruik maken van een gebouw door een NME instelling, samen met andere instellingen, hetgeen gemeenschappelijk gebruik van ruimtelijke faciliteiten mogelijk maakt. In de praktijk blijkt deze situatie zich al voor te doen. Als voorbeeld van een gemeenschappelijk gebruikte faciliteit werd door een van de instellingen een informatiecentrum genoemd.

Voor elk van de genoemde drie aspecten geldt dat men met de volgende zaken rekening dient te houden:

- De **functies** die de instelling wil vervullen dienen **altijd** te worden **benoemd**. De vraag of een functie leidt tot een ruimtelijke faciliteit is hier een afgeleide van.
- De **herkenbaarheid**, het profiel van de NME instelling: is herkenbaarheid van (deze functie van) de NME instelling nodig? En zo ja, is de NME instelling voldoende herkenbaar (in het gemeenschappelijke gebouw, dan wel in het gebouw van derden)? Ook bij de beeldvorming van de andere instellingen moet worden stilgestaan: past het beeld van de ander bij dat van de NME instelling? Of, extremer gesteld: heeft die andere instelling een negatieve uitstraling die beeldvorming van de NME instelling

aantast, zodat dit het bereiken van bepaalde doelgroepen verhindert of een samenwerking bemoeilijkt?

- Meer in het algemeen: heeft (gemeenschappelijk) **gebruik van ruimtelijke faciliteiten een meerwaarde?**
- Hoe staat het met de **continuïteit van het gebruik** van de ruimtelijke faciliteit? Bestaat de instelling die de ruimte beschikbaar heeft gesteld of waarmee de ruimte wordt gedeeld over enige tijd nog? Hoe staat het met uitbreidings- of inkrimpingsplannen van de andere instellingen, maar ook van de NME instelling zelf? Meer algemeen: hoe afhankelijk kan en wil de NME instelling zich van anderen maken, of zich ten opzichte van anderen opstellen?
- Zijn de ruimtelijke faciliteiten die de NME instelling op het oog heeft **beschikbaar** voor NME? Zijn de ruimtelijke faciliteiten die men op het oog heeft **geschikt** (te maken) om een bepaalde functie voor NME te vervullen?
- Hoe staat het met de **afstemming** van activiteiten, zeker als er gemeenschappelijke activiteiten plaatsvinden die ook consequenties kunnen hebben voor de visie op het werk en voor de taken van het personeel (denk bijvoorbeeld aan het informatiecentrum: welk type informatie wordt hier verzameld; wie, van welke instelling, voert het werk uit?).

Multifunctionaliteit

Het gebruiken van de ruimte voor meer dan een activiteit is zowel voor de binnen- als voor de buitenruimte mogelijk. De zo ontstane multifunctionaliteit is op twee manieren te beschouwen:

1. een ruimte is nu weer geschikt voor de ene, dan weer (geschikt te maken) voor de andere activiteit, echter niet op hetzelfde moment;
2. een ruimte is geschikt voor een diversiteit aan activiteiten die naast elkaar in een bepaalde ruimte kunnen plaatsvinden. Voorbeelden hiervan zijn een thematuin (met heemtuin, kruidentuin etc.), een avonturentuin (met plukweide, veldwerkfaciliteiten en buurtnatuurtuin) en een informatiecentrum met leeshoek.

Het NME Centrum van de toekomst voorziet in multifunctionele ruimtelijke faciliteiten in beide genoemde betekenissen van het woord.

Deel 2

Hoofdstuk 3

Beelden voor de toekomst van het NME Centrum;

gesprekspartners aan het woord

*In dit hoofdstuk schetsen we achtereenvolgens enkele **algemene maatschappelijke ontwikkelingen** en voor **NME specifieke ontwikkelingen**. De verwachte ontwikkelingen zijn genoemd door tien personen die elk deskundig zijn op de terreinen waar ook NME Centra zich op concentreren. Deze personen hebben een duidelijk beeld van de mogelijke betekenis van NME voor het eigen werkterrein, bijvoorbeeld het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs, het opbouwwerk, het overheidsbeleid of in relatie met ontwikkelingseducatie. In het vervolg van het onderzoek noemen we deze personen 'externe deskundigen', dat wil zeggen deskundigen die niet rechtstreeks betrokken zijn bij de NME Centra van de vier grote steden. Onder deze tien externe deskundigen bevond zich ook een aantal mensen met deskundigheid op het gebied van manieren waarop doelgroepen, die men als NME Centrum wil bereiken, kunnen worden ingedeeld. Voor een uitgebreidere beschouwing over onder meer de manier waarop we de externe deskundigen selecteerden verwijzen we naar hoofdstuk 5.*

*Dit onderzoek valt te typeren als een **kwalitatief** en niet als een kwantitatief onderzoek. Het gaat er in een dergelijk type onderzoek niet om hoe vaak iets wordt gezegd om daarmee te komen tot algemeen geldende uitspraken. Daar is het aantal van tien externe deskundigen met een diversiteit aan achtergronden te klein voor. Het gaat erom dat belangrijke zaken door iemand beargumenteerd naar voren worden gebracht. Waar verschil van mening blijkt te bestaan, wordt dat in de rapportage tot uitdrukking gebracht.*

*De uitspraken over de algemene maatschappelijke ontwikkelingen worden gekoppeld aan de ontwikkelingen die specifiek zijn voor NME. De context waarin aan NME wordt gedaan speelt hierin een grote rol. Naast de mogelijkheid van professionele NME, onder meer in NME Centra, bestaat bijvoorbeeld NME die wordt uitgevoerd door vrijwilligers. Ook komt het voor dat NME slechts een van de functies is die een organisatie op het terrein van natuur en milieu vervult. In dit onderzoek concentreren we ons op de **professionele** NME die in een NME Centrum gestalte krijgt.*

*We spiegelen de genoemde opvattingen van de externe deskundigen aan die van de gesprekspartners in het Vier-grote-stedenoverleg. Het betreft uitspraken die zijn gedaan in de oriënterende fase van het onderzoek. Tenslotte gaan we in op de beelden die men heeft van het **NME Centrum van de toekomst.***

3.1 Relevante ontwikkelingen

3.1.1 Algemene maatschappelijke ontwikkelingen

Door enkele van de externe gesprekspartners is gewezen op de '**verstedelijking van de samenleving**'. Verstedelijking impliceert volgens een gesprekspartner dat er hoge eisen aan de indeling van de ruimte worden gesteld omdat mensen dicht bij elkaar leven ('de compacte stad'). Daarnaast is er weinig 'echte' natuur. Veel natuur is alleen indirect waar te nemen via bijvoorbeeld tv. Het begrip 'natuur' is met andere woorden 'verengd'. Een efficiënte indeling van ruimte vraagt ook om alternatieve middelen van vervoer naast of

in plaats van de auto die veel ruimte in beslag neemt: zweeftreinen, magneetbanen en trams als aan- en afvoerlijnen van en naar de stad. De mobiliteit zal toenemen. In dit verband is ook nog een andere ontwikkeling relevant: **globalisering of internationalisering.** Mensen verplaatsen zich steeds sneller en gemakkelijker en goederen worden 'van hot naar her' gesleept en weer terug.

Een andere genoemde ontwikkeling is die van de **(informatie)technologie**. Het wordt aan de ene kant mogelijk om veel activiteiten waarvoor men momenteel nog de deur uitgaat binnenshuis te laten plaatsvinden. Via internet kan bijvoorbeeld informatie worden vergaard en kunnen gesprekken worden gevoerd met een diversiteit aan mensen uit verschillende culturen die geografisch ver van elkaar verwijderd zijn. Deze ontwikkeling hangt samen met de reeds genoemde ontwikkeling op het gebied van globalisering of internationalisering. Een ander aspect van de (informatie)technologie is de snelheid waarmee zij zich ontwikkelt. Kennis en techniek op dit terrein is daarmee snel verouderd. Consequenties van deze ontwikkelingen zijn dat door het gebruik van multimedia de manieren van communiceren veranderen. Men schrijft minder met pen en papier, en er is minder direct contact tussen mensen.

Hieraan gerelateerd is de **ontwikkeling van de virtuele wereld** ten koste van de 'echte' beleving. Als ouders niet thuis arbeid verrichten met behulp van (informatie)technologische middelen, zijn kinderen na schooltijd alleen thuis. Dat beide ouders buitenshuis werken heeft gevolgen voor de basiscommunicatie van de kinderen. Er valt thuis, alleen, niets 'echts' te beleven. Er is voor de kinderen sprake van een toename van een virtuele wereld die door middel van multimedia tot hen komt.

Andere ontwikkelingen die direct te maken hebben met NME zijn beleidsontwikkelingen op het terrein van **bestuurlijke en sociale vernieuwing.** Het betreft de veranderende relatie tussen overheid en burger. Of, zoals een van de gesprekspartners het verwoordt: 'de toenemende gedeelde verantwoordelijkheid tussen overheid en burgers, bedrijven en organisaties'. Door een van de gesprekspartners wordt gewezen op de aandacht voor het **betrekken van burgers bij het beleid**. Er is een toenemende aandacht voor 'participatieve processen, interactieve beleidsvorming', met als uitgangspunt de burgers te betrekken bij de besluitvorming én bij het ontwerpen van beleid. Ook wordt in dit verband de toenemende zelfstandigheid van de samenleving genoemd. In deze trend zou 'wijkgericht werken' passen, dat wil zeggen: dicht bij de burger, in zijn eigen omgeving. Een van de gesprekspartners stelt in dit verband dat de toekomstige 'te ontwikkelen samenleving' de plaats zal innemen van de 'maakbare samenleving'.

De door de externe deskundigen genoemde ontwikkeling van een toenemende gedeelde verantwoordelijkheid tussen overheid en burgers kan worden opgevat als een overheid die terugtreedt en meer overlaat aan de burgers zelf. Aan de andere kant is er ook een tendens van een **overheid die de touwtjes in handen wil houden**, en deze zelfs strakker wil aanhalen. We noemen drie voorbeelden van deze tendens:

1. De onderlinge relatie tussen centrale en lokale overheid is, wat de eigen sturingsmogelijkheden van de lokale overheid betreft, niet altijd even goed. Zo verschenen er recentelijk (januari 1997) berichten in de pers over de optredende vermoeidheid bij lokale ambtenaren. De centrale overheid laat de financiële bezuinigingen over aan de lokale overheid, maar wat de beleidsontwikkeling betreft trekt de rijksoverheid veel taken naar zich toe (de Volkskrant, over onderzoek van W. Derksen, RU Leiden).
2. Er is sprake van een grotere bemoeienis van de overheid met de handel en wandel van individuen. Het doel hiervan is de overheidsfinanciën gezond te houden en tot een zo rechtvaardig mogelijke verdeling van financiën aan hulpbehoevende burgers te

komen. Een voorbeeld hiervan is het aanvragen van een uitkering bij de sociale dienst. Bestanden worden gekoppeld en mensen moeten formulieren invullen, met een omvang van vele pagina's, waarin een veelheid aan gegevens en bijbehorend bewijsmateriaal wordt gevraagd. De legitimiteit van deze handelwijze staat hier nadrukkelijk niet ter discussie, ook niet in de volgende, op NME toegesneden voorbeelden. Er wordt alleen mee aangeven dat het beeld van een terugtredende overheid correctie behoeft.

3. De rijksoverheid formuleert kerndoelen voor het onderwijs, hetgeen aangeeft dat de overheidsbemoeienis toeneemt. Een ander voorbeeld is dat maatschappelijke problemen aan de orde worden gesteld in het onderwijs, in de vorm van educaties, waarvan NME er een is.

3.1.2 Ontwikkelingen in de werkvelden

De volgende voorbeelden van maatschappelijke ontwikkelingen zijn vooral gerelateerd aan het onderwijsveld. Dat wil niet zeggen dat ze niet ook betrekking hebben op andere werkvelden. Te denken valt bijvoorbeeld aan de terugtreding van de centrale overheid of de ontwikkelingen op het terrein van de informatietechnologie. De externe deskundigen hebben echter de volgende, aan het onderwijs gerelateerde voorbeelden genoemd.

Actief leren

Een van de ontwikkelingen in het onderwijs is het zogenaamde '**actief leren**'. 'Actief' wordt hierin zowel geschetst vanuit het perspectief van het lerende individu als vanuit dat van het onderwijssysteem. De leerling wil spannend onderwijs omdat het thuis aan avontuur zou ontbreken. In het onderwijssysteem wordt daarom meer aandacht besteed aan een actievere rol voor de leerling in het onderwijs. De leerkracht moet minder doceren en moet het leerproces van de leerling meer begeleiden, regisseren en 'managen'. Dit impliceert dat de verantwoordelijkheid voor het leren meer bij de leerling wordt gelegd. De leerling dient bijvoorbeeld informatie te vergaren door middel van zelfwerkzaamheid. Bijbehorende concepten zijn in de basisvorming de 'tvs-benadering' (toepassing, vaardigheden in samenhang) en in de tweede fase van het voortgezet onderwijs het 'studiehuis'.

Autonomie van de scholen

Een andere ontwikkeling is de verdergaande - ook financiële - **autonomie van de scholen**. Het wordt de lokale overheid en de scholen mogelijk gemaakt zelf meer besluiten te nemen. Deze besluiten komen in plaats van die van de centrale overheid. Scholen proberen onder druk van beperktere financiële middelen de inzet van het schoolpersoneel zoveel mogelijk te beperken tot de kerntaken, dat wil zeggen tot het directe lesgeven. Het inhuren van deskundigheid van buiten voor specifieke taken acht men goedkoper dan deze taken door het eigen personeel te laten uitvoeren. Dat houdt in dat een afnemend aantal vaste personeelsleden aan de school is verbonden. Er blijft een aantal personeelsleden over dat de kerntaken, het directe lesgeven, vervult. Een van de gesprekspartners plaatst, ten aanzien van de ontwikkeling van decentralisatie, de kanttekening dat deze gevolgd zal worden door een tendens tot centralisatie, omdat er altijd sprake is van golfbewegingen. Met andere woorden: de ontwikkeling van decentralisatie wordt niet ontkend, maar gerelativeerd.

Afnemende inhoudelijke bemoeienis van de overheid

Terugtreding van de centrale overheid komt volgens een van de gesprekspartners tot uitdrukking in een afnemende stimulering van de aandacht voor specifieke thema's. Het aantal inhoudelijke thema's dat in de relevante vakken aan de orde dient te komen beperkt zich nu tot drie, eventueel vier: 'interculturele samenleving', 'emancipatie', 'duurzame ontwikkeling' en, wellicht als overkoepelend thema, 'internationalisering'. In de voorgaande paragraaf zijn kanttekeningen geplaatst bij de afnemende invloed van de centrale overheid.

Maatschappelijke problemen en vakgericht onderwijs

De wens is gesignaleerd om meer maatschappijgericht opgeleid te worden, om **maatschappelijke problemen**, waaronder die op het terrein van natuur en milieu, als uitgangspunt te nemen in het onderwijs. Dit is in strijd met de praktijk van het onderwijs waar juist meer vakgericht wordt gewerkt. Een diversiteit aan instellingen probeert de aandacht van de scholen te vestigen op maatschappelijke problemen. Elke instelling behartigt slechts een deel van het totaal aan maatschappelijke problemen. Scholen zijn gebaat bij efficiëntie en willen het liefst dat de maatschappelijke problematiek als onderdeel van het onderwijs **gecoördineerd** bij hen binnenkomt. Dat houdt in dat er door de verschillende ondersteunende instellingen meer zou moeten worden samengewerkt, zo merken enkele gesprekspartners op.

Snelle veroudering van kennis en informatie

De snelle ontwikkelingen op het gebied van **informatietechnologie** en snelle veroudering van informatie en media hebben gevolgen voor de kennis waarover de docent beschikt. Met de kennis bij het verlaten van de opleiding kan men steeds korter toe. Om die reden wordt **bijscholing** steeds noodzakelijker. Overigens benadrukte de gesprekspartner die dit onderwerp aansneed het bestaan van 'constanten in de opvoeding'. Betrokkenen zijn volgens hem geneigd het bestaan van constanten in de opvoeding te veronachtzamen. Te denken valt bij 'constanten' aan ontwikkelingsfases die elk kind moet doorlopen voordat hij of zij volwassen is, ook al is hij of zij in staat de muis van de computer handiger te hanteren dan de leerkracht.

Ongunstig tij voor het VAVO

Ontwikkelingen in het **voortgezet algemeen volwassenenonderwijs** (VAVO) zijn niet gunstig te noemen voor NME. Het totale aantal lesuren voor het VAVO is geringer dan in het reguliere onderwijs. NME is bovendien niet in het examenprogramma opgenomen, waardoor, zoals een van de gesprekspartners het uitdrukte, 'het in vakjes blijft hangen'. De budgetten zijn laag en het teamwerk is slecht doordat er veel met parttimers wordt gewerkt, die minder uren per groep beschikbaar hebben. Overigens bestaat een groot deel van de instroom in het VAVO al jaren uit het reguliere onderwijs. Er zal steeds meer zelfstandig worden geleerd, waardoor er een verschuiving zal optreden van het VAVO naar de Open Universiteit, een vorm van leren op afstand. Ontwikkelingen op het terrein van de informatietechnologie zullen de informatie bij mensen thuis brengen. De Open Universiteit is bij uitstek een instelling die van deze ontwikkeling gebruik zal maken. Naar onze mening is het overigens nog maar de vraag of de Open Universiteit zich zal richten op het (voortgezet) onderwijsniveau van het VAVO. We hebben het dan nog niet over bijvoorbeeld de grote mate van zelfdiscipline die vereist is voor het leren op afstand

en over de sociale aspecten van leren, die voor bepaalde categorieën mensen een belangrijke motivatie zijn om deel te nemen aan educatieve activiteiten (Doerbecker e.a., 1979).

Deskundigheid van maatschappelijke organisaties

Wat de ontwikkelingen van - door de gesprekspartners niet nader gedefinieerde - **maatschappelijke organisaties** en stromingen betreft, wordt gesteld dat deze door hun toenemende zelfstandigheid steeds beter in staat zijn om zelf onderdelen van NME in hun programma's op te nemen. Deze organisaties zouden beter in staat zijn hun eigen verantwoordelijkheid te herkennen. Ondersteuning blijft echter nodig, aldus een gesprekspartner.

3.2 Ontwikkelingen op het terrein van NME

In het navolgende gaan we in op de ontwikkelingen op het terrein van NME. Het betreft de volgende onderwerpen: 'NME als beleidsinstrument', 'verbreding van de doelgroep', 'beleidsverbreding tot duurzame ontwikkeling', 'integratie', 'samenwerking', 'verstedelijking als inhoudelijk aangrijpingspunt voor NME', 'autonomie van de scholen', 'marktconform werken', 'informatietechnologie' en 'actief leren'.
*We bespreken de **betekenis voor NME** van de in de vorige paragrafen gesignaleerde en beschreven ontwikkelingen. Accenten kunnen soms op andere plaatsen liggen dan bij de beschrijving van de algemene ontwikkelingen naar voren is gekomen. Ten dele vloeien de ontwikkelingen op het terrein van NME voort uit de eerder geschetste ontwikkelingen. Dezelfde onderwerpen als in de vorige paragraaf worden daarom soms opnieuw, maar vanuit een andere invalshoek beschreven. Een voorbeeld van een ontwikkeling die uit de voorgaande paragrafen nog niet ter sprake is gekomen, maar die wel een dominant stempel lijkt te drukken op de ontwikkelingen van NME is 'NME als beleidsinstrument'. We bespreken daarbij ook ontwikkelingen die wellicht niet direct als 'beleidsinstrument' bedoeld zijn, maar wel naadloos passen in deze ontwikkeling. We geven hierbij aan waar die ontwikkelingen zich zelfstandig binnen het NME-terrein lijken voor te doen.*
Het is niet altijd even gemakkelijk NME binnen de beschreven relevante ontwikkelingen een aparte plaats te geven, omdat ontwikkelingen soms erg in elkaar grijpen. Dat houdt in dat een item soms op verschillende plaatsen in de beschrijving vanuit een andere optiek wordt weergegeven. Gedeeltelijk stemmen de hier beschreven ontwikkelingen overeen met die van Dirx (in: Muurpaper, 1996).
*Het terrein van NME beslaat een grote diversiteit aan doelen, organisaties, activiteiten en werkwijzen. Ander onderzoek geeft blijk van die diversiteit (Stokking e.a., 1995). We wijzen nogmaals op het feit dat het in dit onderzoek vooral gaat om de **professionele**, zelfstandige NME, beoefend door NME-medewerkers in NME Centra (eventueel met inbegrip van de eigen ondersteuningsvoorzieningen op andere niveaus), al dan niet direct aan de lokale overheid verbonden.*

3.2.1 De externe gesprekspartners aan het woord

NME als beleidsinstrument

De inzet van **NME als beleidsinstrument van de lokale overheid** is een, voor NME belangrijke, ontwikkeling die te maken heeft met de toenemende gedeelde verantwoordelijkheid tussen overheid en burgers, bedrijven en organisaties. Ook daar waar de inhou-

delijke ontwikkelingen van NME voorop staan is het moeilijk deze los te zien van het (lokale) overheidsbeleid. In het navolgende laten we van deze verknoping diverse voorbeelden zien. Het is van belang om na te gaan of **de manier waarop** NME als beleidsinstrument wordt ingezet adequaat en zuiver is. Een voorbeeld vormt de begripsverwarring rond, en het onjuiste gebruik van de termen educatie en communicatie in relatie tot natuur en milieu. Wanneer de overheid tracht burgers te overreden het afval gescheiden aan te leveren om haar beleidsdoelstelling 'vermindering van afval' te realiseren, is er sprake van een **voorlichtingsactiviteit**. Het gaat hier immers om een concreet op te lossen probleem en niet om een langer durend leertraject met diverse mogelijke handelingsperspectieven. Verderop in het rapport in paragraaf 3.4 van dit hoofdstuk komen we op de begripsverwarring en nadere definiëring expliciet terug.

Verbreding van de doelgroep

Uit paragraaf 3.1.2 blijkt dat NME, als middel om aandacht te besteden aan maatschappelijke problemen, al langer door de (centrale) overheid als beleidsinstrument in het onderwijs werd ingezet. Dit werd door NME-medewerkers, in hun werk ten behoeve van het onderwijs, niet als zodanig ervaren. Als de centrale overheid erop aandringt dat de scholen aandacht besteden aan maatschappelijke problemen, is er echter wel degelijk sprake van NME als beleidsinstrument. De binnen NME Centra meer expliciet gevoelde inzet als beleidsinstrument van de lokale overheid heeft wellicht te maken met de **verbreding van de doelgroep**. Men richtte zich niet alleen meer op het reguliere (leerplichtige) onderwijs maar ook steeds meer op het benaderen van burgers. Een onderscheid dat in de praktijk niet expliciet wordt gemaakt is in dit verband op zijn plaats: een verbreding van NME voor doelgroepen en een verbreding van NME voor werkvelden. Een verbreding van doelgroepen hoeft niet per definitie gepaard te gaan met een verbreding van werkvelden. Te denken valt aan het werkveld onderwijs, waar tot nu toe wel al met de doelgroep docenten is gewerkt, maar nog niet met ouders of met schoolbesturen. Verbreding gaat vaak gepaard met het opnieuw maken van keuzes, aangezien het beschikbare budget niet toeneemt als de werkvelden worden verbreed. Werken met een gelijkblijvend budget kan bijvoorbeeld als gevolg hebben dat de dienstverlening aan het onderwijs verandert. Dit houdt niet per se in dat er minder scholen worden bereikt, maar wel dat de aard van de dienstverlening verandert. De ontwikkeling van **uitvoerend** voor de klas staan naar **ondersteunend** voor de leerkracht werken, moet worden gezien als een gevolg van de doelgroepverbreding. Op het moment dat er gekozen wordt voor een verbreding van doelgroepen, blijkt het NME Centrum meer te worden gezien als onderdeel van het lokale overheidsapparaat dan als relatief zelfstandig functionerende eenheid, al dan niet tot het gemeentelijk apparaat behorend, met taken binnen het onderwijs. Samenwerking met (andere) ambtenaren, bijvoorbeeld met die op het terrein van natuur (groenvoorziening), milieu en milieuvoorlichting en gemeentewerken, vindt plaats en moet in het licht van doelgroepverbreding worden gezien. Sommige externe deskundigen stellen dat **educatie** aan burgers, in dit geval op het gebied van natuur en milieu, ook wordt gezien als alternatief voor 'het opgeheven vingertje': de vergunning en de handhaving (wetgevende taken).

Beleidsverbreding tot duurzame ontwikkeling

Ook vanuit **thematisch** gezichtspunt gezien wordt NME door een van de gesprekspartners expliciet beschouwd als beleidsinstrument. Het betreft een verbreding van NME met het begrip 'duurzame ontwikkeling'. Door een van de gesprekspartners wordt duurzame ontwikkeling omschreven als 'het meer in evenwicht zijn van economie, ecologie en mens'. Het thema 'duurzame ontwikkeling' impliceert, naast een verbreding van NME,

een verbreding van de doelgroep en het zoeken naar andere partners om mee samen te werken. Genoemd werden in dit kader bijvoorbeeld de Kamer van Koophandel en de energiebedrijven. 'Duurzame ontwikkeling betreft', zo zegt iemand, 'duurzame aspecten in de woon- en leefomgeving.' Enkele gesprekspartners benadrukken de toekomstgerichtheid van 'duurzame ontwikkeling'. NME wordt vergeleken met Lokale Agenda 21. Lokale Agenda - ook hier is weer sprake van een beleidsinstrument van de lokale overheid - wordt door iemand omschreven als 'een instrument om duurzaamheid te bewerkstelligen, dat toekomstgericht is en creatieve vermogens van mensen aanspreekt. NME is, in vergelijking tot Lokale Agenda, dan relatief meer een instrument van natuur en milieu, gericht op het heden en op het aandragen van informatie. NME zou als procesbegeleider en 'opstarter' van Lokale Agenda kunnen fungeren'. Een ander stelt dat 'NME toekomstbeelden gaande moet houden en creatief denken op gang moet brengen. Mensen moeten anders leren kijken. NME moet daarbij niet alleen zijn gericht op individuen maar ook op groepen en categorieën als politici of de personen die werkzaam zijn in de industrie'.
Een inhoudelijke relatie van NME met duurzame ontwikkeling hoeft overigens niet per definitie vanuit het perspectief van NME als beleidsinstrument te worden beschouwd. Zoals iemand stelt kan duurzame ontwikkeling als uitdrukkingsvorm van NME worden gezien.

Integratie

Bij een inhoudelijke verbreding van NME, door duurzame ontwikkeling erin te betrekken, past het begrip **integratie**. Integratie valt te omschrijven als het komen tot, of het opnemen in, een geheel. Daarmee is het geen opzichzelfstaand begrip, maar moet het aan iets anders worden gerelateerd, zoals uit bovenstaande betekenis kan worden opgemaakt.
Voor verschillende gesprekspartners is integratie een belangrijk begrip dat over het algemeen inhoudelijk wordt opgevat. Voor vier van hen geldt dat integratie van onderwerpen moet plaatsvinden binnen grotere maatschappelijke thema's. Dit geldt met name voor de koppeling van NME met ontwikkelingseducatie. Een ander stelt dat bij een integrale benadering 'het perspectief van natuur en milieu ook in het onderwijs vooropstaat'. Weer een ander neemt in dit verband natuur en milieu samen onder de titel 'omgeving'. Anderen zien 'integratie' van natuur en milieu vooral met betrekking tot milieu om te voorkomen dat milieu afzonderlijk wordt geproblematiseerd. Daardoor wordt het niet aantrekkelijk om aan te werken en/of wordt milieu tot iets vanzelfsprekends gemaakt. 'Milieu moet tot iets gewoons worden gemaakt en moet zeker niet worden geproblematiseerd. Milieu moet integraal worden meegenomen in het gemeentebeleid. Milieu moet een feest worden, het moet minder exclusief worden gemaakt'. Met dit laatste citaat zijn we weer terug bij NME als beleidsinstrument.

Een onderscheid van andere uitspraken over integratie van NME, al dan niet expliciet opgevat als beleidsinstrument, kan worden gemaakt naar:

1. **Werkwijze**: 'milieu moet tot integraal onderdeel van het beleidsproces worden gemaakt'.
2. **Strategie:** het verschil in integratie binnen en buiten de school: 'De onderwijswet biedt, strategisch gezien, integratie en niet NME. NME kan buiten de school wel als integrerend kader worden gehanteerd omdat daar geen onderwijswetten gelden'.
3. **Deskundigheid van doelgroepen en samenwerkingspartners**: 'integratie van de activiteit milieuparticipatie in de takenpakketten van het lokale welzijnswerk, het wijkbeheer en van NME'. Wat het begrip 'milieuparticipatie' in deze context inhoudt laten we in het midden. Het is in dit verband niet belangrijk het begrip nader te

bepalen.

4. **Verbreding van doelgroepen:** 'integratie van verschillende bevolkingsgroepen, het betrekken van vrouwen'.
5. **NME die ondergeschikt is aan de doelen van een ander werkterrein**. Door enkele gesprekspartners wordt **recreatie** genoemd. Een van hen gebruikt het volgende argument voor het zoeken van aansluiting van NME bij activiteiten op het gebied van recreatie: 'Mensen worden aangesproken in hun vrije tijd waarin ze ontvankelijker zijn voor veranderingen.'

Ook de **leefsituatie** in 'Wijken voor Milieu' biedt volgens een gesprekspartner een aangrijpingspunt voor NME. Op het moment dat een persoon of groep met een leervraag op het gebied van natuur en/of milieu zit, kan deze met NME worden beantwoord. Dergelijke educatieve activiteiten worden in de vakliteratuur op het gebied van volwasseneneducatie ook wel aangeduid als 'ingebouwde educatie'. Er wordt met NME aangesloten bij de eigen activiteiten van maatschappelijke organisaties. Te denken valt aan het door sommigen genoemde thema 'leefbaarheid'. Een voorbeeld van ingebouwde educatie binnen de eigen sector is de IVN-natuurgidsencursus die bestemd is voor het kader van de lokale IVN-afdelingen.

Samenwerking

Vaak zal er **samenwerking** moeten plaatsvinden om integratie te bewerkstelligen. Diverse gesprekspartners zeggen te opteren voor samenwerking. Onderstaand lijstje geeft een indruk aan welke samenwerkingspartners of activiteiten zoal wordt gedacht. Waar doelen werden genoemd, vermelden we die erbij:

- tussen gemeente, NME Centrum en scholen;
- tussen onderwijsbegeleidingsdienst, NME Centrum en PABO (pedagogische academie voor basisonderwijs), ten behoeve van de afstemming voor scholen;
- ten behoeve van een discussieplatform 'duurzame ontwikkelingen', om iets op gang te brengen;
- met bijvoorbeeld een COS voor het organiseren van scholierenconferenties;
- tussen ambtenaren welzijnswerk en NME Centrum;
- tussen politiek, ambtenaren, bewoners, welzijnswerk en NME Centrum op lokaal en provinciaal niveau;
- tussen politiek, ambtenaren, bewoners, welzijnswerk, NME Centrum, onafhankelijke deskundigen en deskundigen met een specifieke invalshoek;
- tussen opbouwwerk en een NME Centrum.

Enkele malen wordt samenwerking genoemd in verband met de kwaliteit van het werk. Samenwerking werkt - zoals iemand stelt - 'kwaliteitsverhogend'. Deze uitspraak kan worden gezien in het licht van de ontwikkeling rond 'kwaliteitseisen en rendement' (Dirx in Muurpaper, juni 1996). Een van de gesprekspartners stelt zelfs dat samenwerking op zichzelf al een vorm van kwaliteit is: '... kwaliteit is daar waar wordt samengewerkt.' Bij een van de gesprekspartners kan niet worden voorbijgegaan aan de kritische ondertoon wat betreft samenwerking uit het verleden: 'Samenwerken is samen nagaan wat er te doen valt en dat dan doen, in plaats alleen maar ellenlang praten over wat te doen.' Belangrijk is volgens een van de gesprekspartners dat men zich in een samenwerkingsrelatie bewust is van de verschillen tussen werksoorten. Het betreft bijvoorbeeld de verschillen tussen opbouwwerker en milieu-organisatie (Mededelingen Opbouwwerk/ Samenlevingsopbouw, 1994).

Verstedelijking als inhoudelijk aangrijpingspunt voor NME

De ontwikkeling van **verstedelijking** impliceert voor de inhoud van NME volgens een van de gesprekspartners het volgende: 'Omgaan met de omgeving houdt in: je veilig voelen in je omgeving. NME komt dan uit bij 'zorg'. NME kan mensen stimuleren de straat bij te laten houden zodat een gevoel ontstaat dat het 'onze straat is, en onze straat is onze zorg.' Ook houdt het in dat je mensen de mogelijkheid geeft besluiten te nemen over de eigen omgeving, zodat ze zich er verantwoordelijk voor gaan voelen. Je maakt zo een verbinding tussen NME en sociale vernieuwing. Vertaald naar educatie houdt dit in dat je bij mensen een goed zelfbeeld ontwikkelt, en tevens een goed beeld van de ander. Het interculturele aspect speelt hierin een rol.'
Het door de gesprekspartner genoemde begrip "sociale vernieuwing' als vorm van overheidsbeleid geeft al aan dat ook deze inhoudelijke ontwikkeling kan worden gezien in het licht van NME als beleidsinstrument.

Autonomie van de scholen

De ontwikkeling van een grotere **autonomie** van de scholen en de daarmee gepaard gaande afname van personeel en de beperking van de personele inzet tot het uitvoeren van de kerntaken, biedt kansen aan NME om zich te laten inhuren. Als voorbeeld wordt genoemd het leren begeleiden van leerkrachten op het terrein van natuur en milieu, in het kader van het zelfstandiger leren van leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Verder is het verzorgen van veldwerkactiviteiten als het uitstippelen van specifieke routes voor middelbare scholieren, een mogelijkheid.

Marktconform werken

Vaak wordt vergroting van de autonomie van de scholen verbonden met wat ook Dirx noemt de ontwikkeling van **marktgericht werken** in NME (Muurpaper, 1996). De school wordt immers door de vergroting van de autonomie meer in de gelegenheid gesteld zelf haar keuzes te bepalen. Welke activiteiten worden in eigen beheer uitgevoerd en welke worden uitbesteed? Indien de keuze valt op uitbesteden: welke instelling krijgt dan de opdracht? Waarom marktgericht werken in dit kader ingewikkeld is, mag blijken uit een opmerking die enkele gesprekspartners maken over het onderwijs. Er bestaan diverse instellingen die elk een deel van de totale maatschappelijke problemen 'behartigen'. Scholen zijn gebaat bij efficiëntie en willen het liefst dat de problematiek gecoördineerd binnenkomt (vgl. ook Broens, 1996), hetgeen een samenwerking tussen verschillende instellingen inhoudt. Met andere woorden: NME Centra dienen zich aan de ene kant sterk te profileren en goed in staat te zijn de vraag van de school te honoreren. Aan de andere kant dienen ze samen te werken met anderen ten behoeve van een efficiëntere werkwijze overeenkomstig de wens van de scholen. Het is hierbij de vraag welke instelling de coördinatie verzorgt en of de coördinatie alleen een technische kwestie is of ook een sterk inhoudelijk stempel draagt. Een van de gesprekspartners stelt dat NME dient te kiezen voor een vraaggerichte benadering. Deze wordt in NME-kringen gezet tegenover de aanbodgerichte benadering. Of met deze genoemde vraaggerichte benadering bedoeld wordt dat NME op iedere willekeurige vraag moet ingaan, onder het motto: 'u vraagt wij draaien', of dat bedoeld wordt dat NME samen met de vragende partij de vraag **ontwikkelt** en op basis van die vraag tot een aanbod komt, valt niet uit de context van het gezegde op te maken. Een van de gesprekspartners was in zijn visie over dit onderwerp wel heel duidelijk: 'NME dient strategisch te kiezen voor die maatschappelijke organisaties waarmee NME wil samenwerken, op grond van het criterium dat de desbetreffende organisatie structureel NME-thema's in de activiteit opneemt.' Vruchtbare

samenwerking onder dergelijke voorwaarden lijkt op die manier wel erg onder druk te worden gezet.
Dat er tegen een ontwikkeling als marktgericht werken genuanceerd wordt aangekeken, mag uit het volgende blijken. Een van de gesprekspartners stelt dat NME zich niet te veel zou moeten laten leiden door marktprincipes zoals die momenteel opgang doen. Zij stelt dat participatie, in de zin van actief maatschappelijk betrokken zijn, een langer durend proces is waar verscheidene jaren mee gemoeid zijn voordat deze succesvol kan worden genoemd. NME Centra dienen er alert op te zijn zich niet op projecten van slechts een jaar te laten afrekenen. Dat zou NME tot slachtoffer van kortetermijnbeleid maken. Nadrukkelijk willen we hier stellen dat waar in het onderzoek de gesprekspartners de term 'marktgericht werken' lieten vallen, in feite vaak sprake zal zijn van 'marktconform werken'. Onder 'marktgericht werken' verstaan we het vrije spel van vraag en aanbod. In de praktijk blijkt het bij marktgericht werken in het kader van NME meer te gaan om 'marktprincipes' die van toepassing worden verklaard op NME, waardoor veeleer 'marktconform' te werk wordt gegaan. Te denken valt bij marktconforme uitgangspunten aan: projectmatig en productgericht werken, het zich laten afrekenen op het product en effectmetingen.

(Informatie)technologie

Aan de ontwikkelingen op het terrein van de **(informatie)technologie** zitten voor NME Centra diverse kanten. Een NME Centrum (eventueel in combinatie met andere instellingen en centra) kan beschikken over veel informatie(bestanden) waarvoor mensen voor het raadplegen ervan niet per se naar het centrum toe hoeven te komen. Er lijkt meer plaats te komen voor **zelfstandig leren** van kinderen en volwassenen. Snelle technologische verouderingen en veroudering van kennis zorgen wel voor veel extra investeringen. Snelle veroudering van kennis bij leerkrachten biedt een NME Centrum de gelegenheid opties te bieden voor **bijscholing**. Daarnaast biedt NME, vanwege de inhoud in combinatie met werkwijzen, juist een **alternatief** voor informatiebestanden die met behulp van multimedia worden geraadpleegd. Deze nieuwe media bieden geen primair zintuiglijke ervaringen. Ook kan NME een tegenwicht bieden aan het sterk cognitie- en vakgericht onderwijs. We citeren ter verduidelijking enkele uitspraken van gesprekspartners: 'Verstedelijking houdt voor NME in: natuurbeleving als element dicht bij de mensen brengen, door bijvoorbeeld elke school te voorzien van een tuin, in plaats van een centrale schooltuinenvoorziening.' 'De verwondering moet terug in het primair onderwijs. Educatie is iets met emotie en gevoel', zo stellen sommigen. 'Niet het probleem maar de verwondering moet als uitgangspunt worden genomen en dat kan NME bewerkstelligen.' Een van de gesprekspartners verwoordt de mogelijkheden van NME als volgt: 'Je hebt als NME fantastische dingen tot je beschikking om mensen als het ware te betoveren met het idee dat het de moeite waard is dat die dingen er zijn. Denk bijvoorbeeld aan het wakker worden met het geluid van vogeltjes in plaats van de herrie van vliegtuigen of een ruzie bij de buren.' Ook noemt iemand in dit perspectief 'betrokkenheid'. Wat de gesprekspartners stellen valt onder wat Huitzing stelt (in Broens e.a., 1991): '... het persoonlijk beleven van de natuur, waardoor mensen een emotionele betrokkenheid kunnen ontwikkelen die de verwerkelijking en verinnerlijking van een nieuwe ethiek in hun omgang met de natuur bevordert.'

Actief leren

De ontwikkeling van **actief leren** acht een van de gesprekspartners gunstig voor organisaties op het terrein van NME en ontwikkelingseducatie. Hij motiveert dit op de volgende manier: vraagstukken waar deze organisaties zich mee bezighouden zijn complex, vergen

veel uitzoekwerk en brengen in ruime mate het vormen van meningen met zich mee. Onderwerpen als 'het broeikaseffect' bieden bovendien een praktische invulling van het principe toepassing, vaardigheid in samenhang (tvs) in de basisvorming als actieve vorm van leren, aldus een gesprekspartner.
De discussie binnen NME over opvattingen van leren, bijvoorbeeld over het onderscheid tussen ecologische basisvorming en toepassingsgerichte ecologische vorming (Nota NME, 1988, p. 32) klinkt ook door in uitspraken van de externe deskundigen. Een van hen stelt dat NME zich alleen zou moeten richten op toepassingsgerichte ecologische vorming. Hij stelt dat indien men in NME een hoog percentage mensen wil bereiken, men mensen moet trainen (leren toepassen), en men niet meer moet nastreven iedereen 'inzicht te bieden in' en vervolgens te trainen. In dat kader kan ook de volgende opmerking van dezelfde persoon worden beschouwd: 'Er dienen ook producten en diensten te worden aangeboden die mensen niet meer voor de keuze stellen. Je biedt bijvoorbeeld, om een hedendaags product als voorbeeld te nemen, geen tubes tandpasta meer aan in doosjes. Het niet meer voor de keuze stellen levert dan geld op, dat niet meer aan voorlichting hoeft te worden besteed.
Een andere door een gesprekspartner verwoorde opvatting van leren in het kader van NME is: 'keuzes maken, afwegingen maken en het waarom aangeven van die keuzes'. Het resultaat van een activiteit op het gebied van NME moet zijn, zo zegt een van de gesprekspartners, dat ze 'kinderen een perspectief biedt (bijvoorbeeld in het geval van Codename Future). Kinderen moeten met elkaar kunnen nadenken over hoe ze een en ander aanpakken.' Een ander geeft aan dat leren ook is 'het gebruiken van oude vormen als schriftelijke zaken en lesbrieven.'

In de volgende alinea geven we in het kort aan hoe actief leren voor NME zou kunnen worden ingevuld. In educatie, in de betekenis van een **intentionele vorm van georganiseerd leren**, kunnen verschillende vormen van leren worden bevorderd. Bij leren gaat het steeds om interactie tussen de lerende (actor) en de omgeving.

Er zijn drie vormen van leren te onderscheiden, die niet in alle situaties op dezelfde wijze toepasbaar zijn. De mate waarin de vormen van toepassing zijn hangt vooral samen met de **context** waarin er een appèl op wordt gedaan. De drie vormen zijn:

- **praktisch leren**: het adequaat, spontaan en vanzelfsprekend leren toepassen van actierepertoires, normeringskaders en interpretatieschema's, waardoor het handelen routinematig en pragmatisch kan verlopen.
- **discursief leren**: het expliciet leren analyseren en bijsturen van de gehanteerde actierepertoires, beoordelingskaders en interpretatieschema's.
- **verantwoordingsleren**: het leren stellen van vragen over de betekenis en effecten van eigen en andermans actierepertoires, normeringskaders en interpretatieschema's in een ruimere (historische, maatschappelijke, ecologische, economische enz.) samenhang. Ook de manier waarop deze acties, normen en betekenissen de intermenselijke verhoudingen beïnvloeden hoort bij deze vorm van leren.

De bovengenoemde drie vormen van leren worden onderscheiden door Wildemeersch en Jansen (interne publicatie, 1997). Zij borduren met dit onderscheid voort op eerder onderzoek (onder meer: Broens e.a., 1991).

3.2.2 De woordvoerders van de vier grote steden aan het woord

Wat nu kan worden gezegd over de ontwikkelingen op het terrein van NME die de NME-medewerkers van het Vier-grote-stedenoverleg naar voren brachten?
De gesprekspartners van het Vier-grote-stedenoverleg staan, in vergelijking met de

externe gesprekspartners, dichter bij de (uitvoerings)praktijk van het NME-werk en maken deel uit van het NME-werkveld. Dat betekent dat te verwachten valt dat de uitspraken over ontwikkelingen ten aanzien van NME van de woordvoerders van het Vier-grote-stedenoverleg op een concreter niveau liggen. We proberen ze waar mogelijk een plaats te geven binnen de al eerder genoemde ontwikkelingen.

Een uitspraak die kan worden geplaatst in het kader van de inzet van NME als **beleidsinstrument** is dat men zich meer dan voorheen ziet als onderdeel van het lokale overheidsapparaat. In Utrecht gaf NME aan dat men recentelijk van de afdeling onderwijs naar de afdeling stadsbeheer was overgebracht. Ook de uitspraak dat er een ontwikkeling gaande is van Natuur en Milieu Educatie naar Natuur en Milieu Communicatie kan in dat licht worden gezien. Overigens zijn er ook NME-instellingen die zelf hebben gekozen voor verschuiving van aandacht naar Natuur en Milieu Communicatie.
De ontwikkeling van een gesubsidieerde aanbodorganisatie naar een vraaggerichte projectorganisatie, met inbegrip van evaluatie van activiteiten, past bij het meer **marktgericht dan wel marktconform werken**. Deze activiteiten zijn in tijd en naar schaal afgebakend. Een ontwikkeling van inhoudelijk bezig zijn op het terrein van natuur en milieu naar bezig zijn op het terrein van natuur, milieu en effecten kan ook worden beschouwd als een ontwikkeling naar meer marktgerichtheid.

Ontwikkelingen waarbij **samenwerken** een rol speelt werden ook door de gesprekspartners van de vier grote steden onderkend. Vroeger functioneerde NME relatief autonoom. Met de nieuwe manier van werken werd NME verbreed tot het werken met andere doelgroepen dan het (primair) onderwijs.

In verband met de toegenomen samenwerking werden verder de volgende punten genoemd:
- De **eigenheid** van NME. Wat behoort tot de kern van het NME-werk? Bestond er voorheen duidelijkheid over het eigen werkterrein, nu moet men steeds opnieuw grenzen stellen en zich profileren, om te voorkomen dat het werk van anderen wordt overgenomen.
- De **herkenbaarheid** van het NME-werk in het grotere geheel. Ook hier is sprake van een ontwikkeling van duidelijkheid over het eigen werkterrein tot onzekerheid over NME in het totaal van samenwerkingsverbanden.
- Het **begeleidende karakter** van NME als onderdeel van een ontwikkeling op lange termijn: een ontwikkeling van het in je eentje bedenken en uitvoeren van een activiteit naar het begeleiden van een activiteit in een totaalproces, met partners en concurrenten. Het betreft hier de samenwerking in een groter geheel.

'Van bezig zijn met spullen tot bezig zijn in een breder kader', ook genoemd door de vier grote steden, kan worden gezien als een ontwikkeling van autonoom werken naar samenwerken en sluit daarmee aan bij de zojuist genoemde ontwikkelingen. Een ander aspect in deze uitspraak vormt de ontwikkeling van uitvoerend naar **ondersteunend** werken die ook door externe deskundigen naar voren werd gebracht.
De gesprekspartners van de vier grote steden onderkenden de verschuiving van uitvoerend werken naar **beleidsmatig** werken. Beleidsmatig werken hoeft niet per definitie te impliceren dat het werk als beleidsinstrument wordt ingezet. Beleidsmatig werken kan ook worden gezien als kwaliteitsverhoging van het werk. Te denken valt bijvoorbeeld aan planmatiger te werk gaan.
De ontwikkeling van de verbreding van doelgroepen is door de gesprekspartners in de vier grote steden wat voorzichtiger geformuleerd of meer gerelateerd aan de huidige praktijk of aan de korte termijn. Gesteld is dat de accenten zich lijken te verplaatsen van doelgroepen in het primair onderwijs naar doelgroepen in het voortgezet onderwijs en naar meer buitenschoolse doelgroepen.

De ontwikkeling van de doelgroep (primair) onderwijs naar schaalvergroting vormt de ondertoon van de ontwikkeling van eigen voorzieningen in en bij school naar voorzieningen in een groter omgevingsverband als buurt of wijk. Als NME zich ontwikkelt van gebruik in de eigen sector tot het werken voor intermediairen, betekent dit dat de werkvelden van NME worden verbreed. Als voorbeeld werd aangehaald het maken van natuurpaden voor de plantsoenendienst. Het is de vraag of er dan sprake is van een samenwerkingsrelatie (tussen diensten onderling) of een relatie tussen opdrachtgever en uitvoerder. Gesproken wordt over **projectmatig werken**, hetgeen voor de gesprekspartners betekent: dienstverlenend werken, in opdracht van een ander, met andere dan de gebruikelijke financiële relaties. Dat laatste vereist volgens gesprekspartners in ieder geval een dienstverlenende instelling. Bij samenwerking gaat het om denken in gelijkwaardigheid. De gevolgen zijn een andere werkhouding en andere professionele eigenschappen dan voorheen.

Deze ontwikkelingen staan tegenover de voorheen gebruikelijke manier van werken binnen de NME, het zogenaamde 'top-down-denken'. Hierbij bedenkt een ander wat er moet gebeuren. Dit wordt vervolgens als vanzelfsprekend uitgevoerd.

Overigens wordt samenwerken, hoe belangrijk het ook wordt geacht, niet gezien als doel op zich. Samenwerken dient alleen plaats te vinden als er door die samenwerking een meerwaarde ontstaat. Er dienen vooraf duidelijke afspraken te worden gemaakt over ieders inbreng, aldus een van de gesprekspartners.

Samenvattend kan worden gesteld dat de externe deskundigen een beeld schetsen van NME waarin de uitspraken van de NME-medewerkers van de vier grote steden goed passen. Met andere woorden: datgene wat de woordvoerders van de vier grote steden naar voren brengen, lijkt niet in strijd te zijn met de beweringen van de externe deskundigen.

3.3 Visies op het NME Centrum van de toekomst

*Aan de externe gesprekspartners is voorgelegd hoe het NME Centrum van de toekomst er uit zou moeten zien, waarbij de activiteiten van een dergelijk centrum het middelpunt van het denken vormen. Bij de woordvoerders van de vier grote steden kwam dit thema in beperkte mate aan de orde, omdat door hen nu juist de onderzoeksvraag werd gesteld, waarop zij van anderen - vooral werkvelden waarop de NME Centra zich richten - een antwoord wilden hebben: '**Welke activiteiten zouden moeten worden uitgevoerd door NME Centra, op basis waarvan het Centrum zou moeten worden vormgegeven?**' In het navolgende geven we opnieuw eerst de opvattingen van de externe deskundigen weer en daarna die van de vier grote steden.*

3.3.1 Visie van de externe gesprekspartners

De externe gesprekspartners kregen de vraag voorgelegd hoe de accommodatie, het NME Centrum, er uit moest zien op basis van wat men over doelgroepen en activiteiten naar voren had gebracht.
Gesteld kan worden dat steeds, meer of minder expliciet, door de gesprekspartners werd aangegeven dat **niet** het gebouw voorop staat. Er wordt door de meeste gesprekspartners meer gesproken in termen van (een diversiteit aan) **functies** die **mogelijkerwijs** zijn te vervullen. De term 'functie' valt spontaan bij de gesprekspartners, dat wil zeggen zonder dat de term expliciet door de onderzoeker in het gesprek werd ingebracht. Twee

gesprekspartners maken een nadrukkelijk onderscheid tussen een centrum als gebouw en een centrum als functie. De gesprekspartners doen **geen** uitspraken over de **noodzakelijkheid** van functies, die van directe invloed zijn op de ruimten waaruit het gebouw moet bestaan. NME-medewerkers zullen moeten **kiezen** uit functies die vervolgens consequenties hebben voor een gebouw. Elk van de extèrne gesprekspartners - op een na - spreekt in termen van **mogelijke** functies voor een NME Centrum. Op de **inhoud** van de functies gaan we in paragraaf 2.4 nader in.
Ook wordt gesteld dat de keuzes die NME Centra voor doelgroepen en activiteiten maken het noodzakelijke geheel aan voorwaarden en faciliteiten bepaalt. Een gebouw, locatie of ruimte maakt deel uit van het geheel aan faciliteiten. Kortom: allereerst dient men bij een NME Centrum **keuzes** te maken uit (clusters van) functies, doelgroepen en activiteiten. Vervolgens moet worden nagegaan aan welke faciliteiten, met inbegrip van een gebouw, moet worden voldaan om de gekozen functies uit te kunnen oefenen.
Externe gesprekspartners wijzen in hun gesprekken ook op de **competenties** van NME-medewerkers om de functies van een NME Centrum van de toekomst te kunnen waarmaken. Een uitspraak in dit kader is de volgende: 'Uitvoerend werkenden weten eigenlijk niet hoe ze **ondersteunend** zouden moeten werken, waarbij ze moeten **leren** hoe ze de uitvoering aan anderen moeten overdragen.'
Dat het gebouw op zich niet op de eerste plaats komt, blijkt uit de volgende uitspraken: '[er moet]... niet te veel gebouw van een NME Centrum gemaakt (...) worden. Het moet maatwerk worden: kernactiviteiten met kernmensen.' En: 'Een NME Centrum dient een doorverwijsfunctie te hebben en daarvoor is het niet van belang hoe het centrum er als gebouw uitziet. Het centrum hoeft ook niet over een groot oppervlak te beschikken.'
Sommigen maken een onderscheid tussen centrum als gebouw en centrum als geheel aan activiteiten op het terrein van NME. In het laatste geval wordt door sommigen ook wel de term 'NME Dienst' gehanteerd, juist omdat 'centrum' teveel associaties oproept met 'gebouw'.
Uitspraken over een NME Centrum als **gebouw** zijn er uiteindelijk maar weinig gedaan. Een van de gesprekspartners gaat zelfs zo ver dat hij zich afvraagt of het denken in termen van een centrum als gebouw niet te concreet is en daardoor belemmerend werkt voor het op een creatieve manier denken over nieuwe NME-activiteiten. Andere redenen die deze persoon aanvoert voor het niet denken in termen van een centrum als gebouw zijn:

1. Het gegeven dat mensen hun **informatie** in toenemende mate **thuis** krijgen (met behulp van informatietechnologie).
2. Het ontbreken van tastbaarheid, realiteit, zoals mag blijken uit de volgende uitspraak: 'Is er in Nederland nog ruimte om het ervaren van die realiteit als centrum te bieden? Moet je niet langzamerhand in de toekomst denken aan een **schakel van Europese netwerken**. Dat wil zeggen een internationale combinatie van toerisme en NME?' Deze persoon stelt ook het volgende: 'Vaak wordt de oplossing in een accommodatie gezocht. Wat je nodig hebt is een **denkcentrum met facilitaire voorzieningen.** Of er een centrale plek moet zijn waar alles gebeurt, is nog maar de vraag. NME kan plaatsvinden in een bus, op een feest, een manifestatie, bij de tandarts, via milieu 'als onderdeel van'. Je kunt het ook dichtbij huis zoeken, door bijvoorbeeld een milieubon op te nemen in een informatiepakket in een nieuwe wijk. Je moet mensen prikkelen.'

Een andere gesprekspartner geeft aan dat er een centrum op **lokaal én op wijkniveau** moet zijn. Dezelfde persoon ziet in het centrum graag werkplekken waar leerlingen uit het voortgezet onderwijs iets kunnen uitwerken, waar ze zelfstandig onderzoek kunnen doen. Een ander merkt op dat mensen er zélf dingen moeten kunnen uitzoeken, maar wel hulp moeten kunnen inroepen om hun denken te kunnen structureren.

Ook wordt het begrip **'multifunctioneel'** als voorwaarde geformuleerd voor een gebouw. Multifunctioneel wordt niet nader omschreven, maar uit de context valt op te maken dat in eerste instantie gedacht wordt aan andere werkvelden of partners die van hetzelfde gebouw gebruik maken ten behoeve van een verbreding van doelgroepen en daarmee een verbreding van activiteiten. Deze leiden vervolgens tot andere ruimtelijke faciliteiten of tot ruimtelijke faciliteiten die voor meer doelgroepen tegelijk zijn te gebruiken. 'Een forum, een les, poppentheater, een koffie-ochtend voor de Rotaryclub: het moet er allemaal mogelijk zijn', aldus een gesprekspartner. Hij vervolgt: 'Waarschijnlijk gaat het bij een NME centrum al helemaal niet meer om natuur en milieu maar om duurzame ontwikkelingen.'

Overigens erkent men de meerwaarde van een goed gebouw. Zelfs het woord 'status' valt in dit verband. Een van de gesprekspartners stelt dat eerst besloten moet worden of NME multifunctioneel wil zijn of niet. Vervolgens dient NME een analyse te maken van de maatschappelijke ontwikkelingen waar men zich al dan niet bij aan wil sluiten. Daarna komen de faciliteiten, met inbegrip van een gebouw. 'In dit denkproces worden strategische keuzes gemaakt die belangrijk en bepalend zijn', aldus deze gesprekspartner.

3.3.2 Visie van de woordvoerders van de vier grote steden

Tijdens de gesprekken is uiteraard aan de orde gesteld welk niveau en welke schaal het NME Centrum als gebouw de gesprekspartners voor ogen staan. Bij die vraag, in de oriënterende fase van het onderzoek, ging het om het afbakenen van het onderzoeksobject. Op die vraag is elders in het rapport, in hoofdstuk 1, over achtergrond en vraagstelling van het onderzoek, al ingegaan. In dit hoofdstuk stellen we enkele andere aspecten over het gebouw aan de orde.
Iedereen benadrukt de **diversiteit** van NME Centra. Diversiteit wordt dan vooral opgevat in relatie met ontwikkelingen die zich op lokaal dan wel wijkniveau voordoen en waarop centra met hun activiteiten zouden moeten inspelen. In Den Haag legt men bij het gebouw het accent op de **relatie met de omgeving,** waardoor op die manier sprake is van diversiteit. Een centrum in een agrarische omgeving ziet er anders uit dan een centrum in een stedelijke omgeving. Met andere woorden: het gebied bepaalt het centrum. Rotterdam en Utrecht benadrukken dat een NME Centrum een middel is en geen doel op zich.
In Amsterdam en Rotterdam wordt onderscheid gemaakt tussen centrum als 'fysieke eenheid' en centrum als 'het handelen van een bepaalde coördinator', respectievelijk 'nieuwe werkwijze'. Ook in Utrecht maakt men een onderscheid tussen een fysiek gebouw en, wat men daar noemt, een knooppunt, ook wel 'stroom van niveaus' genoemd, waar in ieder geval geen plaats is voor belangenbehartiging. Deze afbakening wordt gemaakt omdat in Utrecht al 'wijkmilieupunten' bestaan. Dit zijn winkeltjes die aan belangenbehartiging doen. In Utrecht wordt gedacht in termen van 'clusters': instellingen die ruimtelijk bij elkaar zitten en gebruik kunnen maken van elkaars faciliteiten. Een voorbeeld vormt het 'kindercluster' waarin skateboarden en geitje aaien samengaan.

3.4 Functies, doelgroepen en activiteiten

*Zoals gezegd kwam uit de gesprekken met de externe gesprekspartners naar voren dat ze vooral spraken in termen van **functies**. Functies blijken een goed uitgangspunt te vormen voor een NME Centrum van de toekomst. Functies geven concretere aanwijzingen voor een NME Centrum van de toekomst dan wat in meer globale termen is gezegd over doelgroepen en activiteiten. Om die reden gaan we relatief uitgebreid in op wat de*

gesprekspartners over de functies van een NME Centrum naar voren hebben gebracht. Na de functies stellen we aan de orde wat er is gezegd over doelgroepen en activiteiten. Uiteindelijk hebben de resultaten van de externe gespreksronde geleid tot de conclusie dat ***niet activiteiten maar functies*** *als uitgangspunt dienen te worden genomen voor het bepalen van ruimtelijke faciliteiten van een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst.*

3.4.1 Functies

Begripsomschrijving van functie

Een functie is te omschrijven als: een **gebeurtenis of consequentie die plaatsvindt nadat iets, een verschijnsel, zich begon voor te doen of in werking ging treden**.
Tussen functies en doelen bestaat een relatie. Een **doel** kan worden omschreven als de bedoeling in het hoofd van de ontwerper of van degene die het verschijnsel in werking doet treden. Zoals uit de omschrijving van functies en doelen valt af te leiden, kan er een verschil zijn tussen een functie zoals die zich voordoet en een bepaald, van te voren vastgesteld doel.
Functies kunnen vervolgens worden onderscheiden in **bedoelde** en **onbedoelde** functies. Sommige functies zijn onbedoeld maar blijken zich achteraf toch te hebben voorgedaan.

Inhoudelijke bespreking van de functies

Zeven van de externe gesprekspartners wezen op een **informatiefunctie** voor NME Centra. 'Informatie(functie)' is niet altijd door de gesprekspartners nader toegelicht. In het navolgende behandelen we datgene wat expliciet in verband is gebracht of impliciet in verband valt te brengen met deze informatiefunctie.
Twee gesprekspartners vinden dat de informatiefunctie moet worden uitgeoefend voor een groot (winkelend) publiek, hetgeen betekent dat de ligging van het centrum 'centraal' dient te zijn. Het centrum dient dan ook gelijktijdig open te zijn met de winkels. De anderen stellen dat een informatiefunctie inhoudt: een kaartenbak met namen van personen en instellingen van en voor relevante doelgroepen, van interessante plekken of meer algemeen: informatiemateriaal en - specifiek voor NME - veldwerkmaterialen. Aan de functie van informatie voegt iemand de **documentatiefunctie** toe, met als voorbeelden: lokale fietsroutes of dossiermappen ten behoeve van discussies over actuele lokale onderwerpen. Dergelijke dossiermappen werden vroeger, aldus de gesprekspartner, samengesteld en ter inzage gelegd in het buurthuis. De dossiermappen zouden ook voor scholen voor voortgezet onderwijs kunnen worden samengesteld.
De **vraagbaakfunctie**, door sommigen gelijkgesteld aan informatiefunctie, wordt meer geassocieerd met een '(elektronische) databank' via de kabel: 'voor mensen die willen puzzelen of het naadje van de kous willen weten.'. De vraagbaakfunctie houdt in, zo stelt iemand, dat er op een gemakkelijk te vinden plek veel wordt doorverwezen. Vanuit die plek moet dan veel kennis bestaan van ontwikkelingen die elders plaatsvinden. Bovendien bestaan er verbindingen met de rest van het land. Laatstgenoemde gaat bij de uitwerking van de vraagbaakfunctie vooral uit van een functie voor organisaties en instellingen, en minder voor het algemene publiek. Iemand stelt verder dat voorlichting over natuur en milieu te scharen valt onder de vraagbaakfunctie.
De functie van **lokaal aanspreekpunt** voor scholen voor voortgezet onderwijs kan ook worden geschaard onder de informatiefunctie. Bovendien wordt aan deze functie toegevoegd: het aanspreekpunt voor NME in het buitenland, ten behoeve van uitwisseling over milieuproblematiek tussen scholen.

Voor de functie van **mediatheek** zou, aldus een gesprekspartner, NME uit kostenoogpunt niet moeten kiezen, tenzij ze die functie samen met andere instellingen of werkterreinen zou kunnen vervullen. Te denken valt daarbij aan gezondheidsvoorlichting en -opvoeding (GVO), verkeer, de openbare bibliotheek of de schoolbibliotheek. Iemand noemt de **gidsfunctie** ten behoeve van het ontsluiten van de informatiestroom, bijvoorbeeld via internet.

In een adem met de informatiefunctie noemt ook iemand de **functie van ondersteuning** op het terrein van NME, ten behoeve van de bevolking in de provincie, in tegenstelling tot de bevolking van de stad. Anderen noemen als invulling van de ondersteunende functie: het bieden van ondersteuning aan doelgroepen en intermediairen bij het opnemen van NME-onderdelen in hun programma's; het geven van training aan docenten in het voortgezet onderwijs in hoe ze hun leerlingen moeten leren onderzoek te doen.

De door iemand genoemde **begeleidende** functie wordt geïllustreerd aan de hand van het volgende voorbeeld. Docenten kan worden geleerd hoe ze met mappen moeten omgaan en hoe ze aan leerlingen moeten leren onderzoek te doen, hoe ze hun functie van begeleider moeten invullen. Door zelf het (begeleidende) voorbeeld te geven kan worden getoond hoe het werkt.

De **initiërende** functie wordt door iemand geplaatst tegenover de **uitvoerende** functie. Door deze persoon worden als voorbeelden van de initiërende functie genoemd:
- scholen oproepen om met ideeën te komen, door ieder jaar elke school te bezoeken;
- initiatieven ontplooien om instellingen te ondersteunen die te maken hebben met volwassenen die studeren. Wat kunnen NME Centra betekenen voor bijvoorbeeld de Open Universiteit en het Regionaal Opleidingen Centrum (ROC = een samenstel van beroepsopleidingen op MBO-niveau én vormen van volwasseneneducatie op regionaal niveau)?
  Meer in het algemeen noemen enkele gesprekspartners het ontwikkelen van initiatieven ten behoeve van activiteiten voor bestaande en nieuw aan te boren doelgroepen.

Sommigen noemen de **intermediaire** functie, de doorverwijsfunctie, makelaarsfunctie of bemiddelingsfunctie die vereist dat 'kanalen goed worden opengehouden', aldus een van hen. Intermediair wordt opgevat als 'het benaderen van intermediaire organisaties' en als 'het inschakelen van intermediaire organisaties die met de doelgroep zijn verbonden' ten behoeve van de eigen NME-activiteiten. Nauw verwant met de intermediaire functie is de door iemand genoemde brugfunctie: het inbrengen van NME-kennis voor twee of meer betrokken partijen (bijvoorbeeld recreatieve activiteiten voor allochtone en autochtone Nederlanders).
Een **adviesfunctie** zou, zo stelt iemand, vervuld kunnen worden in de volgende betekenis: 'Welke infrastructuur van organisaties is nodig om gedrag van burgers blijvend te veranderen?' Een van de gesprekspartners is van mening dat een **coördinatiefunctie** goed vervuld kan worden door een NME Centrum. Dit wil zeggen: het in een netwerk onderhouden van de communicatie met en ten behoeve van andere organisaties. Een argument om de coördinatie door het NME Centrum te laten verzorgen en niet door een andere dienst van de gemeente is dat het contact met de burgers gemakkelijker door een NME Centrum dan door ambtenaren kan worden onderhouden. [En dat terwijl medewerkers van een NME Centrum ook ambtenaar kunnen zijn maar kennelijk niet als zodanig worden ervaren, MLB]. Het NME Centrum zou op een gecoördineerde manier informatie moeten verstrekken aan doelgroepen (belangengroepen), informatie op verschillende manieren dienen te stroomlijnen en verbanden dienen te leggen.

Op het gebied van lokaal beleid zou een NME Centrum, aldus vier gesprekspartners, een

beleidsfunctie kunnen vervullen, en wel:

- door het (mee) ontwikkelen van beleid op het terrein van natuur en milieu, vanuit de optiek van NME;
- om het beleid te vertalen naar een educatieve activiteit voor doelgroepen.
  Ook wordt in dit kader als activiteit genoemd 'het maken van een eigen beleidsplan en dit voorleggen aan alle natuur- en milieuorganisaties'. En verder 'het maken van een profielschets van het NME Centrum ten behoeve van scholen, met inbegrip van visie-ontwikkeling, budgettering en criteria op grond waarvan de NME-activiteit kan worden afgerekend.'

Enkele gesprekspartners laten weten dat NME helder dient te kiezen tussen de functie van **bezoekerscentrum** of juist niet, tussen een functie voor het grote publiek of voor georganiseerde doelgroepen. Dergelijke keuzes hebben consequenties voor het benodigde gebouw (en de omgeving). De **recreatieve** functie, in de zin van natuurrecreatie, zal in de komende jaren een nieuwe functie worden voor NME, aldus een gesprekspartner. In dat geval is de omgeving belangrijk. In tweede instantie komt, zo schat deze persoon, de educatieve functie van NME in het vizier.

Een NME Centrum zal ook bijna altijd **uitvoerende** activiteiten als 'het maken van leskisten' tot haar activiteiten rekenen. Deze categorie van bestaande activiteiten is in de gesprekken niet aan de orde gesteld in relatie tot de functies die een NME Centrum van de toekomst zou moeten vervullen. Wel heeft iemand gesteld dat er altijd ook een deel uitvoerende activiteiten zou moeten plaatsvinden, om contact te houden met de praktijk van het werk. Het is afhankelijk van wat men met de 'leskisten' doet welke functie ermee wordt vervuld. Als de leskisten bijvoorbeeld alleen worden uitgeleend, en ze dus gehuurd zijn van een andere instelling, dan is er sprake van beschikbaarstelling (uitlening) van materialen. Wordt de leskist in eigen beheer ontwikkeld, dan is er sprak van een ontwikkelingsfunctie.

3.4.2 Doelgroepen

'Doelgroepen' wordt in deze rapportage gebruikt in de volgende betekenis: **individuen, groepen, categorieën, collectieven die men beoogt te bereiken** met een educatieve of voorlichtingsactiviteit, op het gebied van natuur en milieu.
Wat de doelgroepen betreft waarop NME Centra zich in de toekomst zouden moeten richten wordt door alle gesprekspartners een heel divers scala genoemd: van binnenschools tot buitenschools; van algemeen publiek tot organisaties; van commerciële (midden- en kleinbedrijf) tot niet-commerciële doelgroepen in sociale en economische netwerken; traditionele maatschappelijke organisaties als kerken en vrouwenorganisaties; vrouwen en allochtonen; jongeren; groepen in wijken; belangengroepen; gemeente (het apparaat en specifieke ambtenaren) en bedrijven.

Geen van de externe gesprekspartners gaat ervan uit dat de doelgroep voor een NME Centrum van de toekomst louter zal bestaan uit het werkveld primair onderwijs, zoals leerlingen, leerkrachten, scholen, en verzorgingsinstellingen als onderwijsbegeleidingsdienst (OBD) en pedagogische academie voor het basisonderwijs (PABO). Het kiezen voor de weg van de minste weerstand moet maar eens afgelopen zijn, als de uitspraak van een van de gesprekspartners ter harte wordt genomen: 'We moeten er vanaf alleen de makkelijkst bereikbaren, dat wil zeggen leerlingen in het onderwijs, te bedienen. We richten ons op die leerlingen omdat we, zelf afkomstig uit het onderwijs, niet anders gewend zijn.'
Werken met andere doelgroepen houdt in dat er 'anders' dient te worden gewerkt. Overigens wordt er, zo merkt een ander op, in de praktijk al met andere groepen gewerkt.

Met kinderen buiten schooltijd werken is wellicht een betere optie, zo oppert iemand. Gewerkt wordt dan in een situatie waarin niet de dwang van de verplichting geldt. De kinderen die je dan bereikt zijn gemotiveerd, want ze komen vrijwillig.
Buitenschoolse jongeren zijn moeilijk te bereiken voor NME Centra, zo stelt iemand anders. Dit houdt in dat NME Centra genoodzaakt zijn daartoe samenwerkingspartners te zoeken.

Een belangrijke, onderliggende vraag voor NME Centra is, volgens een van de gesprekspartners, steeds de volgende: 'Welk doel heeft men met NME voor ogen: het bereiken van alleen geïnteresseerden in natuur en milieu (zo'n 5% van de bevolking) of stelt men zich ambitieuzere doelen door 25% van de bevolking te willen bereiken?' Afhankelijk van het doel zal men zijn typen activiteiten dienen te kiezen.

Verschillende gesprekspartners brengen **werkwijzen** naar voren om **doelgroepen af te bakenen en te bereiken**. De volgende werkwijzen zijn genoemd:

- NME Centra zouden **via intermediairen** moeten werken. Voorkomen dient te worden dat alleen met voorlopers wordt gewerkt. Men moet zich bovendien afvragen of degenen met wie wordt gewerkt wel representatief zijn voor de achterban, zo waarschuwt iemand.
- Het zoeken naar **specifieke groepen met interesses** op een deelterrein dat direct met **natuur en milieu** te maken heeft. Volkstuinders en sportvissers worden als voorbeeld genoemd.
- **Kenmerken en interesses** van doelgroepen moeten het **uitgangspunt** zijn voor activiteiten. Als voorbeeld wordt genoemd: mensen die dol zijn op puzzelen en het naadje van de kous willen weten. Daar zijn er veel van in Nederland, gezien de populariteit van quizspelletjes. Deze mensen moeten bijvoorbeeld kunnen beschikken over een databank.
- Het maken van een **analyse van de situatie** waarop NME vervolgens kan aansluiten. Dat wil zeggen dat men eerst politici en ambtenaren laat weten wat NME inhoudt. Daarna kan men een NME-platform opzetten, met nooit alleen de ambtenaren die direct iets te maken hebben met NME, maar ook met bijvoorbeeld welzijnsambtenaren die tot nog toe niets te maken hebben gehad met milieu-ambtenaren. Vervolgens moeten hier dan weer doelgroepen bij worden gezocht.

Een van de gesprekspartners stelt dat men niet te snel moet denken dat doelgroepen onbereikbaar zijn. 'Een ingang is altijd te vinden, ook al is het de plaatselijke honkbalvereniging die ijvert voor betere grasmatten.'

Met andere woorden: het bereiken van andere deelnemers, buiten het voor NME bekende onderwijsveld, vergt een andere aanpak. Steeds opnieuw dient te worden nagegaan welke aanpak past bij welke (nieuw) te bereiken doelgroep. Noch de doelgroepen, noch de werkwijze om de doelgroepen te bereiken zijn standaard. Steeds ook zal rekening moeten worden gehouden met ontwikkelingen waarmee NME-instellingen te maken hebben, zoals maatschappelijke ontwikkelingen, ontwikkelingen van de sociale infrastructuur, inhoudelijke ontwikkelingen en didactisch-agogische ontwikkelingen.

3.4.3 Activiteiten

Een **globale indicatie** van doelgroepen kan niet anders dan een globale aanduiding van **activiteiten** opleveren. Het eerste wat moet gebeuren is het ontwikkelen van deskundigheid en het maken van een plan, van beleid, aldus een van de gesprekspartners. 'Het

bedenken van activiteiten is al weer een stap verder. Dat komt wel als het zover is.' Bedoeld wordt dat men in NME-instellingen eerst goed op de hoogte moet zijn van wat een bepaalde activiteit inhoudt. Vervolgens moet worden vastgesteld wat die activiteit voor de instelling kan betekenen en aan welke randvoorwaarden dient te worden voldaan om de activiteit te kunnen uitvoeren.

Diversiteit aan aspecten van activiteiten

Er is een veelheid aan aspecten genoemd die met activiteiten te maken hebben:

- diversiteit aan activiteiten;
- samenwerking ten behoeve van het uitvoeren en/of ontwikkelen van activiteiten;
- activiteiten van de lokale overheid (in het kader van duurzaamheid): lokale werk conferenties, Lokale Agenda 21;
- de functie van een activiteit in een groter geheel, bijvoorbeeld Codename Future als aanjager;
- voorwaarden waaraan activiteiten dienen te voldoen, in het bijzonder voor activiteiten met een groot bereik;
- concrete activiteiten, bijvoorbeeld het aanleggen van een informatiebestand;
- grenzen aan activiteiten.

Diversiteit aan activiteiten

Wanneer men zich in NME Centra richt op een **diversiteit** aan groepen in sociale en economische netwerken impliceert dit een diversiteit aan activiteiten als theater, poppenkast, forums, lessen, koffie-ochtenden van de Rotaryclub enzovoorts, aldus een van de gesprekspartners.

Samenwerking

Enkele keren wordt nadrukkelijk gesteld dat voor het uitvoeren en/of ontwikkelen van activiteiten een **samenwerking** met andere **organisaties** vereist is. Het werken met 'moeilijke jongeren', het creëren van een discussieplatform op het gebied van duurzame ontwikkeling en het houden van scholierenconferenties worden in dit verband aangehaald. Ook het doorbreken van al te nauwe blikvelden bij plaatselijke organisaties - veel is afhankelijk van **culturen en personen** - wordt als voorwaarde genoemd om op een goede manier met NME bezig te kunnen zijn.

Activiteiten van de lokale overheid

Diverse keren wordt **'duurzaamheid'** of 'duurzame ontwikkeling' genoemd als onderwerp waarbij NME een rol zou kunnen spelen. We noemen de volgende activiteiten:

- Lokale Agenda 21, als instrument om duurzaamheid te bewerkstelligen. Een van hen merkt daarbij op dat het de vraag is hoe NME uitlegt wat Lokale Agenda 21 is. Dat daarbij ook wordt gedacht aan het verkopen van beleid, blijkt uit de volgende uitspraken van een gesprekspartner: 'Hoe NME het instrument Lokale Agenda 21 verkoopt.' En: 'Vanuit NME als activiteit zou het overbrengen van boodschappen van ambtenaren kunnen worden uitgevoerd.'
  Een ander stelt het proces rond Lokale Agenda 21 en de uitvoerende organisaties wat meer centraal: 'NME zou de trekker moeten zijn van het proces van Lokale Agenda 21

in een gemeente waar geen sociaal-cultureel werk bestaat.'

- 'Duurzaam wonen' in het kader van 'duurzaam bouwen'. Bijvoorbeeld het creëren van overleg over ontwerp en inrichting van de woning voor toekomstige bewoners.
- Het, samen met anderen, aanzwengelen van een discussieplatform op het gebied van duurzame ontwikkeling. In de vorm van een discussie zou, aldus de gesprekspartner, een ander gedrag kunnen worden bewerkstelligd.

Lokale werkconferenties als type activiteit op het gebied van milieu, zouden heel goed ter hand kunnen worden genomen door NME Centra, aldus een van de gesprekspartners. Het gaat hier om een soort tripartiete-overleg tussen politiek, burgers en maatschappelijk middenveld. Dit zou moeten worden gekoppeld aan een communicatieplan voor wat er met de afspraken wordt gedaan die in het overleg zijn gemaakt. Ook de voortgang en effecten van de lokale werkconferenties zou het NME Centrum als coördinerend centrum in de gaten kunnen houden.
Kennis over wat participatie is en aan welke randvoorwaarden dient te worden voldaan om participatie mogelijk te maken, zou in een multifunctioneel NME Centrum aanwezig moeten zijn. Het betreft hier participatie in de betekenis van maatschappelijke participatie. Als mogelijke participatie-activiteit buiten Lokale Agenda 21 wordt genoemd: het op gang brengen van een wervingsproces, bijvoorbeeld rond 'vrouwen toetsen het leefmilieu' of ecoteams. Ook het activeren van het vrijwilligerskader in de straat en het opbouwen van een netwerk in samenwerking met de ambtenaar voor groenbeheer, worden beschouwd als vormen van maatschappelijke participatie.

'**Lokale beleidsvernieuwing**, bijvoorbeeld sociale vernieuwing, kan als aangrijpingspunt dienen voor NME', zo stelt een van de gesprekspartners. De invalshoek vanuit NME levert wellicht nieuwe ideeën op. 'Er valt misschien wel werkgelegenheid te creëren in de driehoek natuur, cultuur en economie. NME zou kunnen bijdragen aan educatie van mensen die in de recycling (gaan) werken of, verderop in de tijd, aan verdergaande educatie van specifieke beroepsgroepen als boomkwekers.'

Activiteit als aanjager

Een activiteit als '**Codename Future**' wordt gezien als bruikbaar voor een NME Centrum als 'een soort **aanjager**, een startmotor voor andere activiteiten in de school', voor het geval een school in het voortgezet onderwijs nog geen structurele band met een NME-instelling heeft. Meer in het algemeen kunnen NME Centra dergelijke typen activiteiten gebruiken om te komen tot follow-up activiteiten, aldus een van de gesprekspartners. Ze dienen zo als middel om op school binnen te komen en tevens als ingang om buitenschools met jongeren te werken. In de activiteit Codename Future wordt namelijk direct, dus niet via de leerkracht, met jongeren gewerkt. Het NME Centrum kan jongeren dus ook buiten de school om bereiken. In educatieve termen is hier sprake van activering ten dienste van een educatieve dan wel maatschappelijke activiteit.

Concrete activiteiten

- Activiteiten die zijn gericht op een groot publiek kunnen ook **thuis** worden gebracht, in de vorm van **informatie**: door middel van een milieuquiz, per telefoon, op de regionale kabel enz. Deze activiteiten worden allemaal beschouwd als middelen 'om mensen na te laten denken over het milieu hetgeen moet worden beloond.' Door de beloning zouden mensen in beweging worden gezet, hetgeen het milieu ten goede zou komen. Een voorbeeld is een milieu-item voor de jeugd in een regionaal dagblad.

- Het **aanleggen van een bestand** van te interviewen personen, van interessante plekken en materialen wordt ook als mogelijke activiteit genoemd voor een NME Centrum van de toekomst. Dit zou moeten plaatsvinden met behulp van moderne informatietechnologie van zowel de hardware (het ter beschikking stellen van apparatuur) als de software.

- Het uitgeven van een **nieuwsbrief** om intermediairen te informeren is als activiteit genoemd die door een NME Centrum kan worden verzorgd.

Voorwaarden voor activiteiten

Activiteiten moeten niet worden ontwikkeld vanuit het van bovenaf bepaalde beleid, aldus iemand. Een voorbeeld van een activiteit waarbij **niet** als uitgangspunt het **van bovenaf** bepaalde beleid wordt genomen is de volgende: implementatie van diverse zaken kan vanuit het onderop-perspectief ook door NME worden bewerkstelligd. Hierbij wordt de bewoner als uitgangspunt genomen en wordt er nagegaan wat vanuit zijn of haar situatie de keuzemogelijkheden zijn. Niet dat wat moet wordt hier als uitgangspunt genomen. Te denken valt bijvoorbeeld aan een activiteit waarbij de bewoner bijhoudt hoe hij/zij de dag inricht en wat dat betekent voor zijn/haar manier van wonen, vervoeren enz.

Als voorwaarden waaraan NME-activiteiten **in het algemeen** zouden moeten voldoen, worden de volgende genoemd:

- milieu tot een **product** maken en als NME Centrum de bijbehorende 'filosofie' in de gaten blijven houden;
- een principiële keuze maken voor participatie en Lokale Agenda 21 en alleen dan uitvoeren als er **extra** faciliteiten beschikbaar zijn. Het moet niet halfslachtig, zonder extra faciliteiten worden gedaan. Geen extra faciliteiten houdt in dat NME beter niet aan participatie en Lokale Agenda 21 kan doen;
- het opnemen van het educatieve en recreatieve aspect in het aanbod, zodat een activiteit een **meerwaarde** krijgt in de samenwerking met het sociaal-cultureel werk;

ten behoeve van een **groot bereik** van activiteiten:

- er dient **ritme** in de activiteit aangebracht te worden: dus niet een eenmalige aangelegenheid, maar iets waarvan mensen weten wanneer het er weer is. Denk aan elke dag een quizvraag via een 06-nummer. Bekend is namelijk dat quizzen en spellen scoren. Een moeilijke vraag oplossen kan inhouden dat diverse familieleden worden betrokken bij het vinden van de oplossing;
- er moet altijd **'iets geks'** bij zitten, aangezien dit emoties oproept;
- er moet een **mix** van activiteiten in een product worden aangeboden. Voorbeelden van activiteiten zijn pretzaken in een verhuispakket, wijkdagen, het uitdelen van jojo's, een quiz, een soort RUR voor bedrijven met een quiz op een podium, een themamiddag voor een bedrijf waar een spel wordt opgevoerd (het liefst met personen die elkaars uitgesproken tegenstanders zijn), een quiz in een wagen op markten en manifestaties, infotainment met de modernste muziekhits, 'iets wat opengaat waar iedereen kippenvel van krijgt' (met andere woorden: 'inspelen op emoties');
- activiteiten moeten regelmatig worden bijgestuurd **op basis van onderzoek.** Verbeteringen zijn mogelijk op het gebied van het meest optimale tijdstip van activiteiten, verwijzing naar de media van elkaar, in plaats van het gebruik van media naast elkaar, voor een beter gebruik van de mix van activiteiten.

Grenzen aan activiteiten

Een van de gesprekspartners stelt duidelijke **grenzen** aan activiteiten van NME Centra. De activiteiten van NME Centra zouden in het kader van duurzaamheid alleen in de **educatieve** sfeer moeten worden gehouden.

Volgens sommigen moet NME ook zaken **niet** doen:

- De nadruk dient door NME **niet op het probleem** te worden gelegd, maar op de '**verwondering**', het '**actief uitdagen**'. In een educatieve activiteit op het gebied van natuur en milieu impliceert dit het gebruik van leskisten en niet van video's. Een 3d-pretparkmuseum biedt dan wel de mogelijkheid tussen de haaien te zitten, het is echter niet meer dan een leuke film die aanwezigen (te) passief houdt en daardoor als activiteit ontoereikend is.
- Milieu dient **niet apart** gezet te worden, zoals binnen 'Wijken voor milieu', omdat mensen dan afhaken. Milieu wordt namelijk geassocieerd met 'probleem'. Milieu dient te worden geïntegreerd in een activiteit. 'Steeds meer van hetzelfde als een ontdekhoek met pc's, wat cd-i-dingetjes en een skeletje van een dino is even leuk, maar mensen gaan zich er niet anders door gedragen en ze gaan niet anders om met het milieu.' Daarbij komt dat met dergelijke activiteiten ook alleen maar de mensen worden bereikt die nu ook al komen in een bezoekerscentrum van Natuurmonumenten. Het gaat er juist om, aldus de gesprekspartner, om meer, en dus andere, mensen te bereiken.

Hoofdstuk 4

Beelden van het NME Centrum van de toekomst: confrontatie met de uitvoeringspraktijk

*Uit de externe gespreksronde is **niet** zozeer naar voren gekomen welke **activiteiten** in een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst moeten plaatsvinden. Men sprak meer in termen van '**functies**', die zich op een abstracter niveau bevinden dan 'activiteiten'. Door middel van het onderzoek wilden we echter wel komen tot een inventarisatie van activiteiten. Die inventarisatie zou concretere resultaten moeten opleveren dan de abstractere uitspraken die al te berde waren gebracht. De activiteiten kunnen worden vertaald in faciliteiten (ruimten) die uiteindelijk moeten leiden tot een NME Centrum van de toekomst. Om toch tot een nadere concretisering van de onderzoeksresultaten te komen, om uiteindelijk meer vat te krijgen op activiteiten van het NME Centrum van de toekomst, is gekozen voor het toetsen van de verzamelde gegevens van de externe gesprekspartners **binnen** het onderzoek, in plaats van commentaar op het rapport **na afloop** van het onderzoek. Dat hield dus in dat een extra ronde gegevensverzameling werd ingelast.*
*Gekozen werd voor een gedachtewisseling in de vorm van een **rondetafelgesprek**. Eén gesprek met medewerkers uit de vier grote steden en één voor de medewerkers van NME-instellingen **elders** in het land. Voor deze vorm werd gekozen omdat we op die manier het beste achter de diverse meningen konden komen. Tegelijkertijd kon er een gedachtewisseling plaatsvinden tussen de deelnemers onderling. Voor nadere uitleg over de gekozen vorm van gegevensverzameling verwijzen we naar hoofdstuk 5.*

*De woordvoerders van het Vier-grote-stedenoverleg wilden graag nagaan hoe medewerkers in de **uitvoeringspraktijk** van NME Centra dachten over de door de externe deskundigen aangegeven **functies** voor een NME Centrum van de toekomst. Ze waren benieuwd naar de mening van de medewerkers van de NME Centra uit de eigen steden en naar die van NME-medewerkers van NME Centra elders in het land. Ze wilden graag een antwoord op de volgende vragen:*

1. *Zijn de genoemde functies de functies voor een NME Centrum van de toekomst?*
2. *Hebben jullie nog functies toe te voegen?*
3. *Welke argumenten hebben jullie voor het vervullen van juist deze functies voor een toekomstig NME Centrum?*

*Uiteindelijk zouden deze NME-medewerkers al redenerend van **functies** via **doelgroepen** uitkomen op **activiteiten**. Het doel van het onderzoek was vervolgens om activiteiten te formuleren, op basis waarvan faciliteiten (ruimten) zouden moeten worden vastgesteld voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst.*

Het discussiemateriaal voor de rondetafelgesprekken

De matrix

*Voor het voeren van de discussie was actueel materiaal voorhanden in de vorm van de resultaten van de externe gespreksronde. Deze resultaten werden samen met gegevens uit de literatuur verwerkt in een **matrix** met daarin de elementen **functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten (ruimten)**. Voor een beschrijving van de matrix verwijzen we naar hoofdstuk 2.*

*De matrix vormde een **redeneringskader** voor het bepalen van een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. Het ontwikkelde redeneringskader zou ruimte moeten bieden voor het leggen van verbanden tussen de keuzes voor de elementen functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten.*

*De bedoeling was de gespreksdeelnemers aan de hand van de matrix te laten aangeven welke **elementen**, dat wil zeggen functies, doelgroepen, activiteiten en uiteindelijk faciliteiten (ruimten), noodzakelijk zijn voor een NME Centrum van de toekomst. De matrix kon door de deelnemers worden **aangevuld** met eigen functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten. Zoals gezegd was het niet de bedoeling alleen de elementen te noemen, maar steeds ook het waarom van bepaalde keuzes te verwoorden. Het geheel zou dan moeten leiden tot een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst.*

*Aan de matrix werd een **omschrijving van de gehanteerde begrippen** toegevoegd om te voorkomen dat er discussie over begrippen zou ontstaan. De omschrijvingen moeten zo **algemeen** zijn dat de meeste bestaande activiteiten er een plaats in kunnen krijgen. Bovendien moeten ze ruimte bieden om ook toekomstige activiteiten een plaats te kunnen geven. Aan de andere kant moet de omschrijving weer zo **concreet** zijn dat het bepalen van de grenzen met andere, niet-NME-activiteiten mogelijk is. Voor de lijst met omschrijvingen van de gehanteerde begrippen zie bijlage 3.*
*In de praktijk van NME blijkt vaak **spraakverwarring** op te treden die tot misverstanden leidt in discussies. Vooral de begrippen educatie, voorlichting en communicatie worden niet eenduidig gehanteerd. Om die reden hebben we deze begrippen uitgebreid beschreven. Deze beschrijving hebben de gespreksdeelnemers ook ontvangen. Voor deze tekst verwijzen we naar bijlage 2: 'Korte begrippenlijst en achtergrond bij de begrippen natuur- en milieueducatie en -communicatie'. Enkele opmerkingen over educatie zijn hier nog op zijn plaats:*
*a. **terminologie afkomstig uit de overheidsvoorlichting**, in het bijzonder op het gebied van milieu, en b. **terminologie die te maken heeft met het vakgebied educatie**. Educatie dient dan nog weer onderscheiden te worden naar de werkvelden 'regulier onderwijs' en 'volwassenen'. Immers natuur- en milieu**educatie** voor het reguliere onderwijs houdt in: het werken aan een maatschappelijk probleem waarbij waarden en attitudevorming in het geding zijn. Dat begrip staat in de sector onderwijs naast 'onderwijs', dat meer op kennis gericht is. In de sector volwasseneneducatie wordt educatie gebruikt als overkoepelende term voor vormen van georganiseerd leren gericht op kennis, houding en vaardigheden in hun onderlinge samenhang. Dat in de ene activiteit het accent meer ligt op houding, in de andere meer op vaardigheden en in weer een andere meer op kennis, doet in principe niet ter zake.*

*Duidelijkheid in naamgeving ten aanzien van activiteiten komt het eigen werk ten goede, maar ook de samenwerking met anderen, omdat er meer duidelijkheid bestaat over wat NME Centra doen. Voor het doel van het onderzoek was het bieden van een nadere omschrijving en afbakening van vooral de kernbegrippen als educatie en voorlichting noodzakelijk. Het Vier-grote-stedenoverleg heeft, als opdrachtgever van het onderzoek, een gemeenschappelijk begrippenkader nodig waarin ieder van de vier instellingen zich kan vinden. De vier steden voeren namelijk geen uniform NME-werk uit dat in elk van de steden identiek, uitwisselbaar of te kopiëren is. Eerder in het rapport wezen we al op het verschil in organisatievormen tussen de NME Centra in de vier grote steden. Genoemde redenen pleiten voor een **eenduidige NME-taal**.*

De discussiestellingen

Om de terugkoppeling naar de abstractere lijn uit de gegevens van de externe gespreksronde te vergemakkelijken, werd, naast het invullen van de matrix, gekozen voor het behandelen van stellingen. De stellingen hadden de hoofdlijnen van de resultaten van het onderzoek tot dan toe als onderwerp. De stellingen zijn in dit rapport opgenomen als bijlage 4.

Bespreking van de resultaten in een ronde

*De **resultaten** van de beide rondetafelgesprekken bespreken we **in één keer**.*
De redenen hiervoor zijn:

1. *In de rondetafelgesprekken zijn geen principiële verschillen aan het licht gekomen over de uitgangspunten van het multifunctionele NME Centrum van de toekomst tussen de NME instellingen van de vier grote steden en de NME-instellingen elders in het land.*

2. *De rondetafelgesprekken verschillen onderling van opzet:*
   - *in het eerste rondetafelgesprek is de matrix systematischer gehanteerd dan in het tweede, waardoor de gegevens hier concreter waren;*
   - *de matrix kon in het eerste rondetafelgesprek wegens tijdgebrek niet helemaal worden afgewerkt.*

   Een weergave per rondetafelgesprek zou daarom geen gelijkwaardige vergelijking opleveren.

*In het navolgende geven we eerst een **korte impressie** van de gang van zaken per rondetafelgesprek, waarbij we ook de verschillen zullen aangeven. Op die manier wordt enig inzicht geboden in de typen gegevens die elk van de ronden heeft opgeleverd. Vervolgens bespreken we de resultaten van de rondetafelgesprekken aan de hand van de elementen van de matrix: functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten (ruimten) en hun onderlinge verbindingen. We eindigen dit hoofdstuk met de antwoorden op de vragen die we aan het begin van dit hoofdstuk hebben gesteld.*

4.1 Impressie van het verloop van de rondetafelgesprekken

In het **eerste** rondetafelgesprek, met de medewerkers van de instellingen van de vier grote steden, is allereerst de matrix doorgenomen in subgroepjes van twee. Men vulde de functies concreet in met eigen doelgroepen, activiteiten en faciliteiten (ruimten) en gaf aan in hoeverre men voor deze elementen in een toekomstig NME Centrum in de eigen stad een plaats zag, en waarom. Uiteindelijk bleek er te weinig tijd te zijn om de matrix helemaal in te vullen.
Vervolgens bracht men per stad plenair verslag uit op hoofdlijnen. Daarna werd een selectie van de stellingen besproken.
Bij het **tweede** (plenaire) rondetafelgesprek kreeg iedere gesprekspartner de opdracht de matrix kort te bestuderen met het oog op de elementen die hij/zij voor de eigen instelling van belang achtte. Vervolgens werden de deelnemers beurtelings uitgenodigd de belangrijkste elementen (voor de toekomst) te noemen. De anderen konden hierop aanvullingen geven en commentaar leveren. Het bespreken van stellingen heeft in dit rondetafelgesprek wegens tijdgebrek niet plaatsgevonden.

Een verschil tussen de rondetafelgesprekken is dat de deelnemers aan het **eerste** gesprek systematischer te werk zijn gegaan. Over het algemeen hebben de deelnemers in het eerste rondetafelgesprek meer stilgestaan bij de concretere uitwerking van de verschillende elementen, ook omdat men door het werken in subgroepjes meer gedwongen werd de elementen langs te lopen. In het **tweede** gesprek zijn steeds door de deelnemers de belangrijkste elementen genoemd, veelal vergezeld van het organisatorische kader. Anderen haakten hier vervolgens op in. Discussies konden dus ook over de organisatorische context gaan. Het spreekt vanzelf dat het organisatorische kader in de subgroepjes van het eerste rondetafelgesprek minder aan de orde kwam. Men behoorde immers tot dezelfde instelling en men hoefde dus niet aan elkaar de organisatorische situatie uit te leggen. Daar waar men in de subgroepjes doorging op de opmerkingen van een ander, bleef men dichter bij de inhoud van de matrix.

4.2 Bespreking van de resultaten aan de hand van de matrix

De resultaten van de rondetafelgesprekken bespreken we aan de hand van de matrix zoals die oorspronkelijk aan de deelnemers is voorgelegd. We geven alleen een voorbeeld van het schema van de matrix om de systematiek ervan te verduidelijken. Voor de totale matrix in de uiteindelijke versie verwijzen we naar hoofdstuk 2.

Matrix

functies	**doelgroepen**	**activiteiten**	**faciliteiten**
educatie →	onderwijs →	les →	leslokaal
		tentoonstelling →	expositieruimte

4.2.1 Functies

Algemeen

Aan de functies werd in de rondetafelgesprekken, vergeleken met de andere onderdelen van de matrix, veel aandacht besteed. Dat had niet alleen te maken met het feit dat ze als eerste in de matrix werden genoemd. 'Functies' blijken, zeker wanneer er een nadere omschrijving van wordt gegeven, een goede kapstok om tot gedachtewisseling te komen. In een van de rondetafelgesprekken werd door een instelling naar voren gebracht dat bij hen niet de functies maar de doelgroepen als uitgangspunt worden genomen. Als reden hiervoor werd genoemd dat functies vastliggen. Uitgaan van doelgroepen houdt in dat in principe de hele lokale bevolking kan worden bediend. Binnen de doelgroep lokale bevolking worden vervolgens doelgroepen verder gespecificeerd. De gespreksdeelnemer van deze instelling mist in de matrix de **doelen** die het NME Centrum wil bereiken. Voor zijn instelling gelden de volgende: het stimuleren van leefbaarheid, duurzaamheid en gedragsverandering. Naar onze mening is er geen sprake van een tegenstelling tussen het nemen van functies of doelgroepen als uitgangspunt. Het gaat er meer om of er sprake is van eenzelfde **abstractieniveau** waarop men functies en doelgroepen bespreekt. Om een voorbeeld te noemen: spreekt men over fruit, dan wel over appels en peren?

Van de weergegeven functies is er geen enkele afgewezen als niet relevant voor het NME Centrum van de toekomst. Daarnaast zijn de functies, zoals iemand stelt: '... zo ruim geformuleerd dat alles eronder kan vallen'.
Dit betekent niet in dat iedereen alle omschreven (sub)functies in het NME Centrum van de toekomst wil vervullen. Bovendien zou de functie ook nog **buiten** het eigen gebouw (of terrein) kunnen worden vervuld: in het gebouw van een andere instelling of in de publieke ruimte. Of, zoals iemand zich liet ontvallen tijdens een van de rondetafelgesprekken: 'het feit dat men een bepaalde functie wil vervullen, houdt nog niet automatisch in dat de functie ook **ruimtelijke** consequenties heeft.' Steeds is door deze persoon consequent nagegaan of voor een bepaalde functie ruimtelijke faciliteiten nodig waren. Oppervlakkig gezien lijkt er weinig ruimte te zijn ingeruimd voor het hart van het werk, vermeld onder de functies 'voorlichting' en 'educatie'. Het feit dat deze functies kwantitatief gezien weinig ruimte innemen, zegt echter niets over de hoeveelheid activiteiten die wordt verricht in het kader van genoemde functies en de hoeveelheid tijd die er in wordt gestoken.
De functies zijn uitgebreid beschreven om bij de gespreksdeelnemers een zo **concreet mogelijk** beeld te kunnen schetsen van de consequenties van nieuw te ontwikkelen activiteiten voor nieuwe doelgroepen.

Bespreking van de functies afzonderlijk

VOORLICHTING, INFORMATIE, DOCUMENTATIE, ADVIES

In een van de rondetafelgesprekken werd uitgebreid ingegaan op de functie voorlichting, informatie, documentatie en advies. Voorlichting werd nader uitgesplitst in informatie over de eigen werksoort en informatie over de eigen instelling: 'Je gaat naar een NME Centrum voor een biobak en je weet niet eens waar NME voor staat.' In het vervolg van dit rapport wordt dit onderscheid aangeduid als 'public relations'. De informatiefunctie werd als heel belangrijk gezien voor het NME Centrum. Een van de gespreksdeelnemers maakte het belang op de volgende manier duidelijk: 'Ik denk dat het dodelijk is een stagiaire, of iemand die niet deskundig is, op een informatieve plek te zetten. Ik denk dat, als je het als een soort trechter ziet, alles is terug te voeren op de functie informatie. Dat betekent dat er een kanjer op die plek moet zitten.' Een ander stelde dat deze functie niet alleen aan het NME Centrum als **gebouw** moet worden gekoppeld. Ze gaf er de volgende argumenten voor: 'Je bereikt niet de mensen die normaal op een braderie komen. Je zou de voorlichtingsfunctie ook op andere plekken in de stad moeten vervullen.' Dezelfde persoon gaf aan moeite te hebben met het overnemen van voorlichting van een ander onderdeel van de eigen organisatie, waar die voorlichting is wegbezuinigd. In deze situatie zou de functie zonder bijbehorende financiën moeten worden toegevoegd aan het eigen activiteitenpakket, hetgeen ongewenst is.

ONTWIKKELING

De ontwikkelingsfunctie is wel genoemd als mogelijkheid om door een NME Centrum te worden vervuld, maar er is door de deelnemers weinig inhoudelijk op ingegaan. Kennelijk vindt men de functie als vanzelfsprekend tot de functies van het NME Centrum behoren. In beide rondetafelgesprekken werd de functie ook in een adem genoemd met de stimuleringsfunctie. Een van de gespreksdeelnemers wilde erop wijzen dat beide functies niet expliciet op het onderwijs zijn gericht. Het onderwijs is slechts een van de doelgroepen.
De andere gespreksdeelnemer gebruikte 'ontwikkelingsfunctie' in de betekenis van 'de ontwikkeling van de beeldvorming van de gemeente, van de ambtenaren die milieubeleid

maken.' Nadere analyse leert dat bedoeld wordt het bij de gemeente onder de aandacht brengen van het feit dat een NME Centrum activiteiten kan ontplooien en/of ontwikkelen om zo een bijdrage te leveren aan het realiseren van gemeentelijk beleid. Stimuleren werd opgevat als 'bewerkstelligen dat de gemeente dergelijke activiteiten door middel van educatie ter hand neemt.' Een dergelijke invulling van de 'ontwikkelingsfunctie' is door ons nooit bedoeld. Het ging bij 'ontwikkelingsfunctie' om het ontwikkelen van educatieve dan wel voorlichtingsactiviteiten en -materialen op het gebied van natuur en milieu. Wellicht werd bij ontwikkeling gedacht aan 'het ondernemen van actie tot'.
Datgene wat ermee werd bedoeld in de omschrijving, werd overigens door een van de gespreksdeelnemers ook wel naar voren gebracht. Hij bracht de ontwikkelingsfunctie in verband met 'uitvoerend' werk. Uitvoerend werk werd door zijn instelling namelijk nadrukkelijk niet gedaan, met uitzondering van uitvoerend werk in de ontwikkelingsfase. Als voorbeeld werd genoemd een energieproject dat de NME-instelling in drie jaar tijd heeft ontwikkeld. Vervolgens is er een contract afgesloten tussen het energiebedrijf, waarvoor de cursus is ontwikkeld, en een natuur- en milieu-organisatie die de cursus gaat geven (uitvoeren).
In een van de rondetafelgesprekken werd ook de organisatorische kant van 'ontwikkelingsfunctie' belicht, in de zin van het ontwikkelen van netwerken.

STIMULERING

Zoals gezegd is de stimuleringsfunctie enkele keren gekoppeld aan de ontwikkelingsfunctie. Bij 'stimuleren' in deze betekenis betrof het: 'bewerkstelligen dat NME wordt gerealiseerd'. Het begrip werd op die manier gebruikt in relatie met de gemeente die er zorg voor moet dragen dat NME mogelijk wordt gemaakt (ook financieel) en zich kan profileren naar doelgroepen. De oorspronkelijke betekenis was het uitdagen van de al bereikte doelgroep door te komen met nieuwe ideeën voor NME-activiteiten. Stimulering (en ontwikkeling) in de door de gesprekspartners gehanteerde betekenis valt onder te brengen bij de voorwaardenscheppende beleidsfunctie en bij de functie educatie en voorlichting (als public relations: informatie over de eigen instelling en over de werksoort NME).

SCHOLING, TRAINING EN DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING

De functie scholing, training en deskundigheidsbevordering ontlokte aan slechts een van de deelnemers een specifieke opmerking. In die instelling was men van mening dat deze functie zou moeten worden vervuld door de PABO. Kennelijk werd deze functie specifiek gerelateerd aan ondersteuning van leerkrachten in het basisonderwijs. Dezelfde instelling zag mogelijkheden voor een 'onderwijswerkplaats' voor de eigen instelling. Deze werd als volgt omschreven: 'het opdoen van praktische ideeën en informatie; een ontmoetingsplaats voor collega's in de vorm van thematische werkbijeenkomsten.' Voor zover deze functie verder ter sprake kwam, werd vermeld dat ze zou moeten worden vervuld.

LOCATIEGEBONDENHEID

De locatiegebonden functie bood relatief veel gespreksstof. Dat is ook niet verwonderlijk. Het betreft namelijk een functie die bij iedereen, niet in de laatste plaats ook bij het algemene publiek, sterk tot de verbeelding spreekt. De functie is immers uiterst herkenbaar aanwezig. Bovendien is er van alles mee te doen, zoals blijkt uit wat gespreksdeelnemers naar voren brachten. De locatiegebonden functie is een voorbeeld van het verschil in abstractieniveau waarop de twee rondetafelgesprekken werden gevoerd. In het

eerste gesprek werd veel meer ingegaan op de vraag hoe de diverse onderdelen er in de toekomst uit moesten zien. In het tweede werd meer ingegaan op nut, noodzaak en het organisatorische niveau.
Voor een van de instellingen vormde de functie juist vanwege de uitstraling een aanleiding om deze te beperken: het veldstudiecentrum en de plukweide zouden het NME Centrum een ongewenste - want groene - uitstraling geven [de termen 'groen' en 'grijs' zijn gebruikt door de gespreksdeelnemer, MLB]. Ook de 'grijze' onderdelen zouden volgens deze persoon deel uit moeten maken van deze functie. 'Groene' zaken zouden moeten worden gebruikt als 'lokker'. Overigens kan er ook sprake zijn van 'grijze' lokkers. Genoemd werden in dit verband lokkers als de buitenactiviteiten ecologische systemen, leefbaarheid, duurzaamheid en een paaivijver. Ook mobiele lokkers werden genoemd. Ze werden opgevat als middel en niet als doel op zich. Een ander stelt dat functies moeten worden opgevat als middelen. Hij komt om die reden tot de volgende conclusie: 'Alles wat maar kan worden vervuld aan functies [dus met inbegrip van alle mogelijke locatiegebonden functies, MLB] moet je dan ook allemaal doen. Het zijn namelijk allemaal middelen.' Een van de gespreksdeelnemers werkt vanuit het gegeven dat zijn NME Centrum de locatiegebonden functie niet kon en ook in de toekomst niet zal kunnen vervullen, omdat die al door andere lokale organisaties wordt vervuld. Hij is niet om principiële redenen tegen de onderdelen die deze functie gezamenlijk, op plekken verspreid in de stad, vormgeven.
Illustratief voor de positieve waarde die aan locatiegebonden functies wordt toegekend, is de volgende uitspraak: 'Locatiegebonden functies zijn de allerbelangrijkste functies voor een NME Centrum. De uitvalsbasis voor NME-activiteiten is nabij of op het complex, het bezoekerscentrum, in combinatie met de kinderboerderij waarmee heel goed wordt samengewerkt.' In een andere instelling, waar al veel met doelgroepen buiten het onderwijs wordt gewerkt, wordt gesteld dat locatiegebonden zaken in en om het gebouw even belangrijk zijn als wat niet locatiegebonden is, ook al ligt het zwaartepunt binnen die instelling op niet-locatiegebonden functies. Deze instelling heeft een museale functie waarop ook volwassenen afkomen. Daarnaast is er als alternatief voor meer cognitief gerichte activiteiten een wijknatuurtuin voor ecologisch tuinieren, voor volwassenen die graag met hun handen werken. De wijknatuurtuin vormt overigens ook weer aanleiding voor ondersteunende of cursorische NME-activiteiten.
Aan de locatiegebonden functie wordt prioriteit gegeven, zo komt uit een van de gesprekken naar voren. Een ander acht de functie belangrijk voor de toevallige aanloop en ontmoeting, en voor de vrije toegankelijkheid. Het gratis toegankelijk zijn wordt in dit verband genoemd. Locatiegebonden functies worden gezien als functies die nodig zijn om 'dieper in te kunnen gaan op bijvoorbeeld attitudeverandering, zowel procesmatig als opvoedkundig, waarin gewerkt wordt met leersituaties.' Het geven van lessen op het NME Centrum en educatieve tuinen wordt in dit verband genoemd. Deze gespreksdeelnemer vervolgt: 'Je moet daarbij zoveel mogelijk uitbuiten wat je hebt. Als je een dierentuin hebt, moet je die ook gebruiken.'
Over de noodzaak van 'herkenbaarheid' van alle locatiegebonden functies ten behoeve van het NME Centrum bestaat verschil van mening. De functies op zich staan niet ter discussie. De vraag is echter of de locatiegebonden functies onderling verbonden dienen te zijn door deel uit te maken van één organisatie, het NME Centrum. Een van de gespreksdeelnemers stelt dat 'diverse locaties [en impliciet wordt hiermee gesteld 'tot diverse organisaties behorend', MLB] niet per definitie een negatieve beeldvorming hoeven te veroorzaken.' Zoals iemand stelt: 'Denk bijvoorbeeld aan het geitenwollensokken-imago dat aan het NME Centrum kleeft. Als je die zaken in een ander kader plaatst, biedt dat misschien een interessant nieuw perspectief.'
In een subgroepje van een rondetafelgesprek kwam aan de orde of een locatiegebonden functie als bijvoorbeeld een 'kinderboerderij' op buurtniveau vervuld dient te worden of juist niet. Indien het antwoord bevestigend is, impliceert dit dat in een grote stad veel kinderboerderijen dienen te staan. Die zouden in dat geval fysiek niet allemaal bij een

NME Centrum kunnen worden gesitueerd omdat er daar minder van (nodig) zullen zijn. Het betekent dus dat de locatie van de kinderboerderij niet samenvalt met die van het NME Centrum. De tegenstelling die naar voren kwam was niet zozeer gericht op het verschijnsel kinderboerderij op zich. De twee werden het er over eens dat er best meer kinderboerderijen in een grote stad zouden mogen voorkomen dan NME Centra en ook zonder de nabijheid van een NME Centrum. Wel zou, indien een interessante omgeving als een excentrisch gelegen recreatiegebied als uitgangspunt wordt genomen, een locatiegebonden functie een hoge attractieve waarde moeten hebben en dus over exclusiviteit moeten beschikken. Alleen dan zullen (veel) mensen extra moeite doen een lange afstand af te leggen, zo redeneerde een van de twee. Een dergelijke functie in een interessante omgeving als een recreatiegebied is nu eenmaal niet middenin een stad, centraal, voor iedereen gemakkelijk bereikbaar, te vervullen.
In een van de instellingen schrapte men de museale functie omdat deze niet zou passen in het NME Centrum. Over de functie van 'dierotheek' waren de meningen in die instelling verdeeld. De voorstander was van mening dat dieren samen met ander lesmateriaal moesten kunnen worden uitgeleend: 'Al was het alleen maar om te knuffelen.' Het gaat, zoals de deelnemers naar voren brachten 'niet alleen om een bibliotheekfunctie van een NME Centrum, maar om het bieden van een combinatie van materiaal en levende dieren.' Die combinatie zou een NME Centrum van een openbare bibliotheek onderscheiden. De plukweide zou, zo vond men in deze instelling, een te beperkte functie vervullen en diende te worden uitgebreid tot 'een NME-speelplaats, een avonturentuin, waar zoveel valt te beleven dat mensen er vaker willen komen.'

ACTIVERING

Aan de functie activering is vooral in het eerste rondetafelgesprek uitgebreid aandacht besteed. Meestal werd 'activering' opgevat in de betekenis van 'de bevolking actief maken', eventueel door met andere organisaties samen te werken en andere organisaties te activeren om 'in veel situaties meer te kunnen doen'. Burgers worden bijvoorbeeld geactiveerd om 'huisafval te scheiden'. Activering zou een functie zijn die specifiek bij het NME Centrum thuishoort en niet bij de milieucommunicatie-afdeling van de gemeente omdat die teveel vanuit de functie voorlichting zou denken. 'De inhoudelijke kennis en kennis op het gebied van activering ligt bij NME', aldus een van de gesprekspartners. In een ander gesprek stelt men, vanuit dezelfde betekenis van activering, dat activering een functie is die elders, dus buiten het fysieke NME Centrum, wordt vervuld: 'Je gaat daar naartoe waar de mensen zijn, bijvoorbeeld naar een vergaderruimte in een wijkgebouw of naar de kerk. Mensen zijn misschien best actief te krijgen op een andere plek dan het NME Centrum.' Het aandragen van ideeën voor activering vergt daarentegen wél ruimte in het NME Centrum. Het personeel draagt de ideeën aan. Er is dus kantoorruimte nodig om de functie activering te kunnen vervullen.
Een van de gespreksdeelnemers verbond activering met leerkrachten: 'Je kunt leerkrachten activeren tot het ontplooien van allerlei activiteiten.' Verder verbond deze persoon activeren met 'het betrekken van de buurt bij natuur en milieu.'
Een ander zag activeren vooral in het licht van het actief ontwikkelen van een **vraag**, in plaats van alleen aanbodgericht werken. Laatstgenoemde betekenis komt in de buurt van wat we bedoelden met de in de matrix omschreven functie, te weten: het bewegen van doelgroepen om deel te nemen aan een **educatieve** activiteit, die samen met de doelgroep wordt ontwikkeld. Omdat de activiteit niet op voorhand bekend is, hoeft activering niet te leiden tot een educatieve activiteit. Ook is het mogelijk dat deelnemers actief worden in een maatschappelijke organisatie, in dit verband op het terrein van natuur en milieu. Een van de gespreksdeelnemers wees op een kenmerkend aspect van activering, te weten een zekere mate van 'interactiviteit'.
Samengevat hebben we de indruk dat 'activering' over het algemeen nog te beperkt

wordt opgevat als lokaal beleidsinstrument en **niet** in de **educatieve** betekenis van het woord. Uitspraken als 'actief worden in de betekenis van het gemeentelijk milieubeleid uitvoeren' en 'zorgen dat men het huisafval scheidt' illustreren dit. Er zou meer oog moeten komen voor de inzet van activering om tot educatieve activiteiten op het terrein van natuur en milieu te komen, die meer aansprekend zijn voor mensen die tot nu toe niet bereikt zijn en die zich niet voelen aangetrokken tot een vaststaand educatief aanbod dat schriftelijk wordt bekendgemaakt.

VOORWAARDEN SCHEPPEN

Voorwaardenscheppende functies spreken weer wat minder tot de verbeelding van de gespreksdeelnemers. Ze worden genoemd als behorend tot de te vervullen functies. In een van de subgroepjes gaat men er bij het onderdeel 'beleid' in eerste instantie vanuit dat men deze functie niet vervult, omdat men veronderstelt dat het gaat om het geven van beleidsadvies aan de gemeente. Aan het coördineren van eigen activiteiten en projecten denkt men in eerste instantie niet te doen. Verderop in het gesprek komt men erachter dat het bij deze functie gaat om de eigen activiteiten, en niet om de activiteiten van anderen. Vanaf dat moment denkt men dat deze functie wél wordt vervuld. Kortom: deze functie wekt bij sommigen in eerste instantie verwarring.
In het tweede rondetafelgesprek werd de functie, samen met de functies netwerk, het bieden van faciliteiten aan derden en bemiddeling, genoemd als het totaal aan functies dat door de desbetreffende instelling wordt vervuld. Ook kwam als onderdeel van 'monitoring & evaluatie en kwaliteitzorg' ter sprake dat er in de toekomst - men noemde het jaar 2000 - zakelijker zal moeten worden gewerkt. Een van de deelnemers maakt in dit verband de volgende opsomming: 'Kengetallen, benoemen van producten, hoeveel geld geef je eraan uit, hoeveel uren kost dat. Je moet je daar als organisatie op inrichten. 'Kijk'- en gebruikscijfers zijn daar een onderdeel van. Maar het is nog breder. Effectmeting hoort er ook bij'.

FACILITERING AAN DERDEN

Van de functie 'facilitering aan derden' wordt door iemand gesteld dat deze andere NME-activiteiten kan ondersteunen en dus de moeite waard is om te vervullen. Een van de instellingen stelt deze functie te vervullen om de eigen doelen te realiseren. Op zich wekt deze uitspraak geen verbazing. Het bijzondere is echter dat men deze functie wenst te vervullen niet alleen door een ontmoetings- of vergaderruimte beschikbaar te stellen, maar ook cursussen te laten geven door anderen. Men stelt dit te doen om mensen te 'lokken': 'goodwill te kweken bij mensen in de wijk die men wil bereiken, zodat mensen denken dat het leuk is om in het gebouw een kijkje te nemen.' Het is niet noodzakelijk dat de organisatie aan wie de ruimte beschikbaar wordt gesteld iets met natuur en milieu te maken heeft. Genoemd worden onder meer de klaverjasclub en een cursus Nederlands als tweede taal.
Zoals gezegd noemde een van de gespreksdeelnemers 'facilitering aan derden' samen met 'voorwaarden scheppen' en 'netwerk'. Het bieden van faciliteiten aan derden houdt bij deze instelling, naast het beschikbaar stellen van ruimten, ook 'het verstrekken van fondsen' in.
Een ander zag in het bieden van faciliteiten aan derden een mogelijkheid om een netwerk op te bouwen met organisaties op het gebied van natuur en milieu.

NETWERK

Men was het er over eens dat netwerkfuncties belangrijk zijn voor een NME Centrum van de toekomst. Ze zijn van belang voor het adequaat vervullen van de gidsfunctie. Niet over alle informatie en materialen hoeft een centrum zelf te beschikken, als men maar gebruik kan maken van een netwerk van instellingen. Een ander stelde dat de netwerkfunctie vooral belangrijk is voor de gebruikers. Gebruikers weten dat ze op een centraal punt, het centrum, terecht kunnen met hun vragen. Netwerkfuncties zouden vooral van belang zijn voor het bereiken van buitenschoolse groepen, aldus een van hen. 'Door een aantal uitvoerende activiteiten te hebben gedaan, heb je bewezen over voldoende deskundigheid te beschikken om partner te zijn in een netwerk', zegt een ander. Hij is van mening dat eigen ruimte in het geheel van netwerkpartners wel van belang is 'om niet steeds naar die anderen toe te hoeven gaan.' Deze persoon koppelt overigens de netwerkfunctie aan de makelaarsfunctie. Het NME Centrum zou 'een soort makelaar in netwerken moeten zijn, hetgeen meer effect sorteert en meer rendement oplevert.'
Sommigen vinden de netwerk- (en makelaars)functie zo belangrijk, dat ze zeggen deze functie als eerste te gaan vervullen, indien ze met een schone lei zouden beginnen. Een van hen geeft aan dat 'de primaire taak niet is om zo veel mogelijk mensen te trekken, maar om andere netwerken te inspireren, doelgroepen te stimuleren om NME in te bouwen op andere plekken dan in het NME Centrum.' Een ander snijdt de netwerkfunctie toe op de lokale situatie. Ze wenst er mee te beginnen, omdat deze functie 'het meeste rendement oplevert. Je moet NME inbedden in allerlei sectoren van de lokale samenleving.' Ze stelt er zich het volgende bij voor: 'Het werken in netwerken met die doelgroepen, zodat NME daar wordt ingebed. De doelgroepen worden zo je partners.'
Deze laatste opvatting wordt door anderen bestreden. Een van hen verwoordt het als volgt: 'Alleen een kantoortje beginnen zonder dat je een idee hebt wat er überhaupt aan voorzieningen nodig is en wat je doelgroepen nodig hebben, dat niet.' Een ander vult dit aan met: 'Nee, belangrijk is om vanuit je makelaarsfunctie een netwerk te hebben met alle voorzieningen die er zijn'.

BEMIDDELING

In het voorafgaande werd de makelaarsfunctie al genoemd samen met de netwerkfunctie. Ter aanvulling op het voorafgaande stelt iemand: 'De makelaarsfunctie is alleen goed te vervullen als je een pakket hebt waarmee je de boer op kunt.' Met andere woorden: deze (kantoor)functie is alleen goed te vervullen als er op lokaal niveau een geheel van educatieve activiteiten, in de brede zin van het woord, op het terrein van natuur en milieu bestaat, waarvan het centrum zich verzekerd weet. Of die activiteiten door het eigen centrum worden georganiseerd of niet, is voor de discussie niet van belang. Een ander voegt er in dit verband aan toe dat er ook zaken van elders zijn te betrekken, die dus niet lokaal ontwikkeld hoeven te worden. Iemand stelde dat de makelaarsfunctie ook heel goed kan worden vervuld vanuit een (centraal) kenniscentrum, waar de expertise aanwezig is van veel organisaties die in een gebouw verzameld zijn. Ook in dit verband spelen netwerken een rol.
Het onderdeel 'doorverwijsfunctie' is in een van de subgroepjes aan de orde gesteld in combinatie met het onderdeel 'netwerk' en 'niet alles zelf aan informatie in huis te hoeven hebben'. Deze uitspraak is interessant omdat er mee wordt uitgedrukt dat het om de materie gaat. Het gaat bij het doorverwijzen dus niet alleen om het al dan niet aanwezig zijn van ruimte om materiaal op te slaan, maar ook om (ruimte voor) personeel dat adequaat een zoekproces moet kunnen begeleiden.
Een van de gespreksdeelnemers verwoordt dat voor hem van belang is de makelaarsfunctie zowel op de genoemde manier als op wijkniveau te vervullen: 'Je kunt partners activeren om meer te doen aan het activeren van mensen om hun huisafval te scheiden.'

ORGANISATIE

Deze adviesfunctie - hoe geef je een organisatiestructuur vorm opdat doelgroepen kunnen worden bereikt - was voor de gespreksdeelnemers, voor zover hij aan de orde kwam, slecht te duiden. De indruk bestaat dat deze functie niet tot de verbeelding van de gespreksdeelnemers spreekt. Het is een ondersteunende functie die goed past bij de zojuist genoemde invulling van de makelaarsfunctie: het activeren van partners om doelgroepen te bereiken (voor bijvoorbeeld het scheiden van afval). Evenals voor de vorige functie, was er voor deze functie in het eerste rondetafelgesprek te weinig tijd om er bewust een keuze voor te kunnen maken. In het tweede rondetafelgesprek is er geen aandacht aan besteed.

Aanvullingen op de functies

Er zijn tenslotte enkele functies tijdens de rondetafelgesprekken aangedragen die in de lijst als (sub)functie nog niet voorkwamen. Het betreft de volgende functies:

1. De **functie van platform/forum**: 'forum voor discussie over heikele of niet heikele onderwerpen. Een platformfunctie voor maatschappelijke onderwerpen'. Als voorbeeld werd genoemd het vossenbeheer en de jacht. Een ander noemt als voorbeeld een discussieavond, georganiseerd door het NME Centrum, over de aanleg van een extra haven, waarover op korte termijn besluiten zullen worden genomen.
2. De **antennefunctie**: deze functie gaat volgens degene die deze functie aandroeg 'iets verder dan de platformfunctie, aangezien je jezelf tot intermediair maakt voor [bijvoorbeeld, toevoeging MLB] de gemeente, als je zegt dat je een antennefunctie vervult voor wat er in de plaats, regio plaatsvindt.' Een ander verwoordt de antennefunctie als 'het voelen wat er in het veld speelt en dat acuut doorspelen'.
De argumenten die genoemd zijn om de platform- en antennefunctie te vervullen zijn tamelijk strategisch van aard: 'jezelf in een interessante positie plaatsen binnen en ten opzichte van de gemeente'; 'dichter bij je doelgroepen kunnen staan die vragen hebben.'
3. De **internationale functie**: genoemd is in dit verband 'het netwerk van informatiecentra langs de Noorzeekust ten behoeve van dynamisch kustbeheer. Door samenwerken kan worden nagegaan wat er op andere terreinen speelt, zodat men kan leren van elkaar, en tot een verbetering van de efficiëntie kan komen. Ook kan het leiden tot een politieke machtsvorming die belangrijk is om te kunnen aangeven waar het fout gaat.'
Deze functie was nog niet apart onderscheiden. Enkele externe deskundigen brachten wel internationale aspecten van NME-werk naar voren. Deze zijn nu meegenomen in de nieuw te onderscheiden functie 'internationaal'. Het betreft de volgende activiteiten:
    1. het functioneren als aanspreekpunt voor scholen voor voortgezet onderwijs die met scholen uit andere landen tot een uitwisseling willen komen;
    2. NME-activiteiten op internationaal terrein bij gebrek aan mogelijkheden voor 'echte' NME in eigen land.

Ook wordt 'internationaal' door iemand opgevat als gekoppeld aan 'milieu' (natuur werd niet genoemd).

4.2.2 Doelgroepen

In de oorspronkelijke matrix is een onderscheid gemaakt naar doelgroepen **'binnenschools'** en **'buitenschools'**. We hebben op die manier de **bestaande** situatie als vertrekpunt genomen om ook de toekomstige situatie, met aandacht voor andere doelgroepen, een plaats te kunnen geven. Het schema, waarin binnenschoolse en buitenschoolse doelgroepen zijn ingedeeld, ziet er voor beide categorieën hetzelfde uit. Het verschil bestaat uit de voorbeelden uit de werkvelden. Deze voorbeelden staan genoemd in het 'Begrippenkader van de matrix', bijlage 3. We volstaan hier met een beschrijving in verkorte vorm.

Onderscheid is gemaakt naar:

1. georganiseerde doelgroep: het **organisatorisch verband** is het aanspreekpunt. Mensen worden dus aangesproken op hun deelname aan een bepaald organisatorisch verband (als professional of als vrijwilliger).
2. uiteindelijke doelgroep. Mensen worden niet aangesproken op hun lidmaatschap van een organisatie, maar op een eigenschap, hoedanigheid en/of het behoren tot de groep waar degenen uit de **georganiseerde** doelgroep zich op richten (de lokale bevolking, leerlingen);
3. intermediaire doelgroep.

Intermediaire doelgroepen zijn nader onderverdeeld in:

3.1 intermediaire partnerorganisaties: NME-instellingen werken samen met andere organisaties op gelijkwaardige basis.
3.2 intermediaire instrumentele organisaties: NME-instellingen werken samen met andere organisaties op ongelijkwaardige basis.
3.3 intermediaire activerende organisaties, met als doel deelname bewerkstelligen van uiteindelijke doelgroepen of georganiseerde doelgroepen aan NME-activiteiten of aan maatschappelijke activiteiten van natuur- en milieu-organisaties.

Tijdens de rondetafelgesprekken werden de termen uit de indeling van de doelgroepen gehanteerd. Opmerkelijk is dat de tweedeling in een binnenschoolse en buitenschoolse sector lijkt te gaan verdwijnen. Een van de deelnemers gaf aan de term 'buitenschools' niet meer te hanteren, omdat 'het een rare binnenschoolse term is. Gemeente-ambtenaren begrijpen je niet.' In een van de instellingen bracht men als kritiek op de indeling van doelgroepen naar voren dat de sector 'binnenschools' apart werd onderscheiden. Deze dient ondergebracht te worden in de buitenschoolse sector die daarmee niet meer als buitenschools dient te worden aangeduid.
De **voorbeelden** van doelgroepen waren vaak nog afkomstig uit de onderwijssector. Ze werden gegeven vanuit het perspectief van kinderen (bijvoorbeeld buitenschools) of geplaatst in het onderwijskader (bijvoorbeeld een bezoekerscentrum dat in de toekomst ook op scholen ingericht moet zijn). Buitenschoolse doelgroepen werden meestal slechts heel globaal benoemd, in termen van 'algemeen publiek', 'het brede publiek' of 'de lokale bevolking'.
Interessant zijn nog de volgende opmerkingen:

- Een van de instellingen gaf aan over het algemeen niet met georganiseerde, dat wil zeggen al bestaande, doelgroepen te willen werken, omdat ze niet representatief zijn voor de achterban die de NME-instelling wil bereiken. Als voorbeeld werd genoemd 'bewonersorganisaties' waarin veelal blanke mannen op leeftijd de boventoon zouden voeren. Deze NME-instelling organiseert zelf groepen voor het doel dat ze wil bereiken, ook omdat de meeste mensen ongeorganiseerd zouden zijn.

- Het lijkt er op dat 'educatie', zeker in de betekenis van georganiseerde leerprocessen in groepsverband, nog nauwelijks wordt gekoppeld aan de sector 'buitenschools'. Bij een van de instellingen wordt de sector 'buitenschools' sterk gekoppeld aan eenmalige activiteiten (wandelingen, excursies) of aan informatie-, advies- en voorlichtings-activiteiten. Op het moment dat een leerkracht in relatie wordt gebracht met informatie-vergaring, wordt dat direct weer in een schools perspectief gezet, in dit geval de onderwijswerkplaats. In een andere instelling brengt men deskundigheidsbevordering in verband met 'onderwijs', en voorlichting en informatie met 'het brede publiek'.
- Naar aanleiding van de doelgroepen werd de vraag gesteld of men in de instelling naar de doelgroepen toe zou moeten gaan of dat de doelgroepen naar het NME Centrum zouden moeten komen. Dit heeft consequenties, zo werd naar voren gebracht, voor de ruimtelijke aanspraken ten behoeve van de doelgroepen.

Uit de rondetafelgesprekken bleek dat de indeling compleet was. Er waren geen doel-groepen die buiten de indeling vielen. De mate van abstractie van het schema zorgde er wel voor dat er weinig andere dan de geijkte voorbeelden werden genoemd binnen de onderverdeling. Verder dan docenten, leerlingen en algemeen publiek kwam men meestal niet. Sommigen gaven aan steeds per keer te willen nagaan welke concrete doelgroep men met welke concrete activiteit wilde bereiken. Om die reden wilde men geen specifieke groepen noemen, die ontleend konden worden aan de indeling van doelgroepen. Deze gespreksdeelnemers gaven daarmee aan doelgroepen als veranderlijk op te vatten.
De intermediaire organisaties werden nagenoeg niet met name genoemd of alleen met de naam van het werkveld aangeduid. Genoemd werden als intermediaire partner-organisatie het COS (Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking), als intermediaire instrumentele organisaties de GVO (Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding) en VSD (Verlengde Schooldag), en als partner- en instrumentele organisatie de gemeentelijke diensten.

Een en ander impliceert dat voor een NME Centrum van de toekomst de sector 'binnen-schools' kan worden opgenomen in de driedeling van doelgroepen: **georganiseerde doelgroepen, uiteindelijke doelgroepen en intermediaire doelgroepen**. Het lijkt erop dat men doelgroepen in principe steeds opnieuw wil kunnen vaststellen. Daarmee is overigens nog niets gezegd over de **mate** van **veranderlijkheid**. Immers van sommige doelgroepen kan worden gezegd dat ze moeilijk bereikbaar zijn en/of dat het tijd kost hun vertrouwen te winnen.
Op basis van de ervaringen in de rondetafelgesprekken kan worden gesteld dat de indeling in doelgroepen **bruikbaar** is voor een NME Centrum. Men krijgt hierdoor zicht op de groepen waarmee en ten behoeve waarvan wordt gewerkt. Kennelijk voldoet de driedeling op dit onderscheiden niveau. Voor het opsporen van nieuwe doelgroepen zou de indeling goed gebruikt kunnen worden. Men kan ermee nagaan welke organisaties ingezet kunnen worden om bepaalde doelgroepen te bereiken (en ook of bijvoorbeeld in eerste instantie prioriteit gegeven dient te worden aan educatieve of voorlichtings-activiteiten ten behoeve van georganiseerde doelgroepen). De indeling van doelgroepen overeenkomstig de binnenschoolse situatie wordt als voorbeeld gegeven om de systema-tiek van de indeling te kunnen begrijpen.

4.2.3 Activiteiten

Ook al was de lijst met activiteiten bewust niet compleet gemaakt, toch leverden de gesprekken minder nieuwe activiteiten op dan van tevoren werd verwacht. Het was immers de bedoeling om de activiteiten als uitgangspunt te nemen voor het vaststellen van de ruimtelijke faciliteiten. Er zijn wel nieuwe activiteiten genoemd, maar het kostte de

deelnemers moeite ze met het oog op de toekomst te noemen of te verzinnen. Activiteiten die werden genoemd zijn toch vooral bestaande of varianten op al bestaande. Het rondetafelgesprek met de subgroepjes heeft relatief nog de meeste activiteiten opgeleverd.
We hebben niet de indruk dat er veel waarde dient te worden gehecht aan het al dan niet compleet zijn van de activiteitenlijst. Er zijn namelijk maar enkele activiteiten door twee of meer instellingen genoemd. Naar onze mening wil dat niet zeggen dat de andere instellingen, die bepaalde activiteiten niet noemden, ervoor kiezen deze in de toekomst niet uit te voeren. Eerder gaan we er van uit dat zich het volgende heeft voorgedaan:

1. De deelnemers hebben te weinig systematisch aandacht kunnen besteden aan de vraag welke activiteiten in een NME Centrum van de toekomst zullen plaatsvinden. Er was in de rondetafelgesprekken te weinig tijd beschikbaar om dit onderdeel goed uit te kunnen werken.
2. Het feit dat de aanduiding van doelgroepen te globaal en dus abstract bleef, kan er toe hebben geleid dat het noemen van concrete activiteiten moeilijker werd. Immers de activiteit (vorm en inhoud) wordt afgestemd op de deelnemers voor wie de activiteit wordt georganiseerd. Er dient daardoor een vertaalslag naar een concreter niveau plaats te vinden.

De lijst **als geheel** geeft naar ons idee wel een redelijk overzicht van activiteiten, omdat er door gesprekspartners veel **verschillende** activiteiten zijn aangedragen.

4.2.4 Faciliteiten

De manier waarop werd gesproken over functies, doelgroepen en activiteiten maakt duidelijk dat het NME Centrum van de toekomst geen ruimten zal herbergen die uitsluitend geschikt zijn voor het werkveld onderwijs. Bij veel van de ruimtelijke faciliteiten zijn expliciet andere dan onderwijsgroepen genoemd.

In geringere mate dan bij de activiteiten het geval was, zijn er faciliteiten die slechts door enkele instellingen zijn genoemd. Toch is ook bij het noemen van faciliteiten geen volledigheid nagestreefd door de instellingen. Zoals gezegd heeft een van de instellingen nadrukkelijk aangegeven niet de conventionele invalshoek, het werken met het onderwijs, te willen beschrijven waardoor de ruimtelijke onderwijsfaciliteiten door deze instelling ook niet systematisch aan de orde zijn gesteld.

Alle genoemde faciliteiten zijn mogelijk in een NME Centrum van de toekomst. Over geen van de genoemde faciliteiten is iedereen het eens dat ze **niet** zouden behoren bij het NME Centrum van de toekomst. Dat laatste impliceert nog niet dat de inzet van faciliteiten steeds dezelfde zou zijn. Een paaivijver zou bijvoorbeeld bij een van de instellingen alleen worden gerealiseerd als hij als 'lokker' zou dienen om mensen naar de 'echte' activiteiten te krijgen. Een andere instelling merkt op dat ze alle functies vervult en van mening is dat alles wat de instelling kan realiseren, ze ook moet doen: 'Het zijn namelijk allemaal middelen.' Weer een ander stelt iets voorzichtiger dat de plaatselijke situatie als uitgangspunt moet worden genomen (maar sluit met die uitspraak dus geen faciliteit uit).
Van slechts enkele faciliteiten wordt door een enkeling gesteld dat ze niet zouden horen bij het NME Centrum van de toekomst. Het betreft de volgende faciliteiten:

- museum
- onderwijswerkplaats
- stadspark
- dierentuin

Vergeleken met de oorspronkelijke lijst valt in de eerste plaats het grotere aantal **ecologische** ruimtelijke faciliteiten op. Een ander verschil is het meer **diverse** gebruik (van tuinen) van één faciliteit. Het lijkt er bovendien op dat men faciliteiten in een geheel wil **integreren**, bijvoorbeeld een thematuin die bestaat uit een heemtuin, een kruidentuin en een landschapstuin, als onderdeel van één gebied. Ook wordt een onderscheid gemaakt tussen schooltuinen bij school of bij het NME Centrum (bijvoorbeeld bij gebrek aan ruimte bij de scholen). Het expliciet vermelden van de wijkfunctie is ook een verschil ten opzichte van de oorspronkelijke lijst. Een fenomeen als de Verlengde Schooldag bestond eind jaren '70/begin jaren '80 nog niet onder die naam. Daarnaast werd de recreatieve functie in de oorspronkelijke lijst niet vermeld, evenals de (mobiele) steunpunten of kunstobjecten.
Overigens mag uit de verschillen niet zonder meer de conclusie worden getrokken dat alle nu benoemde verschillen in faciliteiten ook echt nieuw zijn. Wellicht werden faciliteiten die nu expliciet zijn benoemd vroeger door Langenbach en Wijsman in een andere categorie ondergebracht. Ook is het mogelijk dat een ruimtelijke faciliteit in het genoemde onderzoek niet expliciet werd benoemd, terwijl die in de praktijk (als functie) al wel bestond. Bij dat laatste valt te denken aan bijvoorbeeld een recreatiegebied.
De faciliteiten met de nadruk op de **binnen**ruimte lijken nog het minst aan verandering onderhevig te zijn. Wel worden ook hier veel samengenomen (mediatheek met inbegrip van diatheek; bibliotheek en onderwijswerkplaats), hetgeen inhoudt dat men deze afzonderlijk genoemde faciliteiten als bij elkaar horend ziet en ze daarmee ook **allemaal** bijna als vanzelfsprekend wil vervullen (en niet slechts een of enkele). Bovendien komt eruit naar voren dat men de faciliteiten voor meer dan een activiteit en/of doelgroep, dus multifunctioneel, wil inzetten. Te denken valt bij dit laatste aan het leslokaal. Ook de onderwijswerkplaats, het veldwerk en de stadsboerderij (en voor sommigen het bezoekerscentrum) horen in dat rijtje thuis. Deelnemers aan de rondetafelgesprekken hebben expliciet de wens naar voren gebracht tot het gebruiken van ruimten voor meer dan een bestemming.

multifunctionaliteit

Het gebruiken van de ruimte voor meer dan een activiteit lijkt zowel voor de binnen- als de buitenruimte op te gaan. Multifunctionaliteit kan hierbij op twee manieren worden beschouwd:

1. multifunctioneel in de zin van geschikt voor nu weer de ene, dan weer (geschikt te maken) voor de andere activiteit (maar niet tegelijkertijd);
2. multifunctioneel in de zin van geschikt voor een diversiteit aan activiteiten die naast elkaar in een bepaalde ruimte plaatsvinden. Bijvoorbeeld een thematuin (met heemtuin, kruidentuin enz.), een avonturentuin (met plukweide, veldwerkfaciliteiten en buurtnatuurtuin) of een informatiecentrum met leeshoek.

Het NME Centrum van de toekomst voorziet in multifunctionele ruimtelijke faciliteiten in beide genoemde betekenissen van het woord.

4.2.5 Het gebruik van de matrix

De bedoeling van het gebruik van de matrix was de volgende:

1. De matrix diende te worden gezien als een **hulpmiddel** om deelnemers aan het denken te zetten over mogelijke functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten voor een NME Centrum van de toekomst. Het ging daarbij niet alleen om het benoemen

van de mogelijke functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten, maar ook om het leggen van verbanden tussen deze elementen. Dit hield in dat het vooral ging om het **beargumenteren** van keuzes. Waarom past een doelgroep juist bij een bepaalde functie en waarom wordt juist deze activiteit gekozen waar vervolgens deze ruimte voor nodig is?
2. Bij het samenstellen van de genoemde lijst van functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten is geen volledigheid nagestreefd, zeker niet waar het de 'activiteiten' en 'faciliteiten' betreft. Dat houdt in dat er van degenen die de matrix invulden **aanvullingen** op de lijst werden verwacht. Dit staat los van de **verbindingen** die tussen de verschillende elementen dienden te worden gelegd.
3. Ook de functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten die **niet** tot het NME Centrum van de toekomst zouden moeten behoren dienden te worden aangegeven. De lijst is dus neutraal. Het is dus niet zo dat er vooraf al bepaalde keuzes zijn gemaakt. Dat betekent dat er geen sprake is van het bewust toevoegen of weglaten van bepaalde zaken op de lijst, om welke reden dan ook.

Het gebruik van de matrix bleek succesvol te zijn. Het bleek een goed hulpmiddel te zijn bij het maken van keuzes voor een NME Centrum van de toekomst:

- De matrix gaf deelnemers daadwerkelijk aanleiding **keuzes** te maken en deze keuzes zorgvuldig onder woorden te brengen. Dat leidde bij de deelnemers ook tot het inzicht **dat** er keuzes gemaakt dienen te worden.
- De omschrijving van de elementen werd over het algemeen goed geïnterpreteerd en gehanteerd. Gegevens uit de praktijk van het werk konden er een plaats in krijgen.
- De matrix heeft **aanvullingen** opgeleverd die er zonder problemen in konden worden opgenomen.

De **verbinding** van functies met doelgroepen, activiteiten en faciliteiten werd meestal niet op die manier onder woorden gebracht. Over het algemeen zijn de rijen met de vier elementen van de matrix onder de loep genomen en besproken, en heeft men **achteraf** lijnen getrokken, voor zover dat is gebeurd. Ook voor deze stap geldt dat er te weinig tijd was om hem goed uit te kunnen voeren. Het lijkt er op dat de verbindingen tamelijk willekeurig zijn gelegd. Dat wil niet zeggen dat de verbindingen onjuist zijn, wel dat ze onvolledig zijn. Als er meer tijd zou zijn geweest zouden andere verbindingen zeker ook gelegd zijn. Naar onze mening is het dan ook niet zinvol afzonderlijk op de inhoud van de verbindingen en hun argumenten in te gaan.
Uit de bespreking die we hebben gewijd aan de functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten, moge inmiddels voldoende duidelijk zijn geworden, dat argumenten die aan diverse keuzes ten grondslag liggen, wel degelijk door de deelnemers aan de rondetafel-gesprekken naar voren zijn gebracht.

Al met al hebben we de indruk dat het gebruik van een matrix met functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten, en in het bijzonder van de ontwikkelde matrix, als redeneringskader voor het maken van keuzes voor een NME Centrum van de toekomst waardevol is.

4.2.6 De waarde van de elementen van de matrix voor een NME Centrum van de toekomst

Functies
Als antwoord op de vraag die we aan het begin van dit hoofdstuk stelden naar de functies voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst, kan worden gesteld dat de lijst met **(sub)functies** redelijk compleet was. In de rondetafelgesprekken zijn er enkele

toegevoegd die in de oorspronkelijke lijst niet voorkwamen, en wel om de twee volgende redenen:

1. Ze kwamen niet al in eerdere gespreksronden en literatuur aan de orde. Voorbeelden: 'platform/forum' en 'antennefunctie'.
2. Oorspronkelijk werd aan de nieuwe functies niet het belang gehecht, dat een aparte omschrijving rechtvaardigde. Voorbeelden: 'recreatie' en 'internationaal'.

Ook zijn enkele functies op basis van de gegevens en een nadere analyse (ook door een van de opdrachtgevers) verplaatst en anders genoemd. Educatie en voorlichting zijn bijvoorbeeld naast elkaar onder één noemer weergegeven. De term 'locatiegebonden functies' is vervangen door 'voorzieningen'.
Van geen van de functies is gesteld dat ze niet tot het functiepakket van het multifunctionele NME Centrum van de toekomst kan behoren. Dat houdt echter nog niet in dat in elk multifunctioneel NME Centrum van de toekomst alle genoemde functies een plaats (kunnen) krijgen. Laatstgenoemde opmerking impliceert dat er niet één multifunctioneel NME Centrum van de toekomst is, maar dat er een aantal typen multifunctionele NME Centra van de toekomst is te onderscheiden.

Doelgroepen
Wat de **doelgroepen** betreft kan worden gesteld dat de indeling **compleet** was. Alle mogelijke doelgroepen vielen erin onder te brengen. Bovendien bleek de indeling **bruikbaar** te zijn.
De tweedeling binnenschools-buitenschools waarin de doelgroepen waren ondergebracht bleek echter om verschillende redenen overbodig te zijn of in de toekomst overbodig te worden:

1. De tweedeling binnenschools-buitenschools leeft voor velen niet meer en is dus achterhaald, zeker als de verwachte ontwikkelingen juist blijken te zijn;
2. De indeling leeft niet in ambtelijke kringen buiten de NME-sector.

Een en ander houdt in dat wat de indeling in doelgroepen betreft de categorie 'binnenschoolse doelgroepen' niet meer apart wordt onderscheiden, maar wordt ondergebracht als sector in 'buitenschoolse doelgroepen', waardoor de term 'buitenschools' geen waarde meer heeft en vervalt. De driedeling in **georganiseerde, uiteindelijke** en **intermediaire doelgroepen** lijkt bruikbaar om zicht te krijgen op de groepen ten behoeve waarvan functies worden gekozen. Voor het opsporen van nieuwe doelgroepen zou de indeling goed gebruikt kunnen worden. Men kan ermee nagaan welke organisaties ingezet kunnen worden om bepaalde doelgroepen te bereiken.
Voor het NME Centrum van de toekomst houdt het bovenstaande in dat het zich **niet meer alleen op de doelgroep (primair) onderwijs** richt. Bovendien blijken doelgroepen niet vast te liggen, dat wil zeggen niet steeds dezelfde te zijn. Ook wat de doelgroepen betreft lijkt er geen sprake te zijn van één multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. Het organisatorisch verband waarin 'leden' van een doelgroep worden aangesproken lijkt een rol te spelen bij de georganiseerde en intermediaire of uiteindelijke doelgroep. Bij de uiteindelijke doelgroep lijkt verder de hoedanigheid waarin, of eigenschap waarop hij/zij wordt aangesproken van belang.

Activiteiten
Activiteiten lijken **geen adequaat aangrijpingspunt** te zijn om te komen tot een bepaling van de ruimtelijke faciliteiten voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst, althans op de manier waarop ze in dit onderzoek aan de orde zijn geweest. Ze vergen teveel van het voorstellingsvermogen van gespreksdeelnemers:

1. gespreksdeelnemers moeten met een **te grote hoeveelheid combinaties** van elementen tegelijkertijd werken: toekomst, functies, deelnemers;

2. tezelfdertijd moeten gespreksdeelnemers relatief **abstracte** formuleringen vertalen **in concreet zelf** te benoemen activiteiten (in plaats van een lijstje langs te lopen).

Een ander probleem met het begrip 'activiteiten' is dat het zowel als zelfstandig naamwoord (de activiteit als vorm en inhoud) kan worden beschreven als in termen van te onderscheiden handelingen (het geven, voorbereiden en ontwikkelen van lessen). Voor dit onderzoek is er tijdens het verzamelen van de gegevens geen bewuste keuze vooraf gemaakt. Alles wat men noemde aan activiteiten voldeed dus. Pas achteraf bij de analyse van de gegevens en in combinatie met de functies, bleek het maken van een keuze mogelijk te zijn. Wanneer men uitgaat van functies voor een NME Centrum van de toekomst blijkt het probleem van de handelingen, die aan activiteiten vastzitten, opgelost. Die hoeven dan niet meer bij de activiteiten apart te worden aangegeven. Ze zijn al bij de gekozen functies terug te vinden.

Functies gecombineerd met doelgroepen

Het niveau van **functies** en **doelgroepen** zoals dat in de matrix wordt gebruikt, blijkt, in tegenstelling tot het niveau van activiteiten, wél een geschikt niveau om na te gaan hoe een NME Centrum van de toekomst er uit zou kunnen zien. Het abstractieniveau waarop men keuzes maakt is hier passender wanneer men nadenkt over een NME Centrum van de toekomst. Hoe abstracter geformuleerd, hoe meer erin onder kan worden gebracht. Het is daarbij de kunst een niveau te vinden dat aan de ene kant richtinggevend is en aan de andere kant ruimte laat om het concretere niveau te kunnen plaatsen binnen het abstractere geheel. Hierbij moet het totaal aan concretere gegevens ruimer worden beschouwd dan alleen als optelsom en moet de beleidslijn van het NME Centrum van de toekomst niet uit het oog worden verloren. Het onderscheiden van **sub**functies is daarbij essentieel. Het spreekt vanzelf dat zowel functies als doelgroepen, zoals die in de matrix worden weergegeven, steeds nader vertaald dienen te worden op het moment dat men zich bezighoudt met concrete (potentiële) deelnemers en activiteiten, en de afstemming tussen deze deelnemers, de vorm en de inhoud.

Bij het uitwerken van afzonderlijke activiteiten is het steeds noodzakelijk om vast te stellen wat er in de NME-instelling aan concrete werkzaamheden dient te worden verricht (en wat niet).

Activiteiten mogen dan geen goed uitgangspunt zijn om ruimtelijke faciliteiten voor een NME Centrum van de toekomst vast te stellen, toch zijn er in de rondetafelgesprekken uit de combinatie van functies, doelgroepen en activiteiten relevante opmerkingen gemaakt over ruimtelijke faciliteiten voor een NME Centrum van de toekomst. Het betreft de volgende zaken:

- In principe wordt geen van de ruimtelijke faciliteiten uitgesloten voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. Meer ecologisch ingevulde ruimtelijke faciliteiten maken deel uit van een NME Centrum van de toekomst;
- Niet alle activiteiten vragen ruimtelijke faciliteiten;
- Multifunctionaliteit kan worden onderscheiden als:

1. nu geschikt voor de ene activiteit en dan weer geschikt (te maken) voor een andere activiteit die niet tegelijkertijd plaatsvindt;

2. een diversiteit aan activiteiten die naast elkaar in dezelfde omgeving (binnen- of buitenruimte) plaatsvinden, waarbij de omgeving als een geheel wordt gezien (bijvoorbeeld avonturentuin, thematuin).

4.2.7 Waarde van de rondetafelgesprekken voor de resultaten van het onderzoek

De ronde met externe gesprekspartners en de rondetafelgesprekken hebben de overtuiging opgeleverd dat activiteiten geen goed uitgangspunt vormen voor het vaststellen van ruimtelijke faciliteiten voor een NME Centrum van de toekomst. Toch zijn de rondetafelgesprekken niet overbodig geweest. Ze hebben een meerwaarde aan het onderzoek gegeven. De resultaten van de externe gespreksronde zijn getoetst aan de praktijk van het werk. Deze toets heeft nieuwe inzichten opgeleverd op het gebied van het gebruik van de matrix van functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten als redeneringskader. Ook zijn andere erdoor bevestigd. Hierdoor kon op zijn minst een zorgvuldiger typering van multifunctionele NME Centra van de toekomst worden gegeven die bovendien ook voor NME-instellingen elders in het land bruikbaar blijkt te zijn. Tevens hebben de rondetafelgesprekken aangetoond dat een eenduidig begrippenkader op het terrein van NME nuttig en zinvol voor de voortgang van de discussie was. Ook de noodzaak van een eenduidig begrippenkader voor het werkveld is er duidelijker door geworden.

De **gespreksronden met de opdrachtgevers en de externe gesprekspartners** leverden op dat niet de activiteiten maar de functies uitgangspunt vormen voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst. De **rondetafelgesprekken** leverden daarnaast als inzicht op dat **doelgroepen** in diverse organisatorische verbanden, en in hun hoedanigheden en/of met hun eigenschappen, naast de functies een extra invalshoek vormen bij de invulling van typen NME Centra van de toekomst.

Hoofdstuk 5

Verantwoording van de methode van onderzoek

5.1 Karakter van het onderzoek

Kenmerkend voor het onderzoek is de nauwe relatie met de praktijk van het werkveld waarop het onderzoek is gericht en het ontwikkelingsgerichte karakter. De nauwe relatie kwam tot uitdrukking in het regelmatige (ongeveer maandelijkse) voortgangsoverleg tussen de onderzoeker en twee vertegenwoordigers van de opdrachtgevers en in het wekelijkse contact met de penvoerder (een van de twee vertegenwoordigers). Deze manier van onderzoek heeft als voordeel dat er gaande het onderzoek gemakkelijker kan worden besloten tot een koerswijziging, bijvoorbeeld als de indruk bestaat dat de verkregen gegevens onvoldoende resultaten opleveren of er meer uit het onderzoek gehaald kan worden als er van het oorspronkelijke plan wordt afgeweken. Wel dient bij een dergelijke werkwijze de onderzoeker altijd kritisch te bewaken of de nagestreefde onderzoeksdoelen op de aangepaste, nieuwe manier wel kunnen worden gehaald. Dat behoort tot de verantwoordelijkheid van de onderzoeker. Dit om te voorkomen dat de onderzoeker zich laat meeslepen door de praktijk en hier onvoldoende afstand toe bewaart. Een dergelijke manier van werken leidt wellicht in eerste instantie, op de korte termijn, tot gevoelens van zelfvoldaanheid bij de opdrachtgevers, maar levert zeker op termijn alleen maar narigheid op omdat de onderzoeksresultaten niet zijn te gebruiken, hetgeen uiteindelijk leidt tot verwerping van het hele onderzoek. Dit is het spanningsveld tussen betrokkenheid en distantie in praktijkgericht onderzoek.
De koerswijziging waartoe tijdens het onderzoek is besloten, had als doel om meer uit het onderzoek te halen dan er op dat moment aan gegevens was verzameld. Juist omdat het onderzoek zo praktijk- en ontwikkelingsgericht is, is de weergave van en zijn de argumenten voor gemaakte keuzes tijdens de rit van belang. Ze zijn in het navolgende aan te treffen.

In dit onderzoek gaat het erom zoveel mogelijk aspecten boven tafel te krijgen over het multifunctionele NME Centrum van de toekomst. Dat betekent dat in de gesprekken die gevoerd worden voor het verzamelen van de gegevens niet in eerste instantie interessant is hoe vaak iets wordt gezegd, maar dát iets naar voren wordt gebracht. Er is geen sprake van een uitgebreid onderzoek met representatieve gegevens. Waar relevant duiden we een categorie aan die de gesprekspartner vertegenwoordigt. Dit houdt overigens niet in dat de persoon in kwestie het standpunt van die categorie weergeeft. Iedere gesprekspartner nam deel op persoonlijke titel. Het aanduiden van de categorie doen we bijvoorbeeld als de gesprekspartner iets naar voren bracht dat sterk afweek van het doorsneebeeld.

5.2 Beschrijving van de gang van zaken tijdens het onderzoek

Het onderzoek heeft in twee fasen plaatsgevonden, te weten een oriënterende en een uitvoerende fase. De oriënterende fase was bedoeld om te komen tot een nadere uitwerking van het onderzoeksvoorstel. De oorspronkelijk geplande derde fase, die inhield de presentatie van de onderzoeksresultaten in de vorm van een studiedag én het verslag van de studiedag binnen termijn van het totale onderzoeksproject, is gewijzigd. Aan de ene kant kan wat oorspronkelijk als presentatie werd beoogd gedeeltelijk, dat wil zeggen voor een selectie van NME-werkers, als extra onderdeel van fase 2 worden beschouwd. Aan de andere kant wordt de presentatie gedeeltelijk over het onderzoeksproject heen getild,

dat wil zeggen georganiseerd na afloop van de onderzoekstermijn. In de beschrijving van de gang van zaken tijdens het onderzoek zal deze koerswijziging worden verduidelijkt.

5.2.1 Oriënterende fase

In de oriënterende fase is literatuur bestudeerd en zijn er oriënterende gesprekken gevoerd met elk van de NME Centra van de vier grote steden. Doel van de gesprekken in deze ronde was een zo veelzijdig mogelijk beeld te krijgen van het begrip 'lokaal NME Centrum' dat de NME-werkers in de afzonderlijke steden voor ogen staat. Elk NME Centrum heeft namelijk te maken met zijn eigen lokale situatie, met gemeenschappelijkheden en eigenaardigheden. Reden waarom juist ook die verschillen zo belangrijk zijn is dat drie van de vier opdrachtgevers werkzaam zijn in een centrum dat deel uitmaakt van de gemeentelijke overheid. Dat houdt in dat in ieder geval deze opdrachtgevers op zijn minst het idee hebben dat zij het lokale beleid moeten uitvoeren (en daar niet tegenin kunnen gaan). Dat lokale beleid, het woord lokaal zegt het al, verschilt in principe van plaats tot plaats. De oriënterende gespreksronde moest leiden tot een voorstel voor en afbakening van begrippen die het te onderzoeken object, het NME Centrum, betreffen. Ieder van de vier opdrachtgevers moest zich uiteraard kunnen vinden in gemeenschappelijke uitgangspunten voor het te onderzoeken object, het multifunctionele NME Centrum van de toekomst.
De gesprekken zijn gevoerd per stad, waar mogelijk met twee van de woordvoerders van het overleg samen. Op die manier kon men elkaar aanvullen. Ze werden gevoerd aan de hand van een lijst met aandachtspunten waarbij in de volgorde werd aangesloten op dat wat de gesprekspartners naar voren brachten. De gesprekken namen gemiddeld twee uur in beslag en werden gevoerd in de tweede helft van mei 1996.
De oriënterende fase werd afgesloten met een intern tussenrapport waarin een overzicht werd gegeven van voor het onderzoek relevante ontwikkelingen, overeenkomsten en verschillen tussen de steden. Daarbij werden ook alternatieven omschreven voor het te onderzoeken NME Centrum van de toekomst. De opdrachtgevers bepaalden vervolgens hun keuze voor het te onderzoeken object (zie hoofdstuk 1).

5.2.2 Uitvoerende fase

De uitvoerende fase van het onderzoek bestond, wat het verzamelen van de gegevens betreft, uit twee ronden die na elkaar werden uitgevoerd. Dat kon ook niet anders omdat de verzamelde gegevens van de eerste gespreksronde werden gebruikt voor de tweede ronde. Na de eerste ronde werd besloten tot een gewijzigde opzet van het onderzoek.

Gespreksronde met externe deskundigen

In de eerste gespreksronde werden gesprekken gevoerd met tien personen die deskundig zijn en een visie hebben op een terrein waar NME Centra mee te maken hebben, en die in ieder geval een beeld hebben van wat NME kan betekenen, bijvoorbeeld voor het primair of voortgezet onderwijs, of voor het opbouwwerk. Onder deze tien bevond zich ook een aantal personen uit het veld van NME met een specifieke deskundigheid, bijvoorbeeld ten aanzien van het werken met nieuwe doelgroepen. Het betrof mensen buiten de eigen kring van de NME Centra van de vier grote steden. Het doel hiervan was om achter maatschappelijke ontwikkelingen te

komen die relevant zijn voor het NME Centrum van de toekomst, welke activiteiten er door een dergelijk centrum zou moeten of kunnen worden uitgevoerd voor welke doelgroepen, en met welke ruimtelijke benodigdheden. In deze gespreksronde ging het erom erachter te komen hoe vanuit welke deskundigheid wordt gedacht over het toekomstige NME Centrum. Het gaat er met andere woorden niet om erachter te komen hoe vaak iets is gezegd, maar dát iets wordt gezegd. Het onderzoek heeft ook niet de pretentie te stellen dat hét onderwijsveld zegt dat hét NME Centrum van de toekomst er zo en zo zal uitzien. Het onderzoek was er met andere woorden niet op gericht en leende zich er niet voor om dergelijke kwantitatieve conclusies te trekken. Een dergelijke aanpak betekent wel dat als er slechts met een selectie van mensen gesproken kan worden. Deze selectie moet zorgvuldig worden gemaakt, op basis van criteria als spreiding over de werkvelden en deskundigheid, inzicht in de eigen werksituatie, overzicht over het werkterrein en de plaats van NME, en de mogelijkheid op dit geheel mondeling te kunnen reflecteren. De selectie vond plaats deels in overleg met de vier grote steden, deels via het benaderen van sleutelfiguren, aan de hand van een profielschets voor een te interviewen persoon. Voor een overzicht van de geïnterviewde personen verwijzen we naar bijlage 5.

We denken dat we er aardig in geslaagd zijn een diversiteit aan werkvelden en specifieke invalshoeken te betrekken in het onderzoek, op het werkveld sociaal-cultureel werk - wat de educatieve functie betreft - na. In het sociaal-cultureel werk in de zin van het algemene sociaal-culturele werk / de basiseducatie (voor volwassenen) dat in het buurthuis, dus op lokaal niveau, wordt verzorgd (dus niet het opbouwwerk dat wel is vertegenwoordigd) hebben we geen geschikte gesprekspartner kunnen vinden. Wel zijn we door diverse (persoonlijke en schriftelijke) informatiebronnen geïnformeerd geraakt over de relatie tussen dat werkveld en NME. In principe zijn er op dit terrein ruime aangrijpingsmogelijkheden voor NME voorhanden, waar nog te weinig structureel mee wordt gedaan.

Ondanks het feit dat de gesprekken in de zomerperiode plaatsvonden, was het maken van een afspraak met de geselecteerden, op een na, geen probleem. Bij deze ene persoon was de termijn waarop een gesprek zou moeten plaatsvinden een probleem, gezien de voortgang van en de beperkte tijd voor het onderzoek. De geselecteerden toonden zich zeer bereid tot medewerking aan het onderzoek.
Ook deze gesprekken vonden plaats aan de hand van een aandachtspuntenlijst. De samenstelling van de lijst vond plaats aan de hand van gegevens die werden verkregen uit de bestudering van literatuur en de gesprekken met de medewerkers van het Vier-grote-stedenoverleg. Steeds werd ook per gesprekspartner nagegaan of er extra op de situatie toegesneden aandachtspunten moesten worden toegevoegd. De aandachtspuntenlijst bestond dus uit een kerndeel en een variabel deel. De gesprekken werden gevoerd in de maanden juli en augustus 1996. Ook deze gesprekken namen gemiddeld twee uur in beslag.
Van de gesprekken werden verslagen gemaakt. Deze teksten werden inhoudelijk geanalyseerd, waarbij trefwoorden werden toegekend. Aan de hand van thema's in combinatie met de toegekende trefwoorden werd een intern tussenverslag gemaakt. In dat verslag is de inhoud zonder commentaar weergegeven.

De rondetafelgesprekken

Oorspronkelijk lag het in de bedoeling na de gesprekken met de externe deskundigen een rapport te schrijven. Dat rapport zou worden voorgelegd aan NME-medewerkers op een landelijke studiedag en van die studiedag zou een verslag worden gemaakt. Met en op basis van de resultaten van de gesprekken met externen werd besloten de fase van het voorleggen van de gegevens van het rapport naar voren te schuiven en

in het onderzoek mee te nemen. Dat betekende dat geprofiteerd kon worden van de ervaringen van de praktijk van de NME-werkers in het onderzoek zelf, in plaats van pas na het onderzoek. Dit zou het onderzoek verrijken. Er lagen twee redenen ten grondslag aan het besluit tot verandering van de opzet van het onderzoek:

1. Aan de ene kant waren de gegevens van de externe deskundigen vrij abstract gebleven. Concrete activiteiten voor een NME Centrum van de toekomst werden nauwelijks genoemd, laat staan dat concrete ruimtelijke eisen op basis van die activiteiten naar voren werden gebracht. Het niveau van de activiteiten en ruimtelijke eisen zou wat meer uit de verf moeten komen.
2. Aan de andere kant leek het zinvol het wat abstractere niveau van de externe deskundigen voor te leggen aan mensen uit de praktijk van het NME-werk om te toetsen of de geschetste ontwikkelingen en daaraan gekoppeld de beelden voor een NME Centrum van de toekomst niet al te ver van de realiteit stonden.

Besloten werd het verzamelen van de gegevens in de vorm van een rondetafelgesprek te laten plaatsvinden. Dat was gezien de nog beschikbare tijd de meest geschikte vorm. Deze vorm maakt het mogelijk deelnemers van diverse pluimage aan het gesprek op elkaars uitlatingen te laten reageren, hetgeen de gegevens inhoudelijk kan verdiepen. Bovendien lag er in het onderzoek verkregen materiaal, dat actueel was en toegespitst op de vraagstelling waarop de gespreksdeelnemers konden voortborduren. Een dergelijke werkvorm biedt bovendien de afzonderlijke deelnemers de mogelijkheid op zijn minst op de hoogte te raken van elkaars werk en zienswijzen. Een van de redenen van de onderzoeker om te kiezen voor deze werkwijze was de positieve ervaring met deze methode in een vorig onderzoek, waarbij diverse partijen over een onderwerp met elkaar in gesprek raakten.
Besloten werd tot twee rondetafelgesprekken: een rondetafelgesprek met de werkers uit de centra van de vier grote steden, om na te gaan hoe men in eigen kring aankeek tegen de in de vorige ronde geschetste ontwikkelingen. Het onderzoek was per slot van rekening in eerste instantie gericht op een NME Centrum van de toekomst in de vier grote steden.
Een tweede rondetafelgesprek vond plaats met medewerkers van NME Centra uit de rest van het land.
Het aantal deelnemers aan een rondetafelgesprek dient beperkt te zijn om iedereen nog op een goede manier te kunnen laten participeren. Dit hield in dat geselecteerd diende te worden. In het geval van de centra van de vier grote steden hield dat in dat er twee deelnemers per stad konden meedoen. Het aantal deelnemers aan het rondetafelgesprek uit de rest van het land werd vastgesteld op ongeveer twaalf, exclusief de direct bij het onderzoek betrokkenen (onderzoeker en opdrachtgevers).
De deelnemers aan de rondetafelgesprekken zouden de praktijk van het NME-werk goed moeten kennen. Ze moesten zowel zicht hebben op de praktijk in de eigen plaats als een brede kijk hebben op die praktijk elders. Bovendien moesten ze deze praktijk goed kunnen verwoorden.
De korte termijn waarop deelnemers voor de rondetafelgesprekken werden benaderd leverde geen problemen op. Men was zeer gemotiveerd. Sommigen konden hun al gemaakte afspraken niet verzetten en vonden het jammer niet deel te kunnen nemen.

De opzet van de rondetafelgesprekken

Voor de rondetafelgesprekken werd een dagdeel uitgetrokken vanuit de veronderstelling dat van de deelnemers niet meer aan te investeren tijd gevergd mocht worden. Bovendien is gezien de intensiteit van de werkvorm niet te verwachten dat er langer aan een stuk gewerkt kan worden.

Het rondetafelgesprek met de NME-werkers uit de vier grote steden stond als eerste gepland en twee dagen erna dat met de rest van het land. De ervaringen uit eigen huis met deze werkvorm konden worden gebruikt voor het rondetafelgesprek op landelijk niveau.
Gezien de samenstelling van de twee groepen deelnemers verschilde de opzet per rondetafelgesprek.

Het rondetafelgesprek met de deelnemers uit de vier grote steden werd als volgt opgezet:

1. **Werken in subgroepjes** van twee (de medewerkers van de eigen stad) die, aan de hand van stukken, aan een NME Centrum van de toekomst werkten, met daarbij steeds een toehoorder/begeleider van een van de andere vier centra (deelnemers van het Vier-grote-stedenoverleg die goed op de hoogte waren van het onderzoek). Het was niet de bedoeling om tot consensus te komen over het NME Centrum van de toekomst in die bepaalde stad, als de argumenten maar werden genoemd;
2. **Uitwisselen van de resultaten** in plenair verband, onder voorzitterschap van een van de woordvoerders van het Vier-grote-stedenoverleg;
3. **Bespreken van stellingen.**

Het rondetafelgesprek met de deelnemers elders uit het land had de volgende opzet:

1. **Plenaire discussie aan de hand van stukken** (dezelfde als die uit de eerste ronde) over een NME Centrum van de toekomst, onder extern voorzitterschap van iemand die bekend was met en interesse had voor NME Centra. Benaderd en bereid gevonden werd iemand van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Het werken in subgroepjes van twee zou alleen zin hebben als elk van de twee een eigen NME Centrum van de toekomst kon schetsen en dit aan de ander duidelijk kon maken. Immers in dit rondetafelgesprek ging het niet om mensen van eenzelfde stad. Dat over en weer naar elkaar duidelijk maken hoe het Centrum van de toekomst eruit zou zien, zou te veel tijd in beslag nemen in het geheel van de beschikbare tijd. Ook in het rondetafelgesprek ging het er immers om nuances te bewaren. Het doel was niet om te komen tot consensus over hét NME Centrum van de toekomst. Omdat de categorie deelnemers voldoende in staat werd geacht voor zijn mening uit te komen, werd besloten tot een plenaire discussie nadat men een kwartier de tijd had gekregen voor de eigen situatie na te gaan hoe een NME Centrum van de toekomst er uit zou moeten zien;

2. **Bespreken van stellingen.**

De achtergrondstukken ter voorbereiding op de rondetafelgesprekken waren voor ieder van de rondetafelgesprekken gelijk. Ze werden de deelnemers ongeveer een week van tevoren toegestuurd. Met de externe voorzitter, die ook de stukken kreeg toegestuurd, is van te voren telefonisch overleg geweest (tussen het eerste en het tweede rondetafelgesprek).

De rondetafelgesprekken verliepen beide in goede sfeer. Men was geanimeerd en betrokken bij de materie. In beide gevallen hadden de gesprekken nog langer kunnen doorgaan, maar dat was gezien de tijd niet mogelijk. Door gebrek aan tijd - de voorkeur werd gegeven aan het afmaken van de plenaire discussie aan de hand van de matrix - werden de stellingen in het tweede rondetafelgesprek onbesproken gelaten.

De gesprekken in de subgroepjes én het tweede (plenaire) rondetafelgesprek werden op de band opgenomen. De gesprekken in de subgroepjes vonden tegelijkertijd plaats en om die reden was het niet mogelijk voor de onderzoeker om alle gegevens te noteren. Het maken van aantekeningen door de toehoorder/begeleiders werd als te belastend beschouwd. Het was hun taak om de goede vragen te stellen en goed na te gaan of bijvoorbeeld alle aspecten aan bod zouden komen. Belangrijker echter was het feit dat de gegevens voor de onderzoeker moeilijker te vergelijken en daarmee moeilijker te interpreteren zouden zijn als ze niet zelf de verslaglegging voor haar rekening kon nemen. Van de plenaire sessie en de discussie over de stellingen op de eerste bijeenkomst zijn aantekeningen gemaakt door een van de opdrachtgevers en de onderzoeker. De extra aantekeningen werden ter controle gebruikt.

Waar er bandopnamen waren gemaakt, zijn deze gebruikt voor het uitwerken van de verslagen van de onderdelen van de rondetafelgesprekken.

Analyse en verwerking van de gegevens

De analyse van de gegevens heeft in drie ronden (literatuur en oriënterende gesprekken, gesprekken met externe deskundigen, rondetafelgesprekken) na elkaar plaatsgevonden. De uitgewerkte gesprekken zijn inhoudelijk geanalyseerd en van relevante trefwoorden voorzien. Steeds is per ronde een tussenverslag gemaakt en zijn de geanalyseerde gegevens uit de vorige ronde gebruikt voor het verzamelen van gegevens in de volgende ronde.

Gesprek met een architect

Om tijd te besparen is ervoor gekozen om voor het verzamelen van zo compleet mogelijke gegevens over een (duurzaam) NME gebouw van de toekomst een gesprek met een architect te laten vervallen. In de loop van het onderzoek werd overigens al duidelijk dat de fysieke kant van het NME Centrum minder nadruk zou krijgen dan oorspronkelijk was gedacht.

5.3 Presentatie- en studiedag

De onderzoeksresultaten zijn op een studiedag voor met name medewerkers van NME Centra in concept gepresenteerd. Er bestond voor deelnemers aan de dag de mogelijkheid in een workshop te oefenen met de matrix. Ook kon men nadenken over benodigde competenties voor het werken in NME Centra van de toekomst. Laatstgenoemde gegevens werden tevens gebruikt om gegevens te verzamelen voor het vervolgonderzoek naar de benodigde competenties van werkers in NME Centra van de toekomst. Een derde workshop op de dag betrof het onderwerp 'duurzaam bouwen' waarvan in de nabije omgeving van de locatie van de studiedag een voorbeeld was te bezichtigen van een van de opdrachtgevers van het onderzoek (Rotterdam).

Bijlagen

Bijlage 1

Geraadpleegde literatuur

Activiteitenplan 1996 (1995). Amsterdam, Amsterdams NME Centrum.

Beleidsplan Groep Natuur- en Milieucommunicatie. Gemeente Utrecht, Dienst Stadsbeheer, januari 1996.

Beleidsvoornemens 1995 - 1998, een discussiestuk (1995). Amsterdams NME Centrum.

Bewoners en milieu in de wijk (1994). Samenst. en red.: H. Bunnik, E. Canjels, R. Giesberts e.a. Utrecht, SME. (Wijken voor milieu, dl. 3).

Bleijerveld, K. en J. Greven (1994). Basisdocument. Een ontwerp voor de inhoud van natuur- en milieu-educatie in het basisonderwijs. Utrecht, Projectbureau NME Primair Onderwijs.

Blokland, H.T. (1995). Wegen naar vrijheid: autonomie, emancipatie,en cultuur in de westerse wereld. Amsterdam enz., Boom. Oorspr. titel: Vrijheid, autonomie, emancipatie: een politiekfilosofische en cultuurpolitieke beschouwing (1991). Delft, Eburon (Proefschrift Rotterdam).

Bodd, J., en E. Canjels (1994). Milieuactiviteiten in de wijk. Utrecht, SME (Wijken voor milieu, dl 1).

Bolhuis, S.M. (1980). Vormen van volwasseneneducatie. In: **Gids Volwasseneneducatie**. Red. H.C. de Wolf, H.Lam en C.J. Snijders. 's-Gravenhage, VUGA.

Broens, M. (1996). Aanpassing en implementatie van het concept 'Groene en verkeersveilige school in het primair en voortgezet onderwijs'. Utrecht, Universiteit Utrecht/ISOR.

Broens, M. (1995). Voer voor een debat; het cultureel debat als educatieve activiteit. Tilburg, Prisma.

Broens, M., Th. Jansen en R. van der Veen (1991). Herprofilering van het vormingswerk; in het perspectief van risicomaatschappij en individualisering; 2e herz. dr. 's-Gravenhage, VUGA.

Broens, M., Th. Jansen, R. van der Veen en R. Timmerman (1991). De natuurgidsencursus onder de loep. Knelpunten natuurgidsencursus IVN. Amsterdam enz., IVN enz.

Dirx, J. De Extra Impuls aan het werk; Het programma professionalisering. In: **Muurpaper**, jrg. 24 (1996) no 2.

Discussienotitie ten behoeve van de bijeenkomsten 'Duurzame ontwikkeling: toekomstige inzet van gemeenten' (1996). Den Haag, Ministerie VROM en VNG.

Doerbecker, C. en B. Hake (1979). Educatieve motivaties, educatieve behoefter activering van de vraag naar educatie. In: **Tijdschrift voor agologie,** no 3.

Het Drentse Driespan; lokaal samenwerken aan natuur en milieu (1992). Samenst. H. Looijenga. Konsulent NME Drenthe/ STIP, Assen.

Duurzame ontwikkeling op de lokale agenda 21; ideeën voor gemeentelijk milieu- en ontwikkelingsbeleid [1994]. Utrecht, PDO.

Dijkstra, M., m.m.v. J. Schouw (1994).Natuur- en milieucommunicatie in de gemeente 1 Rotterdam, Consulentschap NME Zuid-Holland (2 dln).

Enckevort, G. van, en R. Hajer (1984). Volwasseneneducatie. In: **Welzijnswerk en wetenschap;** hoofdstukken uit de andragologie. Red. B. van Gent, A.L.T. Notten en W.F. van Stegeren.

Engbersen, R.J.M. (1995). Op de schaal van Grave; lokaal welzijnsbeleid en sociaal-cultureel werk op het platteland van Brabant. Utrecht enz., NIZW enz.

Graaff, H.J. van der en A.L.C. Leijs (1995). Rotterdammers over het milieu. Uitkomsten uit de Omnibusenquête 1995. Rotterdam, Centrum voor onderzoek en statistiek.

Hajer, R. (1988). Beleid. In: **Inleiding tot de volwasseneneducatie**. Red. B. van Gent, A.L.T. Notten. Meppel, Boom.

Handreiking VOGM-taken ten behoeve van medewerkers inspectie milieuhygiëne. Milieuvoorlichting (1996). Inspectie Milieuhygiëne.

Handreiking VOGM-taken ten behoeve van medewerkers inspectie milieuhygiëne (1996). Lokale agenda 21 (met inbegrip van NME). Inspectie Milieuhygiëne.

Haven, H.(1993). Natuur tussen stenen. Rotterdam, Recreatie Rotterdam.

Hesterman, J. (1996). Het Roder model: Sleutelen aan een educatief netwerk . Utrecht, NIZW.

Jaarverslag 1993 Consulentschap Natuur- en Milieueducatie Zuid-Holland.

Jaarverslag 1995 (1996). Amsterdam, Amsterdams NME Centrum.

Jarvis, P. (1985). The sociology of adult and continuing education. Kent etc., Croom Helm.

Joustra, D.J., en J.S.G. van den Heuvel (1994). Programmeringsmodel Voorlichting en Educatie Nationale Parken. Nijmegen enz., Bureau SME.

Joustra, D.J. (red.), J.S.G. van den Heuvel en L.S. Steentjes (1995). Praktijkboek gemeenten, milieubeleid en onderwijs. Utrecht, Projectbureau NME Primair Onderwijs.

Juffermans, J. (1996). Duurzame leefstijlen in aantrekkelijke dorpen en eco-steden. Amsterdam, NCDO.

Kaderplan van aanpak voor gemeenten, bij NMP-2 plus. (1994).

Kassenaar, B. (1994). Ideeën voor een duurzame stad. Het geval Amsterdam. Amsterdam, Milieudienst.

Katus, J. (1996). From press officer to communication expert; professionalisation and changes in Dutch government information. Paper to the international expert conference 'The professional in formal and non-formal adult and continuing education'. Leiden University.

Korkmaz, N.(1995). NME en allochtone leerlingen. Onderzoek naar de mogelijkheden van NME lessen voor allochtone leerlingen. Afstudeerverslag.

Kortland, J. en I. Veldman (1992). Besluitvorming van leerlingen. Ideeën voor lesmateriaalontwikkeling en onderzoek. Utrecht, Centrum voor Didactiek van Wiskunde en Natuurwetenschappen.

Langenbach, J.M.W., en J.P.M. Wijsman (1982). Onderzoek schoolbiologendiensten; Deel 1 en 2. Rijswijk, CRM.

Lokale Agenda 21. Duurzame ontwikkeling in Den Haag (1994-1995). Den Haag, Stadsbeheer (3 dln).

Margadant-van Arcken, M. (1996) In wiens belang is er NME? Paper t.b.v. PAO-cursus Milieufilosofie voor Onderwijs en Voorlichting Enschede.

Milieubeleidsplan Amsterdam 1996 - 1999; een plan van en voor stadsdelen, binnenstad en centrale stad (1995).

Milieu-educatie in de stedelijke omgeving. **Themanummer WVS**. (Z.j.). Amsterdam, IVN.

Ministeries van Landbouw & Visserij en van Volkhuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu. (1988). Nota natuur- en milieu-educatie. Een meerjarenvisie. 's-Gravenhage, SDU.

Ministeries van/voor Economische Zaken, Landbouw Natuurbeheer & Visserij, Onderwijs & Wetenschappen, Ontwikkelingssamenwerking, Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening & Milieu, Verkeer en Waterstaat, Welzijn Volksgezondheid & Cultuur (1993). Kaderplan Natuur- en Milieueducatie 1993-1999. Extra Impuls. Op weg naar duurzaamheid als tweede natuur. Den Haag.

Ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, Economische Zaken, Landbouw Natuurbeheer en Visserij, Verkeer en Waterstaat (1990). Nationaal Milieubeleidsplan-plus. 's-Gravenhage, SDU.

Ministeries van/voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, Economische Zaken, Landbouw Natuurbeheer en Visserij, Verkeer en Waterstaat en Ontwikkelingssamenwerking. (1993). Tweede Nationaal Milieubeleidsplan. Milieu als maatstaf. Den Haag, SDU.

Mijzen, P., en S. Frijters. (1992). Natuur- en milieueducatie in de stedelijke omgeving. Een integraal nascholingsmodel uitgewerkt voor biologie en aardrijkskunde in de basisvorming. Amsterdam, IVN.

De Natuur- en milieu-educatie voorbij... Nieuwe wegen in de natuur- en milieu-educatie V (1996). Studiedag 4 oktober 1996. Eindred. J. Walter. Baarn, Kasteel Groeneveld.

Nauta, D. (1994). Opbouwwerk ontmoet milieugroeperingen; samenwerkingsverband

beroepsontwikkeling opbouwwerk. In: **MO/Samenlevingsopbouw**, no 121-122, p. 17-18.

NME: een schone toekomst tegemoet? Advies inzake beleid natuur- en milieu-educatie na 2000 (1996). Raad voor het Natuurbeheer. Utrecht, Raad voor het Natuurbeheer.

Nota Milieu Informatie Centrum op het NME complex Molenwei. Deelgemeente Charlois. (1993). Rotterdam, Recreatie Rotterdam.

Nota NME 2000; educatie over natuur en milieu op weg naar het jaar 2000 (1993). Rotterdam, Dienst Recreatie Rotterdam.

Plannen en milieu in de wijk (1995). Samenst. en red.: H. Bunnik, E. Canjels, R. Giesberts e.a. Utrecht enz., SME enz. (Wijken voor milieu, dl 5).

Praktijkboek Lokale Agenda 21 (1996). Samenst. G. van der West, M. van der Bie en B. Taverne. Den Haag enz., VNG enz. (Milieureeks no 5).

Produktenetalage (1994). Rotterdam, Dienst Recreatie Rotterdam.

Project Utrecht Duurzaam; activiteitenplan (1996). Utrecht, Project Utrecht Duurzaam.

Provincie Zuid-Holland. (1994). Ontwerp Milieubeleidsplan 1995 - 1999. Regionale uitwerking.

Reikwijdte natuur- en milieu-educatie; naar een gemeenschappelijke programmabasis (1992). Natuurbeschermingsraad. Utrecht, Natuurbeschermingsraad.

Röling, N. (1995). Naar een interactieve landbouwwetenschap. Inaugurele rede. Wageningen, Landbouwuniversiteit.

Rol van Milieu Educatieve Centra in lokaal en regionaal beleid (1994). Samenst. M. van der Bie en M.J. Verdonk. Utrecht, SME.

Rol van Milieu Educatieve Centra in lokaal en regionaal milieubeleid. Verslag van de werkconferentie (1994). Samenst. M. Verdonk en M. Daems. Utrecht, SME.

Rotterdams Milieubeleidsplan 2; vaart maken met milieu (1995). Rotterdam, Gemeentewerken, afdeling milieubeleid.

Rotterdams Milieuprogramma 1995 - 1999 (1995). Rotterdam, Gemeentewerken, afdeling milieubeleid.

Samenvatting rapport 'Veldwerkvoorzieningen in Amsterdam'(1995). Amsterdam, Amsterdams NME Centrum.

Schooltuinen op weg naar 2000; van schooltuinen naar lokaal NME Centrum? (1994). Amsterdam, Amsterdams NME Centrum.

Stokking, K., M. Broens en R. Kloppenburg (1995). Op zoek naar buitenschoolse activiteiten over natuur en milieu. Utrecht, ISOR/Onderwijsonderzoek.

Symposium Wijken voor milieu. Voordrachten op 20 juni 1995 (1995). H. Burghouts, H. van der Steenhoven, Ph. Idenburg e.a.

Tongerloo, H. van (1992). Sleutelen aan gedrag: milieu-educatie in het mens- & maat-

schappij-onderwijs. Utrecht, SME.

Veldboer, L.(1996). De inspraak voorbij; ervaringen van burgers en lokale bestuurders met nieuwe vormen van overleg . Amsterdam, IPP.

Velde, J. te (1994). Van milieu-educatie naar milieu-participatie. In: **MO/Samenlevingsopbouw**, jrg 13, no 121-122.

Vlijm, L., en F.J. Duijnhouwer (1992). Signaaladvies Natuur- en Milieu-educatie. Utrecht enz., Natuurbeschermingsraad en Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek (publikatie RMNO nr.68).

Voorzien in kwaliteit. Kadernota voorzieningen Leidsche Rijn Utrecht (1996). Samenst. en eindred. V. Cerutti. Utrecht, Gemeente Utrecht.

Voorzieningen en milieu in de wijk (1995). Samenst. en red.: H. Bunnik, E. Canjels, R. Giesberts e.a. (Wijken voor milieu, dl. 4).

Werken aan duurzaam Den Haag. Interne publicatie.

Werken aan milieu in de wijk (1994). Samenst. en red.: J. Bodd, E. Canjels, R. Giesberts e.a. Utrecht enz., SME enz. (Wijken voor milieu, dl. 2).

Werken aan uitdagingen; VCVO-project Nieuwe Uitdagingen voor het Sociaal-Cultureel Werk (1994). Red. J. Goubin. Brussel, VCVO.

'Werken met de lokale agenda 21' Procesmap. [Z.j.]

Werts, Chr. (1987). Gemeenten en milieu-educatie; een verkenning van milieu-educatief werk op gemeentelijk niveau. Amsterdam, Steunpunt NME.

Winter, M. de (1995). Inleiding over natuur- en milieu-educatie vanuit het perspectief van opvoeding.

Zee, H. van der. Educatieve voorlichting. (1980)
In: **Gids Volwasseneneducatie,** Red. H.C. de Wolf, H. Lam en C.J. Snijders. 's-Gravenhage, VUGA

Bijlage 2

Korte begrippenlijst en achtergrond bij de begrippen natuur- en milieu-educatie en communicatie

*In het navolgende geven we eerst een korte omschrijving van de relevante begrippen uit het onderzoek. Daarna wordt in deze bijlage in het bijzonder ingegaan op de context van de begrippen natuur- en milieu**educatie** en -**communicatie.** Gedeeltelijk overlapt deze omschrijving met die in bijlage 3 bij het begrippenkader van de matrix. We ontkomen er echter niet aan de begrippen op verschillende plaatsen te vermelden, omdat we als uitgangspunt hebben dat de bijlage '**Begrippenkader van de matrix**' los van het onderzoeksrapport in zijn geheel gebruikt moet kunnen worden als hulpmiddel en naslagwerk bij het invullen van de matrix.*

1 Korte begrippenlijst

Het begrip NME Centrum
Het centrum betreft een **lokaal** centrum met **uitvoerende** en **ondersteunende activiteiten ten behoeve van de doelgroep**. Onder doelgroep vallen ook NME-medewerkers. Het centrum heeft een dusdanige omvang en kwaliteit dat het zelfstandig kan functioneren.
Het NME centrum kan gebruik maken van projecten die ontwikkeld zijn op tweedelijns niveau en door de medewerkers van het NME Centrum zijn toe te snijden op de eigen situatie.
Het NME Centrum voorziet een stadsdeel en heeft geen of slechts een beperkte stadsdeeloverstijgende functie.

Uitgangspunt voor een NME Centrum van de toekomst is dat men zich in principe zowel met natuur- en milieueducatie als met natuur- en milieucommunicatie bezighoudt, als twee gelijkwaardige taken.

Multifunctionaliteit
Het begrip 'multifunctioneel' houdt in:

1. Het NME Centrum dient de **breedte van NME/NMC** te dekken.
2. Het NME Centrum is bestemd voor **divers** gebruik wat betreft activiteiten, doelgroepen en organisatorische verbanden.

Meer in het bijzonder:

3. Nu eens geschikt voor de ene, dan weer (geschikt te maken) voor de andere activiteit maar niet voor het plaatsvinden van activiteiten tegelijkertijd.
4. Geschikt voor een diversiteit aan activiteiten die **naast** elkaar in een bepaalde (binnen- of buiten) ruimte plaatsvinden. Bijvoorbeeld een thematuin (met heemtuin, kruidentuin etc.), een avonturentuin (met plukweide, veldwerkactiviteiten en buurtnatuurtuin) of een informatiecentrum met leeshoek.

Natuur- en Milieu Educatie
Onder NME wordt verstaan: 'Het organiseren van leersituaties en het daarin vergroten van inzicht in en betrokkenheid bij ecologische verbanden en processen die tot verstoringen en aantastingen van de omgeving leiden. Daarbij wordt aandacht geschonken aan mogelijkheden om opgedane kennis in het dagelijks leven toe te passen (Nota NME, een meer-

jarenvisie, 1988).

Bij NME staan twee bedoelingen centraal:

1. NME is gericht op duurzaamheid van de natuur en de natuurlijke bestaansbronnen en is gericht op handelen, gezien de huidige aantasting van natuur en milieu;
2. NME is gericht op persoonsvorming en menswording, waarbij het leerproces erop gericht moet zijn mensen in staat te stellen in vrijheid voor een bepaald gedrag te kiezen. Blinde dressuur noch manipulatieve beïnvloeding van houding en gedrag beantwoorden aan het begrip 'educatie'.

Communicatie en voorlichting
Onder **'voorlichting'** wordt verstaan: een vorm van systematische communicatie die tot doel heeft mensen in staat te stellen zich door een vergroting van hun kennis meningen te vormen of bewust en autonoom besluiten te nemen met betrekking tot een concreet probleem. De term 'communicatie' dient in deze omschrijving neutraal te worden opgevat, als iets waarvan in het verkeer tussen mensen altijd sprake is. **Overheids**voorlichting kan zowel vanuit het perspectief van de burger als vanuit het perspectief van de overheid worden bekeken.
De interactie tussen overheid en bevolking kan verschillende vormen aannemen, onder meer door middel van **'communicatie'** als beleidsinstrument, hetgeen meer inhoudt dan louter voorlichting. Communicatie als beleidsinstrument van de overheid wordt gekenmerkt door uitwisseling van kennis en informatie tussen de autoriteiten en de actoren die moeten worden voorgelicht. Op deze manier kan men tot een gemeenschappelijke probleemdefinitie en gewenste situatie komen. Communicatie als beleidsinstrument kan het aanpakken van het probleem vergemakkelijken.

Dialoog
Een begrip dat onlosmakelijk met communicatie is verbonden, is de 'dialoog': een werkvorm met de principiële gelijkwaardigheid tussen deelnemers als uitgangspunt. Een dialoog is een gesprek tussen deelnemers. Momenteel wordt deze vorm vooral gebruikt in Lokale Agenda 21. Een andere term die ook in dit kader wordt gebruikt is 'coproductie': alle betrokkenen werken vanaf een vroeg stadium samen bij de ontwikkeling van beleid, vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Participatie
Participatie betekent in termen van overheidsbeleid: het deelnemen van burgers aan het proces van beleidsontwikkeling. In de context van educatie houdt het in: het deelnemen aan educatieve activiteiten, in dit geval NME.

Doelen
Doelen en functies worden vaak door elkaar gebruikt. We onderscheiden ze hier nadrukkelijk van elkaar. Onder doelen wordt verstaan: 'Min of meer gestandaardiseerde opvattingen over wat wenselijk is'.

Functie
Een functie is te omschrijven als: een **gebeurtenis of consequentie die plaatsvindt nadat iets, een verschijnsel, zich begon voor te doen of in werking ging treden**.
Tussen functies en doelen bestaat een relatie. Een **doel** kan worden omschreven als de bedoeling in het hoofd van de ontwerper of van degene die voorziet in het verschijnsel. Zoals uit de omschrijving van functies en doelen valt af te leiden, kan er een verschil zijn tussen een functie zoals die zich voordoet en een bepaald (van te voren vastgesteld) doel.
Functies kunnen worden onderscheiden in functies die **direct** met de doelstelling samen-

hangen en functies die het realiseren van de doelstellingen mogelijk maken: voorwaardenscheppende functies of faciliteiten (de administratie, financiën, huisvesting etc.). In dit onderzoek is de facilitaire functie huisvesting van belang. De facilitaire functies zullen alleen worden beschouwd vanuit de functies die direct met de verwezenlijking van de doelstelling samenhangen, en in het licht van de functie huisvesting. De vraag is welke consequenties facilitaire functies hebben voor de facilitaire functie huisvesting.

Doelgroepen
De term doelgroepen wordt in eerste instantie gebruikt in de 'neutrale' betekenis van het woord: de individuen, groepen, categorieën en collectieven die men beoogt te bereiken.

2 Achtergrond bij de begrippen natuur- en milieu- educatie en communicatie

De spraakverwarring rondom begrippen als educatie, communicatie en voorlichting in het veld van Natuur en Milieu is groot. Medewerkers van diverse organisaties die zich bezighouden met natuur en milieu(educatie) verstaan elkaar niet omdat ze weliswaar dezelfde begrippen gebruiken, maar hier verschillende betekenissen aan geven. Met andere woorden: men is zich er niet van bewust dat men het over verschillende zaken heeft als men van identieke termen gebruik maakt. Dat betekent dat het voeren van een discussie met diverse organisaties die met diverse doelgroepen en vanuit diverse achtergronden werken erg moeilijk is.
In het onderstaande betoog proberen we duidelijk te maken dat educatie en voorlichting naast elkaar staande gelijkwaardige terreinen zijn, elk met hun eigen deskundigheid. Vanuit die eigen deskundigheid gaat men te werk vanuit naast elkaar staande, gelijkwaardige en als zodanig te gebruiken concepten. Waar momenteel gesproken wordt over 'communicatie' in relatie tot natuur en milieu, maakt 'educatie' daar onderdeel van uit en wordt daarmee ondergeschikt gemaakt aan 'communicatie'. Communicatie is in de huidige (dominante) betekenis op het terrein van natuur en milieu gekoppeld aan 'overheid' en 'burgers'. In feite heeft men het, als men het in dit kader over de activiteiten heeft, over (overheids)voorlichting naar (eventueel met) volwassenen. Wat ontbreekt is een goede analyse van **educatieve** activiteiten voor of met volwassenen, omdat het begrip 'communicatie', met de voorlichtingsactiviteiten van de overheid, dominant en beeldbepalend is voor wat met volwassenen mogelijk is op het terrein van natuur en milieu. Het begrip 'communicatie' wordt als eigenstandig begrip gehanteerd, terwijl het op andere terreinen, bijvoorbeeld op het terrein van de volwasseneneducatie, die betekenis niet heeft. Dat maakt ook de spraakverwarring met werkvelden waarmee natuur en milieueducatie(voorlichting) te maken heeft groot. Het bovenstaande impliceert dat organisaties die zich bezighouden met natuur en milieu en aan educatieve dan wel voorlichtingsactiviteiten doen, zich ervan bewust moeten zijn dat de term 'communicatie' in relatie tot natuur en milieu gehanteerd wordt in overheidsbeleidskringen. Het is een term die, in de betekenis waarin hij in overheidsbeleidskringen wordt gehanteerd, in bijvoorbeeld het educatieve werkveld geen betekenis heeft. Dit betekent dat particuliere natuur- en milieu-organisaties zich steeds dienen af te vragen of ze zich wel willen laten leiden door het concept 'communicatie'. En of ze niet veeleer hun activiteiten in termen van educatie en voorlichting moeten benoemen. Dit dwingt steeds tot nagaan of men in een bepaalde situatie aan educatie dan wel aan voorlichting wil doen, in plaats van een verwarrend etiket te gebruiken dat niemand buiten het overheidsbeleid op die manier hanteert en dat niets zegt over wat men in feite doet en wil bereiken. Een niet-overheidsorganisatie dient zich daarbij af te vragen of ze als spreekbuis wil fungeren van (de) overheid(svoorlichting). Dat doelen van natuur- en milieuorganisaties (met inbegrip van organisaties op het terrein van natuur en milieueducatie en/of voorlichting) sporen met die van de overheid wordt daarmee niet onmogelijk gemaakt. Dat is een andere discussie.
In het navolgende gaan we nader in op de termen educatie, voorlichting en communicatie. Ook begrippen als dialoog, coproductie en participatie worden in één context gezet.

Educatie en communicatie zijn naast elkaar staande, gelijkwaardige concepten, die als zodanig gebruikt behoren te worden. Met andere woorden: activiteiten die 'educatie' zijn, behoren met 'educatie' te worden aangeduid. Hetzelfde geldt voor de term 'communicatie' en voor 'voorlichting'. Met het gebruik van correcte terminologie kan worden voorkomen dat de (opzettelijke dan wel onopzettelijke) schijn wordt gewekt dat het om educatie gaat, waar echter van educatie geen sprake is. Ook kan het gebruik van correcte termen een hulpmiddel vormen om te komen tot invulling van **educatieve** activiteiten voor volwassenen op het terrein van natuur en milieu, vanuit de deskundigheid die eigen is aan het werken met volwassenen in educatieve situaties. De achtergrond en context van de term 'communicatie' (en educatie) vormen daartoe een aanzet. Daarbij wordt voor een

groot deel gebruik gemaakt van een artikel van Katus over overheidsvoorlichting (Katus, 1996).

Het begrip NME

Wat onder NME kan worden verstaan is helder verwoord door de Natuurbeschermingsraad (de latere, inmiddels opgeheven, Raad voor het Natuurbeheer) in de nota 'Reikwijdte natuur- en milieueducatie'(1992). De Raad geeft aan wat er in de 'Nota NME, een meerjarenvisie'(1988) van de ministeries van L&V en VROM wordt verstaan onder natuur- en milieueducatie: 'het organiseren van leersituaties en het daarin vergroten van inzicht in en betrokkenheid bij ecologische verbanden en processen die tot verstoringen in en aantastingen van de omgeving leiden. Daarbij wordt aandacht geschonken aan mogelijkheden om opgedane kennis in het dagelijkse leven toe te passen'. Waar vervolgens het advies van de Raad zelf begint is niet helemaal duidelijk. De onderscheidingen en uitwerkingen zijn echter duidelijk en de moeite waard om te citeren:

'Essentieel bij het realiseren van de doelstelling zijn de volgende uitgangspunten:

I NME houdt zich bezig met:
   a. natuur en milieu
   b. de samenleving
   c. de relatie tussen beide

II NME vraagt een procesmatige benadering, waarbij het gaat om:
   a. bewustwording
   b. bevordering van betrokkenheid
   c. op gang brengen van leerprocessen
   d. verantwoordelijkheid voor eigen handelen

III NME is gericht op leerprocessen met betrekking tot:
   a. weten
   b. waarderen
   c. kiezen
   d. handelen'

Bij NME staan, zoals de Raad naar voren brengt, twee bedoelingen centraal, die in een zekere spanningsverhouding tot elkaar (lijken te) staan. Aan de ene kant gaat het om de **'ecologische imperatief'** van een op duurzaamheid van de natuur en de natuurlijke bestaansbronnen gericht gedrag, gezien de huidige aantasting van natuur en milieu uiterst urgent. Aan de andere kant gaat het om de **'pedagogische imperatief'**, gericht op persoonsvorming en menswording, waarbij het leerproces erop gericht moet zijn mensen in staat te stellen in vrijheid voor een bepaald gedrag te kiezen. Blinde dressuur noch manipulatieve beïnvloeding van houding en gedrag beantwoorden aan het begrip 'educatie'.

De Raad vervolgt: 'NME dient beide imperatieven met elkaar te combineren: het gaat om het vergroten van kennis, inzicht en vaardigheden met betrekking tot natuur en milieu en de invloed van de mens daarop, zowel individueel als collectief. Kennis en inzicht alleen zijn evenwel niet voldoende om een op duurzaamheid gericht gedrag te verkrijgen. Het gaat tevens om het genereren en vergroten van de waardering van, de betrokkenheid bij en het verantwoordelijkheidsgevoel voor natuur en milieu. Kortom: natuur en milieu moet worden verankerd in het normen- en waardenpatroon van individu en samenleving,

met als beoogd resultaat een 'natuur- en milieuvriendelijk' gedrag'. In dit verband wijst de Raad met nadruk op het belang van praktisch handelen als basis voor leren, op het belang van leren in een sociale context en op het belang van het leren maken van keuzen. (Reikwijdte, 1992, pp. 10-11).

Stokking e.a. geven over dezelfde nota 'NME, een meerjarenvisie'(1988) aan dat als hoofddoelstelling van het rijksbeleid met betrekking tot NME wordt genoemd: 'het versterken van de zorg voor natuur en milieu in de samenleving en zodoende het behoud en het verbeteren van de kwaliteit van natuur en milieu door het bevorderen van bewustwording, waardering, kennis, inzichten en vaardigheden op het terrein van natuur en milieu.' (1995, p.1). Stokking e.a. stellen naar aanleiding van het begrip NME in het Kaderplan dat het begrip 'NME' de laatste jaren is ontwikkeld en verbreed als gevolg van acceptatie door overheid en samenleving van 'duurzame ontwikkeling' als doel van het beleid. De uitwerking en operationalisering van het begrip duurzame ontwikkeling duurt nog voort. Daarbij bestaan (vooralsnog) verschillende visies en accenten. NME kan een belangrijke rol spelen bij het creëren en versterken van het draagvlak voor duurzame ontwikkeling. NME wordt daarbij als volgt omschreven: 'NME helpt (personen en groepen in) de samenleving bij het leerproces om de principes van duurzaamheid in alle maatschappelijke en individuele beslissingen en activiteiten te betrekken'. Het Kaderplan betreft 'het verwerven van kennis, inzichten, vaardigheden en houdingen die deze trendbreuk mogelijk maken'. (p. 2).

Verschil tussen het genoemde in 'Reikwijdte..' en het naar voren gebrachte in het Kaderplan is het accentverschil dat gemaakt wordt wat betreft het niveau waarop NME zich richt. In het Kaderplan staan de maatschappelijke context en het leren meer centraal, hoewel de nota 'NME, een meerjarenvisie' en het advies 'Reikwijdte ...' deze aspecten zeker niet uitsluiten.
In de recentere nota van de Raad voor het Natuurbeheer ('NME: een schone toekomst tegemoet?', augustus 1996) herhaalt de Raad nogmaals dat er bij educatie geen sprake kan zijn van manipulatieve beïnvloeding. Interessant is dat zij in deze nota wel de maatschappelijke context en kant van leren meer uitwerkt: 'NME tracht (...) met name ook een kritische functie te vervullen, namelijk door het stimuleren tot het nadenken over de relatie mens - natuur en milieu - samenleving. Gevolg hiervan is of kan zijn dat NME bijdraagt aan mondigheid van burgers en aan het daaruit voortvloeiende - ook vanuit de overheid gewenste - 'maatschappelijk debat'. Het houden van een dergelijke 'public discours' (meedenken, inspreken, bijdragen aan opinievorming, participeren in beleidsvorming etc.) kan worden gezien als instrument voor beïnvloeding van houding en gedrag van burgers en als instrument voor beïnvloeding van politieke besluitvorming over vraagstukken met betrekking tot natuur en milieu. Het kritisch volgen ('de luis in de pels') van de overheid/overheden behoort daarbij, evenals een kritisch volgen van andere maatschappelijke actoren, zoals bedrijfsleven, maatschappelijke instituties enz. en van leefstijlen in de samenleving.' (1996, p.22).

Het begrip communicatie

Het begrip **communicatie** vergt, zoals gezegd, een uitgebreidere uitleg. Het begrip 'milieucommunicatie' wordt in kringen van overheidsbeleid op het terrein van milieu op een heel speciale manier gebruikt. Men heeft er de pretentie mee dat het een overkoepelend begrip is voor onder meer 'educatie'. Het gebruik van 'communicatie' als overkoepelende term voor onder meer educatie is echter minder vanzelfsprekend dan men in milieubeleidskringen wel wil doen voorkomen. Wij proberen aan de hand van een artikel van Katus (1996) over de ontwikkeling van overheidsvoorlichting een eind te maken aan het verwarrende gebruik van het begrip educatie als ondergeschikt aan 'communicatie'.

Bovendien proberen we in navolging van Katus duidelijk te maken dat 'educatie', zoals dat als instrument van overheidsbeleid op het gebied van milieu wordt gehanteerd, geen 'educatie' genoemd mag worden. Er is hooguit sprake van persuasieve voorlichting (dat wil zeggen voorlichting die tracht te overtuigen) met educatieve elementen. Die educatieve elementen zijn: kennisoverdracht, attitudevorming en vaardigheden om te handelen in het licht van het object van voorlichting. Het inzetten van educatie als instrument voor gedragsverandering impliceert dat mensen worden geacht bepaalde vaardigheden toe te passen zonder dat er bij deelnemers aan de educatieve activiteit sprake is van de mogelijkheid te kiezen op basis van het geleerde en zonder dat zij zelf in staat worden gesteld en geacht aan te geven welke educatieve activiteit zij willen ondernemen. We laten dan het ontbreken van vaststaande wetenschappelijk onomstreden gegevens op basis waarvan een eenduidige keuze kan worden gemaakt nog buiten beschouwing. Uitgangspunt van een dergelijke instrumentele benadering van educatie is dat er één (de beste) manier zou zijn waarop mensen zich zouden moeten gedragen. Daarnaast veronderstelt deze benadering dat mensen zich kritiekloos laten manipuleren tot het aanleren en uitoefenen van bepaald gedrag. We willen daarmee niet aangeven dat de overheid niet aan (persuasieve) voorlichting zou mogen doen. Ons bezwaar geldt het op een hoop gooien van begrippen en het niet op een correcte manier gebruiken van termen. Voorlichting geven over zaken als natuur en milieu is een legitieme aangelegenheid. Te denken valt aan voorlichting die zaken betreft waartoe op lokaal niveau in een eerder stadium op democratische wijze is besloten nadat er al in de fase van beleidsontwikkeling diverse partijen (burgers, middenstanders) bij betrokken zijn geweest. In dit verband betreft het bijvoorbeeld voorlichting over het scheiden van afval. Ook is het geenszins de bedoeling de indruk te wekken als zou het de overheid verboden zijn om met het beleid maatschappelijke doelstellingen op het terrein van natuur- en milieueducatie te willen bereiken. NME als beleidsinstrument, in termen van de door deelnemers als **lid van de maatschappij** te bereiken leerresultaten, kan als legitieme zaak worden beschouwd. Deze maatschappelijk gerichte doelstellingen met natuur- en milieueducatie staan naast doelstellingen in termen van door de deelnemers als **persoon** te bereiken leerresultaten. Er is met andere woorden sprake van beide: te bereiken leerresultaten voor de deelnemers als persoon én als lid van de maatschappij. De overheid heeft er belang bij dat burgers goed geïnformeerd zijn om verantwoorde keuzen te kunnen maken aangaande natuur en milieu, ook waar het politieke keuzen betreft.

Interessant is in dit verband de waarschuwing die de Raad voor het natuurbeheer laat horen over de term 'milieucommunicatie' in relatie tot NME: '... het begrip 'milieucommunicatie' [komt] steeds meer in zwang als algemene term voor die activiteiten, die gericht zijn op het betrekken van de burger bij (het leveren van een bijdrage aan het oplossen van) problemen op het gebied van natuur en milieu. Deze term wordt dan vaak synoniem geacht met milieuvoorlichting, milieudialoog, educatieve voorlichting of natuur- en milieueducatie. Hierin schuilt evenwel het gevaar dat activiteiten onder de noemer van NME worden geschaard, en met NME-gelden worden gefinancierd, die niet met de essentie van educatie (in harmonie ontwikkelen van kennis, waarden en handelingsmogelijkheden, kritische reflectie en dergelijke) van doen hebben. Het gaat dan veelal om concrete zaken als afvalscheiding, energiegebruik en dergelijke, die door (lagere) overheden (nutsbedrijven en andere) onder de aandacht van mensen worden gebracht om overheidsmaatregelen op deze terreinen bij de bevolking geaccepteerd te krijgen.' De Raad is overigens niet tegen voorlichtende activiteiten. Zij noemt ze: nodig en nutttig, en de aandacht verdienend.

Plaatsbepaling van communicatie en daarmee van educatie

Katus houdt zich bezig met het vakgebied overheidsvoorlichting. Hij schetst in een overzichtsartikel de ontwikkeling in Nederland van de professie van persvoorlichter tot communicatiedeskundige. De ontwikkelingen van voorlichting beschrijft hij vanuit het perspectief van 'overheidsvoorlichting'. Hij geeft aan dat 'voorlichting' een typisch product is van de Nederlandse cultuur, waar in het Engels, Frans en Duits geen dekkend equivalent voor bestaat (het lijkt er overigens volgens hem op dat in andere talen wel woorden bestaan die verwant zijn aan het woord 'voorlichting'. Dat zou inhouden dat in landen waar die talen worden gesproken - zoals het Deens - wel activiteiten met die strekking plaatsvinden). We geven dit nadrukkelijk weer om aan te geven dat er geen sprake is van een rechtstreekse overname van een betekenis uit een andere cultuur waarvan de invloed op Nederland groot kan zijn. Nederland heeft dus een geheel eigen voorlichtingscultuur. De Landbouwuniversiteit Wageningen heeft een vakgroep Voorlichtingskunde met een rijke historie. Niet voor niets was het buitenland in de jaren '50 en '60 jaloers op de Nederlandse landbouwvoorlichting.
Als definitie van 'voorlichting' geeft Katus de volgende: een modaliteit (vorm, naast bijvoorbeeld public relations) van systematische communicatie die tot doel heeft mensen in staat te stellen zich door de toename van kennis meningen te vormen of bewust en autonoom besluiten te nemen met betrekking tot een concreet probleem. Communicatie dient in de context van deze definitie neutraal te worden opgevat, als iets wat in het verkeer tussen mensen altijd bestaat. Dat wil zeggen: zonder dat het begrip een specifieke lading krijgt als 'tweezijdig' en elkaar als betrokkenen 'serieus nemen'. Katus onderscheidt vervolgens educatieve en persuasieve voorlichting (persuasieve voorlichting houdt - zoals gezegd - in voorlichting door middel van overreding/overtuiging). Deze twee wijzen van voorlichting begrenzen aan de ene kant educatie en aan de andere kant propaganda. Educatie houdt dan kennisoverdracht in: vorming van attituden en verwerving van vaardigheden die in principe niet direct gerelateerd zijn aan het oplossen van een concreet probleem. Propaganda wordt gezien als het winnen van iemand voor of het afhouden van bijvoorbeeld een bepaald geloof of een politieke ideologie. Het verschil tussen voorlichting, educatie en propaganda is, aldus Katus, een kwestie van maat.
Op een continuüm, dat loopt van niet gerelateerd tot gerelateerd aan de oplossing van een concreet probleem, zien de vormen van systematische communicatie er als volgt uit:

educatie - educatieve voorlichting - persuasieve voorlichting - propaganda

Voorlichting kan tenminste op twee manieren worden gebruikt, te weten als:
1. manier van communicatie: een **proces** waarin een boodschap door een zender wordt gericht tot een ontvanger.
2. **inhoud** van de boodschap die cognitieve onzekerheid reduceert.

Waar het om overheidsvoorlichting gaat, onderscheidt Katus die vanuit twee perspectieven:
1. vanuit het perspectief van de **burger** die hulp nodig heeft om individuele of collectieve problemen op te lossen;
2. vanuit het perspectief van de **overheid**, die wordt verondersteld te besturen. Dit houdt in het effectief voorkomen of aanpakken van acute of zich voordoende problemen. Vanuit dit gezichtspunt voorziet de overheid in voorlichting als beleidsinstrument.
In beide gevallen ligt de nadruk op het oplossen van problemen. Om die reden kan worden gesteld dat overheidsvoorlichting een modaliteit van systematische overheidscommunicatie is die bedoeld is om individuele, collectieve of sociale problemen op te lossen.

Waar in milieubeleidstermen gesproken wordt over 'milieu**communicatie**' blijkt in feite sprake te zijn van **voorlichting**. Het betreft dan persuasieve voorlichting als de nadruk ligt op het overreden van de burger om te kiezen voor een bepaalde oplossing als 'glas (zonder statiegeld) hoort in de glasbak'. Bij educatieve voorlichting ligt de nadruk op kennisverwerving bij de burger om een concreet probleem op te lossen: 'weet u dat er glasbakken zijn bij u in de buurt waar u uw glas naar toe kunt brengen?' Met andere woorden: hier is geen sprake van milieucommunicatie als overkoepelend begrip, maar van milieuvoorlichting als begrip dat staat naast educatie. Kortom: het neutrale begrip 'communicatie' heeft betrekking op (activiteiten op het gebied van) milieueducatie en milieuvoorlichting. Er is sprake van oneigenlijk gebruik van de term milieucommunicatie als overkoepelend begrip voor educatie. Het terrein en de activiteiten waarop de term milieucommunicatie betrekking heeft zijn simpelweg milieuvoorlichting en geen (natuur- en) milieueducatie. In het navolgende pakken we de draad van het betoog van Katus weer op. We proberen op die manier inzicht te verschaffen in de ontwikkeling van de term (milieu)voorlichting tot (milieu)communicatie. Daarbij krijgt de oorspronkelijke neutrale betekenis van communicatie een specifieke lading met betrekking tot het overheidsbeleid.

Relevant is het onderscheid dat Katus aanbrengt in overheidsvoorlichting als voorlichting aan de **burger** en als voorlichting aan de **onderdaan**. Voorlichting aan de burger betreffende het politieke handelen van de burger heeft als doel het bevòrderen van het politieke handelen. Als er politieke besluiten zijn genomen wordt de burger eraan onderworpen. Als onderdaan heeft hij te maken met veel wetten en regels waaraan hij zich moet houden, dan wel waarvan hij kan profiteren. In beide gevallen is voorlichting van de kant van de autoriteiten nodig.
Een ander onderscheid is dat tussen **pers**voorlichting en **publieks**voorlichting. Als aanvulling op voorlichting aan de pers werd in de loop van de tijd steeds meer voorlichting direct aan het publiek gegeven. Dit laatste had onder meer te maken met het feit dat veel voor de burger nuttige informatie geen enkele nieuwswaarde voor de pers had. Daarnaast is de hoeveelheid aangeboden informatie door de overheid aanzienlijk gegroeid. De overheid had te maken met een onafhankelijke pers en veel 'beleidsoutput'. Om die reden moest de overheid manieren vinden om het publiek of bepaalde segmenten daarvan te bereiken. Om die reden nam het gebruik van eigen media toe, zoals nieuwsbrieven, brochures, tv- en radiospotjes. Ook kon de informatie worden verspreid via vrijwilligersorganisaties die als intermediair tussen overheid en doelgroepen van beleid fungeerden. Met andere woorden overheidsvoorlichting was niet meer het exclusieve domein van de onafhankelijke pers.
In het begin van de jaren '80 hebben bezuinigingen de ontwikkelingen van overheidsvoorlichting bepaald. Zowel de doelen als de beleidsinstrumenten van de overheid werden onderwerp van politieke discussie. Deze kunnen worden beschouwd in het licht van de herinrichting van de verzorgingsstaat. Ook op overheidsvoorlichting als beleidsinstrument werd bezuinigd. Een interdepartementale werkgroep werd in het leven geroepen. Deze ging de taken van overheidsvoorlichting na en onderscheidde vier functies van overheidsvoorlichting:

- overheidsvoorlichting als verspreiding
- overheidsvoorlichting als instrument
- overheidsvoorlichting als dienstverlening
- overheidsvoorlichting als public relations.

De **verspreidingsfunctie** houdt in het uitleggen en verhelderen van beleid, beleidsintenties en maatregelen en de achtergronden ervan.
De **instrumentele** functie houdt in dat overheidsvoorlichting wordt gebruikt om beleidsdoelen te realiseren. Dat kan inhouden het effectueren van geaccepteerd beleid, maar ook het beïnvloeden van de mentaliteit om voorwaarden te scheppen voor een toekomstige gedragsverandering . Dergelijke activiteiten zijn over het algemeen gekoppeld aan

onderwerpen die niet controversieel zijn. Ze worden vaak gerealiseerd in samenwerking met verschillende soorten vrijwilligersorganisaties die subsidie krijgen voor dit doel. De instrumentele functie van overheidsvoorlichting wordt ook gebruikt om participatie te bevorderen in besluitvorming over beleid, bijvoorbeeld met betrekking tot stads- en landschapsplanning.
Overheidsvoorlichting is ook **dienstverlening** aan de burgers, hun organisaties en aan de zakelijke sector. Het maakt het gebruik van regelingen mogelijk die door de overheid worden gemaakt. Verder spreekt de werkgroep over **public relations** in de betekenis van systematische beeldvorming of het bewaken van het beeld van een bepaalde overheidsorganisatie, en in de betekenis van het bevorderen van wederzijds begrip tussen de overheidsorganisatie en haar publiek.

Aan het eind van de jaren '80 kwam een 'holistische' benadering van overheidsvoorlichting op. Met name minister Winsemius heeft dit in belangrijke mate gestimuleerd. Hij stelde dat het oplossen van problemen het doel van overheidsbeleid is, hetgeen inhoudt dat de autoriteiten proberen het gedrag van individuen of groepen, de zogenaamde doelgroepen van beleid, te beïnvloeden. Winsemius stelde dat de interactie tussen overheid en mensen verschillende vormen kan aannemen. Bekijk bijvoorbeeld de wetgeving en subsidieregelingen. In het eerste geval gebruikt de overheid een stok om de doelgroep er toe te brengen als het ware door een hoepel te springen. In het tweede geval houdt de overheid de doelgroep een 'worst' voor. Winsemius vroeg zich af of het niet beter zou zijn als de doelgroep uit eigener beweging door de hoepel zou springen. Dat zou meer in overeenstemming zijn met de deregulering die samenging met de verandering van de verzorgingsstaat. Vanuit zijn gezichtspunt was een dergelijke soort interactie tussen overheid en de bevolking mogelijk. Winsemius maakte 'communicatie' tot instrument dat voor dit doel te gebruiken was, hetgeen meer betekende dan louter voorlichting.
Communicatie wordt door sommigen beschouwd als een beleidsinstrument van de tweede generatie, terwijl wetgeving behoort tot de eerste generatie. Kenmerkend voor beleidsinstrumenten van de eerste generatie zijn eenzijdigheid en directheid. Communicatie-instrumenten worden gekenmerkt door uitwisseling van kennis en informatie tussen de autoriteiten en de actoren die moeten worden voorgelicht. Op deze manier kunnen ze komen tot een gemeenschappelijke probleemdefinitie en -omschrijving, hetgeen het aanpakken van het probleem kan vergemakkelijken. Bovendien zijn communicatie-instrumenten 'soft', dat wil zeggen niet dwingend. Ze bieden de actoren veel handelingsvrijheid. Tegelijkertijd kunnen ze een belangrijke invloed hebben op meningen, waarden en normen, en zo een rol spelen in wat heet 'een indirecte manier van besturen'.

Hoewel communicatie in het algemeen wordt beschouwd als een onmisbaar middel van overheidsbeleid en hoewel de huidige opvolgers van de persvoorlichters van weleer functioneren als communicatie-experts, ligt de nadruk met betrekking tot de toepassing van systematische communicatie **niet** op beleids**vorming** maar op beleids**uitvoering**. Er zijn echter tendenzen die er op wijzen, nog steeds volgens Katus, dat er een grotere nadruk komt te liggen op communicatie in de beleidsvoorbereiding en -vorming.

Tot zover onze uitweiding over communicatie aan de hand van Katus.
We wijzen nogmaals nadrukkelijk op het in de nota 'Reikwijdte' gemaakte onderscheid bij natuur- en milieu**educatie** tussen de **ecologische** en **pedagogische** imperatief die in een spanningsverhouding tot elkaar staan. Eenzelfde soort spanningsverhouding valt te onderscheiden tussen **persuasieve** en **educatieve** voorlichting, en tussen communicatie met betrekking tot beleids**uitvoering** en beleids**vorming**. Het betreft steeds het spanningsveld tussen 'het opleggen van' (top-down) beleid en het 'actief zelf vormgeven aan' (bottom-up) beleid door de deelnemer, de burger. Ook gaat het om het spanningsveld tussen participatie gezien vanuit de oriëntatie van de deelnemer of vanuit de oriëntatie

van het beleid. Deze spanningsverhoudingen hoeven uitdrukkelijk niet te betekenen dat overheid en deelnemer elkaar niet tegenkomen. Immers een educatieve activiteit ten behoeve van maatschappelijk functioneren kan wel degelijk ook als behoefte van de kant van de (potentiële) deelnemer komen. Bij een dergelijke activiteit kan men zich van alles voorstellen. Het betreft bijvoorbeeld de behoefte om op een adequatere manier invloed te kunnen uitoefenen op beleid met het oog op een betere samenleving. Ook behoort tot de mogelijkheden het inhoudelijk beter op de hoogte raken van diverse onderwerpen en op basis daarvan inzicht verwerven en standpunten innemen, hetgeen toekomstig handelen kan beïnvloeden.

Het begrip dialoog

Een begrip dat men tegenkomt wanneer men spreekt over communicatie, in overheidsbeleidskringen, en het betrekken van burgers en hun vertegenwoordigers bij beleidsvorming, is **'dialoog'**. In feite is 'dialoog' niet meer en niet minder dan een werkvorm met als uitgangspunt de principiële gelijkwaardigheid tussen deelnemers. Dialoog is een gesprek tussen deelnemers, waarbij het de bedoeling is nieuwe gemeenschappelijkheden te creëren. De dialoog wordt ingezet in het proces van beleids**ontwikkeling** op lokaal of regionaal bestuurlijk niveau, met de deelnemers als partners in het proces.

Lokale Agenda 21

Een van de activiteiten waarin de dialoog expliciet wordt genoemd en vorm kan krijgen is **Lokale Agenda 21**. Deze activiteit is bedoeld als een bundeling van voorstellen voor duurzame ontwikkeling op lokaal niveau. De grondgedachte is dat overheden, particuliere organisaties, bedrijven en instellingen gezamenlijk nadenken over het bereiken van duurzaamheid. De concrete actiepunten worden vastgelegd in de Lokale Agenda 21.

Het begrip coproductie

Een andere term die ook in dit kader wordt gebruikt is **coproductie**. (in: Discussienotitie ten behoeve van de bijeenkomsten 'Duurzame ontwikkeling: toekomstige inzet van gemeenten', 1996). Coproductie wil zeggen dat alle betrokkenen vanaf een vroeg stadium samenwerken bij de ontwikkeling van beleid. Coproductie is: samen denken en samen doen, vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Dit gaat verder dan inspraak of consultatie. Coproductie komt tot ontwikkeling in wisselwerking met een goede verdeling van taken. Het verschil tussen coproductie en dialoog is dat coproductie een stap verder gaat. Immers coproductie houdt in dat ook in de uitvoering diverse partners hun verantwoordelijkheden kennen en nemen. Het ligt voor de hand dat bij uitvoering wordt gedacht aan beleidsuitvoering en niet alleen aan uitvoering als onderdeel van beleidsontwikkeling. Wij hanteren dit onderscheid nadrukkelijk, omdat de omschrijving op dat punt in de genoemde discussienotitie niet duidelijk is.

Het begrip participatie

In de tekst is een aantal keren het woord 'participatie' gevallen. Het ging daarbij om participatie in de betekenis van deelnemen van burgers aan het proces van beleids**ontwikkeling**. Dat is niet gelijk aan het vertonen van gewenst gedrag, bijvoorbeeld glas naar de glasbak brengen, wat het volgens sommigen zou betekenen. De vooronderstelling van de kant van beleidsmakers is dat van mensen die al in de fase van beleids-

ontwikkeling participeren verwacht mag worden dat ze eerder overeenkomstig de democratisch genomen besluiten zullen handelen, al was het alleen maar omdat ze meer begrip kunnen opbrengen voor het besluit dan wanneer ze niet bij de beleidsontwikkeling betrokken waren geweest.
Participatie kan echter ook in de context van educatie worden gebruikt. Het gaat daarbij om het deelnemen aan educatieve activiteiten, in dit geval NME. In termen van educatieve beleidsdoelstellingen voor volwassenen kan participatie nog als volgt worden gebruikt: in hoeverre en op welke wijze schenkt het beleid bijzondere aandacht aan de deelname van verschillende bevolkingscategorieën aan de educatie voor volwassenen? Met andere woorden: ook het begrip participatie moet steeds in de juiste context worden begrepen.

Bijlage 3

Begrippenkader van de matrix

Ingrediënten van de **matrix** voor een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst: functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten (ruimten).

Het begrip NME Centrum

Het centrum betreft een **lokaal** centrum met **uitvoerende** en **ondersteunende activiteiten** ten behoeve van de doelgroep. Onder doelgroep vallen ook NME-medewerkers. Het centrum heeft een dusdanige omvang en kwaliteit dat het zelfstandig kan functioneren.
Het NME centrum kan gebruik maken van projecten die ontwikkeld zijn op tweedelijns niveau en die de medewerkers van het NME Centrum toe kunnen snijden op de eigen situatie.
Het NME Centrum voorziet een stadsdeel en heeft daarbij geen of slechts een beperkte stadsdeeloverstijgende functie.

Het begrip 'multifunctioneel' houdt in:

1. Het NME Centrum dient de breedte van NME/NMC te dekken.
2. Het NME Centrum is bestemd voor divers gebruik betreffende activiteiten, doelgroepen en organisatorische verbanden.

Meer in het bijzonder houdt 'multifunctioneel' in:

3. Nu eens geschikt voor de ene, dan weer (geschikt te maken) voor de andere activiteit maar niet voor het plaatsvinden van activiteiten tegelijkertijd.
4. Geschikt voor een diversiteit aan activiteiten die **naast** elkaar in een bepaalde (binnen- of buiten) ruimte plaatsvinden. Bijvoorbeeld een thematuin (met heemtuin, kruidentuin etc.), een avonturentuin (met plukweide, veldwerkactiviteiten en buurtnatuurtuin) of een informatiecentrum met leeshoek.

Uitgangspunt voor een NME Centrum van de toekomst is dat men zich in principe zowel met natuur- en milieueducatie als met natuur- en milieucommunicatie bezighoudt, als twee gelijkwaardige taken.

Natuur- en Milieu Educatie

Onder NME wordt het volgende verstaan: 'Het organiseren van leersituaties en het daarin vergroten van inzicht in en betrokkenheid bij ecologische verbanden en processen die tot verstoringen en aantastingen van de omgeving leiden. Daarbij wordt aandacht geschonken aan mogelijkheden om opgedane kennis in het dagelijks leven toe te passen (Nota NME, een meerjarenvisie, 1988).

Bij NME staan twee bedoelingen centraal:

1. NME is gericht op duurzaamheid van de natuur en de natuurlijke bestaansbronnen en is gericht op handelen, gezien de huidige aantasting van natuur en milieu;
2. NME is gericht op persoonsvorming en menswording, waarbij het leerproces erop gericht moet zijn mensen in staat te stellen in vrijheid voor een bepaald gedrag te kiezen.

Blinde dressuur noch manipulatieve beïnvloeding van houding en gedrag beantwoorden aan het begrip 'educatie'.

Communicatie en voorlichting
Onder 'voorlichting' wordt een vorm van systematische communicatie verstaan (naast bijvoorbeeld 'public relations') die tot doel heeft mensen in staat te stellen zich door de toename van kennis meningen te vormen of bewust en autonoom besluiten te nemen met betrekking tot een concreet probleem. De term 'communicatie' dient in deze omschrijving neutraal te worden opgevat, als iets waarvan in het verkeer tussen mensen altijd sprake is. Overheidsvoorlichting kan zowel vanuit het perspectief van de burger als vanuit het perspectief van de overheid worden bekeken.
De interactie tussen overheid en bevolking kan verschillende vormen aannemen, onder meer door middel van 'communicatie' als beleidsinstrument, hetgeen meer inhoudt dan louter voorlichting. Communicatie als beleidsinstrument van de overheid wordt gekenmerkt door uitwisseling van kennis en informatie tussen de autoriteiten en de actoren die moeten worden voorgelicht. Op deze manier kan worden gekomen tot een gemeenschappelijke probleemdefinitie en gewenste situatie. Deze manier kan het aanpakken van het probleem vergemakkelijken.

Dialoog
Een begrip dat men tegenkomt wanneer men spreekt over communicatie is 'dialoog': een werkvorm met als uitgangspunt de principiële gelijkwaardigheid tussen deelnemers. Dialoog is een gesprek tussen deelnemers, momenteel vooral gebruikt in het kader van Lokale Agenda 21. Een andere term die ook in dit kader wordt gebruikt is 'coproductie': alle betrokkenen werken vanaf een vroeg stadium samen bij de ontwikkeling van beleid, vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Participatie
Participatie betekent in termen van overheidsbeleid: het deelnemen van burgers aan het proces van beleidsontwikkeling. In de context van educatie houdt het in: het deelnemen aan educatieve activiteiten, in dit geval NME.

Functie
Een functie is te omschrijven als: **een gebeurtenis of consequentie die plaatsvindt nadat iets, een verschijnsel, zich begon voor te doen of in werking ging treden**.
Tussen functies en doelen bestaat een relatie. Een **doel** kan worden omschreven als de bedoeling in het hoofd van de ontwerper of van degene die voorziet in het verschijnsel. Zoals uit de omschrijving van functies en doelen valt af te leiden, kan er een verschil zijn tussen een functie zoals die zich voordoet en een bepaald (van te voren vastgesteld) doel.

Functies kunnen vervolgens worden onderscheiden in **bedoelde** en **onbedoelde** functies. Sommige functies zijn onbedoeld maar blijken zich achteraf toch te hebben voorgedaan. Het feit dat een functie in een opsomming van vele, mogelijke functies bij het vormen van beleid (voor de nabije toekomst) van een NME Centrum de revue passeert, maakt dat een bewuste keuze voor deze functie kan worden gemaakt, juist ook als men er achter is gekomen dat deze voorheen al onbedoeld is gerealiseerd. Vervolgens kan dan worden nagegaan of voor de voorheen onbedoelde functie faciliteiten beschikbaar dienen te komen.
Ter illustratie nemen we het volgende voorbeeld. Als functie noemen we 'ontmoetingsfunctie'. We kunnen ons voorstellen dat een van de doelen van het NME Centrum is informatie verstrekken aan het onderwijs en aan de burger. In de praktijk blijkt de ontmoetingsfunctie van waarde te zijn. Mensen komen elkaar tegen in het centrum en

blijken met elkaar van gedachten te wisselen bij een kopje koffie uit de automaat. Deze ontmoetingsfunctie zou het NME Centrum expliciet in het beleid, als doel, kunnen opnemen, juist omdat het belangrijk wordt geacht dat mensen met elkaar van gedachten wisselen over onderwerpen betreffende natuur en milieu. Dat zou vervolgens kunnen betekenen dat er zaken aan de functie worden toegevoegd om haar meer gewicht te geven. Dat kan zowel in materiële zin, door middel van een sfeervol zitje met comfortabele stoelen, als in personele zin door in het rooster ruimte vrij te maken om personeel in te zetten bij de (informele) uitwisseling van gedachten (om er bijvoorbeeld achter te komen wat mensen op het gebied van natuur en milieu bezighoudt). Een andere mogelijkheid is de functie 'ontmoetingsfunctie' wel te onderkennen maar daar geen extra aandacht in het beleid aan te schenken, de functie als het ware te laten voor wat ze is.

Een ander relevant onderscheid in functies is het volgende. Functies in het NME Centrum kunnen worden onderscheiden in functies die **direct** op het doel zijn gericht en functies die het realiseren van het doel mogelijk maken: **voorwaardenscheppende** functies of faciliteiten (de administratie, financiën, huisvesting enz.). In dit onderzoek is de facilitaire functie **huisvesting** van belang. De facilitaire functies zullen alleen worden beschouwd vanuit de direct met de verwezenlijking van de doelstelling samenhangende functies, en in het licht van de functie huisvesting. De vraag is welke consequenties facilitaire functies hebben voor de facilitaire functie huisvesting.

FUNCTIES en subfuncties

EDUCATIE EN VOORLICHTING

EDUCATIE:

is gericht op het begeleiden van leerprocessen bij mensen, individueel dan wel in groepsverband, en het in **samenhang** ontwikkelen van kennis, houding en vaardigheden (met inbegrip van waarden) en kritische waardering. Het doel is het komen tot handelingsperspectieven en een bewuste hantering van handelingsmogelijkheden in de samenlevingssituatie. Daarbij wordt als uitgangspunt gehanteerd dat de ontwikkelingsbehoeften van de lerende persoon centraal staan. Die ontwikkelingsbehoeften hebben te maken met de verschillende samenlevingssituaties of levenssferen waarin personen zich (zowel nu als in de toekomst) bevinden, respectievelijk waarbinnen zij functioneren. Globaal gesteld betreft het de privésfeer, de maatschappelijke publieke sfeer (met inbegrip van de politiek) en de arbeidssfeer.

VOORLICHTING:

is gericht op het mensen - individueel of in groepsverband - in staat stellen door toename van kennis meningen te vormen of bewust en autonoom besluiten te nemen met betrekking tot een concreet probleem op het gebied van natuur en milieu. **Public relations** is daarbij een vorm van voorlichting waarin het systematisch opbouwen of bewaken van het beeld van de eigen werksoort of organisatie centraal staat. Ook valt het kweken van wederzijds begrip tussen werksoort (organisatie) en publiek onder 'public relations'.

subfuncties scholing, training, deskundigheidsbevordering, begeleiding, informatie, documentatie, advies, beschikbaarstelling, distributie, lokaal aanspreekpunt, gids

- **scholing, training, deskundigheidsbevordering** ten behoeve van het opnemen van NME-onderdelen in de eigen programma's van georganiseerde doelgroepen voor hun eigen uiteindelijke doelgroepen. Bijvoorbeeld: een training aan docenten hoe ze leerlingen in het voortgezet onderwijs moeten leren onderzoek te doen (een cursus procesbegeleiding).

Dezelfde activiteit heet, vanuit het perspectief van de leerkracht, ook wel 'ondersteuning van de leerkracht' als deskundigheid, die de leerkracht niet zelf in huis heeft, van het NME Centrum wordt ingehuurd, en waar het de procesbegeleiding van leerlingen door het NME Centrum betreft.

- **begeleiding:** het op verantwoorde wijze inspelen op gedifferentieerde veranderingsprocessen, welke zich voordoen bij deelnemers en intermediairen in het algemeen en in het bijzonder bij leerlingen, individuele leerkrachten, schoolteam/scholenkoppels en, ten gevolge daarvan, in het (organisatie/school)systeem. Bijvoorbeeld: docenten en andere intermediairen leren hoe ze met mappen moeten omgaan en hoe ze de onderzoekskant in NME moeten aanpakken.
- **informatie:** informatieverstrekking en /of verwerking door middel van media (persoonlijk, op schrift, beeld en geluid). Ook als hulpmiddel om het denken te structureren bij de doelgroep/intermediair.
- **documentatie:** bestanden/databanken ter raadpleging met te interviewen personen, interessante plekken, fietsroutes, dossiermappen (ten behoeve van discussie over actuele lokale zaken), materialen.
- **advies:** ten aanzien van het gebruik van materialen, methoden enz.
- **beschikbaarstelling:** door middel van productie en uitleen van informatiemateriaal en veldwerkmaterialen, zowel levend als door middel van media (op schrift, beeld en geluid: dia's, elektronisch, cassettes, videobanden, cd-rom).
- **distributie:** verspreiding van materialen.
- **lokaal aanspreekpunt** (in tegenstelling tot landelijk): informatieverstrekking over en/of informatieverwerking van lokale zaken op het gebied van natuur- en milieu(educatie) ten behoeve van doelgroepen.

Een voorbeeld van een doelgroep en een activiteit: het stimuleren van uitwisseling met scholen uit het buitenland op het terrein van NME voor scholen voor voortgezet onderwijs.

- **gids:** ontwikkelen en beschikbaar stellen van manieren om wegwijs te raken in een informatiestroom (bijvoorbeeld internet) of ontsluiting van informatiestromen (door personen of door middel van media).

VOORZIENINGEN:

terreinen, met inbegrip van gebouwen, die natuur en milieu aanschouwelijk maken (levende en niet-levende natuur, planten, dieren, ecologische systemen)

subfuncties: uitvalsbasis NME-activiteiten nabij/op complex, bezoekerscentrum, veldstudiecentrum, kinderboerderij, multifunctionele tuinen, avonturentuin, dierotheek, museum, biologisch (les)centrum

- **uitvalsbasis NME-activiteiten nabij/op complex**
- **bezoekerscentrum:** het tentoonstellen van zaken betreffende natuur en milieu, die de lokale omgeving vertegenwoordigen.
- **veldstudiecentrum:** het bedrijven van veldbiologie door groeperingen in het onderwijs in een natuurgebied gedurende de hele dag, ten behoeve van educatie betreffende het natuurlijke milieu en het waardevolle cultuurlandschap.
- **kinderboerderij:** gelegenheid om kennis te maken met en actief te worden ingeschakeld bij, de verzorging van de typische Nederlandse boerderijdieren in een min of meer authentieke omgeving.
- **multifunctionele tuinen:** tuinen die functies vervullen voor diverse doelgroepen en activiteiten. Te denken valt aan begeleiding bij activiteiten van kinderen individueel en in groepsverband die onder of na schooltijd plaatsvinden op een daarvoor beschikbaar gesteld stuk grond met het oog op het kweken, verzorgen en oogsten van planten; begeleiden bij wijkbewoners (senioren) leren ecologisch verantwoord te tuinieren.
- **avonturentuin:** tuin die mensen (kinderen) aanspreekt door de belevingswaarde die

ze vervult, waar spelenderwijs veel valt te beleven (en te ontdekken) op het gebied van natuur, milieu en landschap. Ook een plukweide kan er onderdeel van vormen.

- **dierotheek:** uitlenen van levende dieren voor pedagogische doeleinden.
- **museum:** uitstalling van objecten met wetenschappelijke, educatieve en/of kunstzinnige waarde
- **biologisch (les)centrum:** lesgeven waarbij levende planten en dieren centraal staan, uitgaande van de mogelijkheden tot waarneming, beleving en zelfwerkzaamheid van de leerlingen. Deze lessen worden gegeven in een sfeervolle ruimte, die zodanig is ingericht, dat de intentie van de les wordt beklemtoond.

ACTIVERING:

(potentiële) deelnemers bewegen tot deelnemen aan educatieve dan wel maatschappelijke activiteiten op het terrein van natuur en milieu

subfuncties: activering, voorlichting, advies, werving, keuzebegeleiding

- **activering:** een groepsactiviteit waarbij centraal staat het ontwikkelen van de vraag naar een educatieve dan wel maatschappelijke activiteit op het terrein van natuur en milieu. Deze functie is op zichzelf al een educatieve. Omdat het ontwikkelen van de vraag centraal staat hoeft de activiteit niet uit te komen bij een activiteit op het terrein van natuur en milieu. Het kan zijn dat de instelling niet over de deskundigheid beschikt die vraag te beantwoorden met een educatieve activiteit op het terrein van natuur en milieu.
- **voorlichting:** een individuele dan wel groepsactiviteit met het oog op het deelnemen van doelgroepen aan educatieve dan wel maatschappelijke activiteiten op het terrein van natuur en milieu. Voorbeelden: telefonische, elektronische en mondelinge voorlichting met als kenmerk een zekere mate van interactiviteit. In deze activiteit is al kennis bij de potentiële deelnemer aanwezig. Er hoeft niet aan het ontwikkelen van de vraag worden gedaan.
- **advies:** een activiteit waarin advies wordt gegeven met het oog op het deelnemen van doelgroepen aan educatieve dan wel maatschappelijke activiteiten op het terrein van natuur en milieu.
- **werving:** een meestal schriftelijke activiteit waarbij het er om gaat deelnemers te trekken voor een concrete reeds ontwikkelde educatieve activiteit op het terrein van natuur en milieu. Voorbeelden van schriftelijk materiaal dat wordt gebruikt zijn: folders, persberichten, posters.
- **keuzebegeleiding:** het begeleiden van doelgroepen (individueel of in groepsverband) tot het maken van een verantwoorde keuze (met de nadruk op keuze) met het oog op het deelnemen aan educatieve dan wel maatschappelijke activiteiten op het terrein van natuur en milieu.

ONDERZOEK:

nagaan welke nieuwe doelgroepen en nieuwe activiteiten kunnen worden georganiseerd, met als uitgangspunt dat de resultaten niet van te voren bekend zijn.

subfuncties: onderzoek en signalering

- **onderzoek naar (nieuwe) doelgroepen en (nieuwe) activiteiten:** nagaan welke (nieuwe) doelgroepen door middel van educatie of voorlichting kunnen worden bereikt. Voorbeeld: behoeftenonderzoek, marktverkenning (situatiebeschrijving, probleemanalyse enz.).
- **signalering:** het doelbewust zich openstellen voor geluiden van (potentiële) deelnemers en sleutelfiguren waaruit nieuwe activiteiten en nieuwe doelgroepen kunnen voortvloeien

ONTWIKKELING:

nagaan hoe en wat er aan bestaande activiteiten verbeterd kan worden.

SUBFUNCTIE: ONTWIKKELING VAN MATERIALEN, MODELLEN, WERKWIJZEN, PRODUCTEN, NATUURPADEN, NETWERKEN E.A.

STIMULERING:

initiatieven ontplooien om anderen te brengen tot verbetering of vernieuwing van de activiteiten.

SUBFUNCTIE STIMULERING:

ten aanzien van het bedenken van nieuwe educatieve of voorlichtingsactiviteiten. Voorbeelden: scholen oproepen te komen met ideeën, onder meer door elk jaar elke school een keer te bezoeken; initiatieven ontplooien om bij doelgroepen of intermediairen na te gaan wat NME kan bieden.

FACILITERING AAN DERDEN:

beschikbaar stellen van middelen aan (een) andere dan de eigen organisatie(s).

subfuncties: facilitering van ruimten, fondsen, coördinatie/projectmanagement

- **facilitering:** beschikbaar stellen van ruimten of financiële middelen aan individuen of groepen om te vergaderen of cursussen en andere activiteiten te organiseren op het terrein van natuur en milieu.
- **coördinatie/projectmanagement:** met elkaar in overeenstemming brengen en beheren van activiteiten (projecten) ten behoeve van derden. Voorbeeld: coördineren van NME in een netwerk met andere organisaties (in plaats van door de gemeenteambtenaren die meer gezien worden als deel uitmakend van het gemeentelijk apparaat).

BEMIDDELING:

voor (potentiële) deelnemers, individueel of in groepsverband, om tot een (tot dan toe onbekende) activiteit te komen bij een andere dan de eigen instelling.

subfunctie: doorverwijs, makelaar, bemiddeling

- **doorverwijs:** ervoor zorgen dat de vragende doelgroep bij de juiste activiteit van de juiste organisatie terechtkomt.
- **makelaar:** niet alleen voorlichting geven maar ook helpen bij de uitvoering van een keuze (actieve belangenbehartiging).
- **bemiddeling:** ten behoeve van de vragende doelgroep er voor zorgen dat er een passende educatieve activiteit beschikbaar komt.

NETWERK:

samenwerking met partner-organisaties (in wisselende samenstelling) om gemeenschappelijke doelen te realiseren

subfunctie: intermediair-instrumenteel, intermediair-partner, intermediair-activerend, brug

- **intermediair-instrumenteel:** zich laten inschakelen als NME Centrum of het zelf inschakelen van intermediairen om een doelgroep te bereiken.
- **intermediair-partner:** samenwerking met andere organisaties op gelijkwaardige basis ten behoeve van een gemeenschappelijke activiteit.
- **intermediair-activerend:** samenwerking met andere organisaties om doelgroepen te

bewegen actief te worden, te participeren in educatieve activiteiten dan wel maatschappelijke activiteiten op het terrein van natuur en milieu.

- **brug:** inzet van eigen deskundigheid voor het bijeenbrengen van twee of meer partijen.

BELEID:

streven naar het bereiken van bepaalde doeleinden met bepaalde middelen en in een bepaalde tijdsvolgorde ten behoeve van de gemeentelijke organisatie (die, wanneer men zelf deel uitmaakt van de gemeentelijke organisatie, de interne organisatie is). Het betreft hier niet het beleid dat de eigen organisatie betreft.

subfunctie: beleidsontwikkeling van de (interne) gemeentelijke, lokale organisatie; beleidsontwikkeling bestuur (politiek)

- **beleidsontwikkeling van de (interne) gemeentelijke, lokale organisatie:** het zich expliciet bezighouden met de ontwikkeling van lokaal gemeentelijk beleid, met het oog op het uitvoeren van beleid van de gemeente.
- **beleidsontwikkeling bestuur (politiek):** het expliciet zich bezighouden met de beleidsontwikkeling ten behoeve van politici, met het oog op besluitvorming van beleid.

ORGANISATIE:

het nagaan voor anderen (organisaties, georganiseerde doelgroepen, individuen) wat de beste organisatiestructuur is om de activiteiten van die ander ten uitvoer te brengen.

subfunctie: advies

- **advies:** aan individuen, georganiseerde doelgroepen of intermediaire organisaties. Voorbeeld: welke sociale infrastructuur (welk organisatienetwerk) is nodig om gedrag van burgers te bestendigen.

MAATSCHAPPIJ:

niet de educatieve maar de maatschappelijke, de (lokale) samenleving betreffende kant staat voorop bij het vervullen van deze functie.

subfunctie: platform/forum, antenne, opbouwwerk

- **platform/forum:** overleg om te komen tot uitwisseling van gedachten en/of afspraken over een bepaald, meestal actueel, onderwerp.
- **antenne:** het signaleren van ontwikkelingen voor en op lokaal niveau (niet met de opzet te komen tot educatieve activiteiten).
- **opbouwwerk:** (buurt/wijk)bewonersgroepen met behulp van de opbouwwerker zelf problemen laten vaststellen en tot een oplossing trachten te komen.

CULTUUR

subfunctie: cultuur (cultureel erfgoed), cultuur (eigen horizon verleggen)

- **cultuur (cultureel erfgoed):** betreft bijdrage tot kennis en instandhouding van de natuur als cultureel erfgoed (bewerkte natuur), dat het waard is om te worden overgedragen aan komende generaties. Voor NME geldt het respecteren van de intrinsieke waarde van de natuur als de culturele basis van het natuurbehoud (Nota NME, 1988).
- **cultuur (eigen horizon verleggen):** als bijdrage aan het verleggen van de horizon en dus het losweken van oude gewoonten en gebruiken (Blokland, 1995).

RECREATIE:

besteding van vrije tijd op het gebied van natuur en milieu.

subfunctie: recreatie

- **recreatie:** bijdrage tot vergroting van de mogelijkheden tot natuurbeleving zowel in de woonomgeving als in het landelijk gebied. Belangstelling en waardering wordt gewekt door spelenderwijs in de vrije tijd met onderwerpen op het terrein van natuur, landschap, planten en dieren bezig te zijn (Nota NME, 1988).

ZORG:

het streven en de pogingen die men aanwendt, de moeite die men doet om iets in stand of in goede conditie te houden, of zo goed mogelijk te doen of te maken; toewijding; behartiging (Van Dale, 1976).

subfunctie: zorg

- **zorg voor de omgeving:** in de brede betekenis van het woord: dieren, planten en mensen.

INTERNATIONAAL:

grensoverschrijdende activiteiten die op het terrein van alle andere onderscheiden functies kunnen liggen.

subfunctie: internationale uitwisseling

- **internationale uitwisseling:** uitwisselen van doelgroepen (bijvoorbeeld van leerlingen in het voortgezet onderwijs) of kennis in de brede zin van het woord, om de eigen situatie te kunnen vergelijken met die van anderen die met dezelfde fysieke omstandigheden te maken hebben, en om eventueel een gemeenschappelijk doel na te streven.

VOORWAARDEN SCHEPPEN:

datgene wat het vervullen van alle andere functies van de eigen instelling mogelijk maakt.

subfuncties: monitoring & evaluatie, kwaliteitszorg, coördinatie/ projectmanagement, beleid

- **monitoring & evaluatie, kwaliteitszorg:** het volgen, bewaken en beoordelen van de eigen activiteit met het oog op verbeteren dan wel handhaven van de kwaliteit.
- **coördinatie/projectmanagement:** met elkaar in overeenstemming brengen en beheren van de eigen (onderdelen van) activiteiten (projecten).
- **beleid:** ontwikkelen van beleid op het terrein van natuur en milieu(educatie); vertalen van lokaal beleid tot educatieve activiteit voor de doelgroep.

Indeling van doelgroepen vanuit het perspectief van het NME Centrum van de toekomst

Doelgroepen
Onder doelgroepen wordt verstaan individuen, groepen, categorieën en collectieven die men beoogt te bereiken om deel te nemen aan educatieve activiteiten op het gebied van natuur en milieu.

driedeling in doelgroepen:

1. **Georganiseerde doelgroep** waarvoor NME-activiteiten worden georganiseerd waarbij het **organisatorisch verband** het aanspreekpunt is. Mensen worden dus aangesproken op hun deelname aan een bepaald organisatorisch verband (als professional of als vrijwilliger). Dat organisatorisch verband kan een samenwerkingsverband zijn met een formele status (vereniging, stichting) of met een informele status.
Voorbeelden:
onderwijsveld: leerkrachten, directies, medezeggenschapsraden, onderwijs ondersteunend personeel
jeugd- en jongerenwerk: scoutinggroepen, jeugdnatuurorganisaties, jeugdwerkers in buurt- en clubhuizen
sociaal-cultureel werk voor volwassenen: opbouwwerkers, educatief werkers
kerken: pastores, pastoraal werkers
natuur- en milieu-organisaties
wijken: bewonersorganisaties, groepen in wijken (in het kader van sociale vernieuwing)
midden- en kleinbedrijf: detailhandelaren
lokaal bestuur: politieke partijen, gemeenteraadsleden
service-clubs: de Rotary, Round-Table, Junior-kamer e.a.
bedrijven (profit, nuts): bouwen en wonen, energie enz.

2. **Uiteindelijke doelgroep** waarvoor NME-activiteiten worden georganiseerd:
Mensen worden niet aangesproken op hun lidmaatschap van een (formele of informele) organisatie, maar op een eigenschap, hoedanigheid en/of deelname aan de groep waarop degenen afkomstig uit de **georganiseerde doelgroep** zich richten.
Voorbeelden:
de hele bevolking, het grote publiek
bepaalde bevolkingsgroepen, niet aangesproken op binding aan een organisatie (dat hoeft niet te betekenen dat men geen 'lid' is); bijvoorbeeld: sportvissers, volkstuinders, burgers, jeugd en jongeren buiten schoolverband, geïnteresseerden in natuur en milieu, geïnteresseerden geselecteerd op bepaalde eigenschappen, hobby's (niet betreffende natuur- en milieu als inhoud), bijvoorbeeld geïnteresseerd in puzzelen, quizzen, bedrijven in de sector midden- en kleinbedrijf, allochtonen, vrouwen, recreanten, (buurt-, dorpsbewoners, consumenten, huishoudens, leerlingen (gedifferentieerd).

3. **Intermediaire doelgroep**
a. intermediaire **partner**organisaties ten behoeve van samenwerking met andere organisaties op **gelijkwaardige** basis, bijvoorbeeld om een gemeenschappelijk doel te bereiken.
Voorbeelden:
gemeentelijk apparaat, COS (Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking), OBD (onderwijsbegeleidingsdienst), PABO (pedagogische academie voor het basisonderwijs), NLO (nieuwe Lerarenopleiding), GVO (gezondheidsvoorlichting en -opvoeding), openbare bibliotheek

b. intermediaire **instrumentele** organisaties ten behoeve van het 'verkopen' van NME-maatregelen (NME als beleidsinstrument) aan uiteindelijke doelgroepen of georganiseerde doelgroepen. In deze situatie is de inbreng **ongelijkwaardig**. Het omgekeerde kan

zich overigens ook voordoen, namelijk dat een andere organisatie NME inzet om de eigen (niet-NME) doelen te realiseren. Het doel van de organisatie die de andere organisatie inzet is dan bovengeschikt. Expliciet dient te worden opgemerkt dat de activiteiten die in dit kader worden verricht nog steeds heel goed **educatief** van karakter kunnen zijn. Door het gebruik van het woord 'instrumenteel' zou de indruk kunnen worden gewekt dat het in dit verband alleen om technieken en trucs (instrumenten) zou gaan. Zoals al eerder is opgemerkt, is de inzet van NME als beleidsinstrument niet per definitie onjuist of NME-onwaardig.

Voorbeelden:

het kunnen de onder a. genoemde organisaties zijn, maar op basis van ongelijkwaardigheid, ondergeschikt zijn aan het doel van het NME Centrum (of het omgekeerde).

c. intermediaire **activerende** organisaties met als doel deelname van uiteindelijke doelgroepen of georganiseerde doelgroepen aan NME-activiteiten of aan maatschappelijke activiteiten van natuur- en milieu-organisaties te bewerkstelligen.

Voorbeelden:

media (radio, tv, pers), welzijnsinstellingen, gemeentelijk voorlichtingscentrum

Overzicht van mogelijke activiteiten voor een NME Centrum van de toekomst

Opmerking bij de indeling in activiteiten:

Aan de educatieve/voorlichtingsactiviteit is in deze lijst **geen werkwoord** gekoppeld, omdat activiteit als **zelfstandig naamwoord** is opgevat. Het maakt uiteraard nogal verschil of bijvoorbeeld een leskist wordt ontwikkeld of uitgeleend; of een folder wordt geschreven door iemand in het NME Centrum, dan wel alleen verspreid door het NME Centrum; of een pad wordt beheerd, dan wel een route wordt uitgezet (en eventueel op papier gezet). Wat men doet aan de activiteit past bij de functie die men vervult.

- lessen op locatie (het NME Centrum), met onder meer de mogelijkheid voor de werkvorm spel
- lessen op educatieve tuinen, op schooltuinen
- activiteiten, met inbegrip van lessen, op de kinderboerderij (bijvoorbeeld voor kleuters)
- cursus niet expliciet voor het onderwijs (bijvoorbeeld ecologisch tuinieren; cursus ecologisch beheren; snoeicursus; cursus in de wijk, dus dichtbij de mensen in plaats van in het centrum; ecoteam)
- modeltuin/thematuin
- tentoonstellingen
- leskisten en (levende) materialen (bijvoorbeeld voor georganiseerde doelgroepen als ecoteams); mobiel materiaal (als een mobiele geluidsinstallatie, klapkar, klapbus, zwerfvuilspel, tent, meeneemmateriaal om uit te delen)
- interactieve computerprogramma's
- wandelingen, wandel-, roei- en fietsroutes (onder meer in folders aangegeven)
- (natuur)paden en routes
- folders (voor het algemene publiek of bijvoorbeeld gericht op een bepaalde doelgroep)
- periodieke uitgave of nieuwsbrieven
- milieumarkt
- 'de straat op'; een straatgewijze aanpak
- mailing
- column in huis-aan-huisblad
- tv-programma's
- informatie/documentatie/bibliotheek/milieutelefoon (bijvoorbeeld in bezoekers centrum met bijenstal)
- ondersteunende taken naar gemeente, en naar lokale natuur- en milieu-organisaties (vrijwilligers, georganiseerde doelgroepen)
- recreatieve activiteiten met een educatief tintje
- doe-activiteiten
- projecten (leefbaarheid/zwerfvuil, evéntueel met partners)
- afvalinzamelingsvoorbeelden
- bijeenkomsten (bijvoorbeeld contactpersonenbijeenkomst, werkbijeenkomsten; informele bijeenkomsten, forumdiscussie)
- toevallige ontmoeting
- bos/parkexcursies
- onderdak (jeugd)natuur- en milieu-organisaties (bijvoorbeeld dierenclub, jeugdnatuur milieuclub)
- VSD (verlengde schooldag)
- deskundigheidsbevordering
- stedelijke campagnes, publieksactie, wedstrijd
- toezichthouden (parkwachters)
- fondsen

Mogelijke faciliteiten van een NME Centrum van de toekomst

Ruimtelijke faciliteiten in het algemeen

De lijst met faciliteiten was onder meer gebaseerd op de faciliteiten genoemd door Langenbach en Wijsman (1982). Sommige faciliteiten van de oorspronkelijke lijst hebben een **naamswijziging** ondergaan of zijn samengevoegd onder een nieuwe, meer actuele, term.

Onderverdeling in **binnen**ruimte en **buiten**ruimte.

binnenruimte centraal

- mediatheek (bibliotheek, diatheek, onderwijswerkplaats)
- informatiebalie (laagdrempelig)
- studieruimte/leeshoek
- informatiecentrum (materialen voor bijvoorbeeld ecoteam, voor NME-werkers in eerste instantie om in te kijken en niet voor het grote publiek)
- museum, expositieruimte (multifunctioneel: grootte is veranderbaar; met lesruimte)
- leslokaal (lesruimte, inclusief ruimte voor spelvorm; in kinderboerderij)
- onderwijswerkplaats, veldwerk, ruimte voor werkbijeenkomsten
- vergaderruimte (ten behoeve van deskundigheidsbevordering)
- kantoorruimte (bijvoorbeeld om ideeën te ontwikkelen voor activering; voor deskundigheidsbevordering)
- magazijn/opslag/archief
- personeelsruimte
- stadsboerderij (waaronder kinderboerderij)
- dierotheek (onderdeel van kinderboerderij, met name voor scholen)

buitenruimte centraal

- bezoekerscentrum
- stadspark
- bos/park (voor excursies)
- ecologisch gebied (park)
- natuurgebied (park)
- recreatiegebied (park)
- milieuwijkpark
- padencentrum (natuurpad(en); wandelingen)
- schooltuin bij school
- educatieve tuin bij NME Centrum; ten behoeve van VSD (Verlengde Schooldag) (met inbegrip van schoolinstructiebos of boshoek en kindertuin)
- multifunctionele tuin (in tegenstelling tot schooltuin bij school)
- voorbeeldschooltuin bij NME Centrum
- thematuin (waaronder heemtuin, kruidentuin, landschapstuin (voorbeeldtuinen), botanische tuin, paaivijver en paludarium; veldwerkfaciliteiten; voorbeeld van ecologisch beheer)
- producttuin/kwekerij (als functie van het NME Centrum; veldwerkfaciliteiten)
- avonturentuin (plukweide, veldwerkfaciliteiten, buurtnatuurtuin, (speel)bos)
- dierentuin
- nutstuin (wijknatuurtuin, volkstuin; ten behoeve van ecologisch tuinieren of beheren)
- arboretum
- dorpslandschap: heden (akkerdorpslandschap; boerendorp en prehistorisch project)
- bijenstal
- tropische kas
- ecosystemen, watergebruik, energie en voedsel (windmolen; een ruimte over afval)
- kunstbeest (knuffelhoek)
- faciliteiten om anderen binnen te krijgen (ook wel 'lokkers' genoemd; in de buitenruimte; met inbegrip van lokkers in de binnenruimte: vergaderrruimte/ cursusruimte)
- extra steunpunten (tent, mobiele geluidsinstallatie, klapkar, klapbus, bordjes, meeneemmateriaal)
- fietsenstalling (dienstfiets)

Bijlage 4

Stellingen voor een discussie ten behoeve van het rondetafelgesprek, november 1996

Tijdens het rondetafelgesprek in de plenaire groep selecteren we drie à vier stellingen voor een nadere discussie. Het liefst bespreken we er een uit iedere categorie. Wil je alvast je gedachten laten gaan over welke stelling volgens jou boeiend is? Let wel: de meeste stellingen zijn samengestelde stellingen. In de discussie moeten deze eerst worden uiteengerafeld.

Doelgroepen:

1.* Een NME Centrum van de toekomst is er voor iedereen (!), voor iedere doelgroep, dat wil zeggen, voor kinderen, jongeren, volwassenen en voor organisaties van doelgroepen. Doelgroepen dienen echter te worden opgevat als een dynamische variabele. Daardoor zal in de verhouding 'aanbodgericht' versus 'vraaggericht' werken een zekere verschuiving plaatsvinden.

2. Een NME Centrum van de toekomst dient zich alleen te richten op georganiseerde doelgroepen. Het 'kader' van deze doelgroepen dient direct te worden bereikt met NME. Vervolgens zorgt dit kader als 'intermediair' of als 'multiplicator' voor de verspreiding van de NME naar hun achterban. Op deze manier is de verspreiding van het NME-gedachtegoed sneller en efficiënter te organiseren.

Activiteiten:

3.* De NME-activiteiten van de toekomst dienen uitdagend en attractief te zijn, willen ze hun waarde voor een groot deel (meerderheid?) van de Nederlandse bevolking bewijzen. Dat zal inhouden dat NME inzet op 'Edutainment' (= educatie + entertainment).

4. Recreatie is een prima opstap voor educatie.

Functies:

5.* Voor een NME Centrum van de toekomst is belangrijker dat milieubeleidsdoelen worden bereikt dan dat er aan (pure) educatie wordt gedaan waarbij mensen 'leren', op basis waarvan ze zelf hun keuzen bepalen uit diverse handelingsalternatieven.

6.* NME moet 'creatief denken' bij mensen op gang brengen en houden, om te voorkomen dat mensen in angsten en onzekerheden blijven steken. Een gevaar is dat NME (louter) wordt ingezet als instrument in het kader van natuur en milieu, vaak gericht op de waan van de dag en kortetermijnbeleid van overheden.

7. Wie betaalt, bepaalt. Als voor 'instrumentele NME' meer, betere of andere geldbronnen aanwezig zijn, dan moeten we de 'educatieve' NME maar verlaten.

8. Een NME Centrum van de Toekomst moet zich niet laten verleiden haar sterke punt: 'het richten op de huidig belangrijke doelgroep onderwijs' te verlaten. Daarnaast is het best mogelijk dat het centrum zich mondjesmaat en additioneel op georganiseerde doelgroepen buiten het onderwijs richt. Verder gaat de capaciteit van een centrum niet. Motto: Beter weinig goed, dan veel oppervlakkig.

Gebouw:

9.* De vestigingsplaats van een Centrum is vaak moeilijk wanneer diverse functies in datzelfde centrum moeten worden ingevuld. Immers: bereiken van veel mensen/ doelgroepen (met name 'algemeen publiek') vereist een centrale ligging en een goede bereikbaarheid (wellicht het stadscentrum) terwijl een meer recreatieve invulling gebaat is bij een aantrekkelijke 'landelijke' omgeving in het groen. Er zijn uit dat oogpunt dus verscheidene typen centra denkbaar. Met andere woorden: een NME Centrum is meer een 'vlag die de lading dekt', namelijk een cluster ondergebrachte functies.

10. Een NME Centrum van de Toekomst dient uiteraard zelf een stralend voorbeeld te zijn van duurzaam en ecologisch bouwen.

* = stelling die tijdens het rondetafelgesprek is besproken.

Bijlage 5

Lijst met namen van deelnemers aan de gespreksronden

mw	J. van Berloo	Amsterdams NME Centrum
mw	M. van der Bie	SME Milieuadviseurs Utrecht
mw	I. Boerbank	Amsterdam Noord, afdeling NME
dhr	H. de Bruijn	Dienst Milieucommunicatie gemeente Utrecht
dhr	G. Burggraaf	Dienst Stadsbeheer, afd. Milieucommunicatie, Den Haag
dhr	F. van Bussel	Centrum voor NME Zeist
dhr	M. van Deursen	Dienst Milieucommunicatie gemeente Utrecht
dhr	J. Dirx	IVN, Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie
dhr	P. Duizer	Bezoekerscentrum De Hoep, Castricum
dhr	P. Feld	LSO Landelijk Servicebureau Ontwikkelingseducatie
dhr	H. Frantzen	Impuls, Acta Consult, Hogeschool van Utrecht
dhr	B. Frings	MEC Nijmegen
mw	L. Haafkens	Amsterdams NME Centrum
mw	M. van der Heide	Consulentschap NME Noord-Brabant (profess. project IVN)
mw	J. Herder	Pieter Vermeulen Museum IJmuiden
dhr	E. van Hezik	Hageman Van Hezik (ook voormalig procesmanager NME p.o.)
dhr	L. Hopkooper	Dienst Recreatie Rotterdam, NME
mw	I. Horstik	Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam
dhr	D.J. Joustra	NCDO (procesmanager Extra impuls NME)
dhr	A. de Koning	Consulentschap NME Gelderland
dhr	Th. Kuijpers	Dienst Stadsbeheer, afd. Milieucommunicatie, Den Haag
dhr	M. van Loosdrecht	Amsterdams NME Centrum
mw	R. Lucassen	Consulentschap NME Gelderland
mw	B. Maasdamme	Coördinator NME, Ministerie VROM
dhr	O. Mennema	Dienst Stadsbeheer, afd. Milieucommunicatie, Den Haag
mw	N. Metselaar	Bureau Podium, Utrecht
mw	D. Nauta	Landelijk Centrum Opbouwwerk (projectontw.milieupart.), Zwolle
dhr	A. Oliehoek	Dienst Recreatie Rotterdam, NME
dhr	A. Oosting	Milieudienst Regio Eindhoven
mw	J. Plasmans	Stedelijke Milieucommunicatie, Den Haag
dhr	G. van Poelgeest	Centrum voor NME De Papaver, Delft
dhr	R. van Raaij	Dienst Recreatie Rotterdam, NME
mw	M. Röder	Dienst Milieucommunicatie, gemeente Utrecht
dhr	B. Roes	VNG, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Den Haag
mw	J. Vink	Dienst Milieucommunicatie gemeente Utrecht
dhr	K. de Vos	Centrum voor NME, Arnhem
mw	G. van der Wal	Amsterdams NME Centrum
dhr	T. van Wanum	Dienst Recreatie Rotterdam, NME
mw	A. Wulffraat	Dienst Recreatie Rotterdam, NME

Colofon

ISBN 90 901 1027-5
NUGI 825 724
trefw. Natuureducatie/milieu-educatie

©1997 Recreatie Rotterdam, Postbus 1240, 3000 BE Rotterdam

Omslagontwerp en typografie: Pien Selleger

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, meganisch, door fotokopieën, opname, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave is financieel mogelijk gemaakt door een subsidie van het kaderplan NME, een samenwerkingsverband van vijf ministeries, t.w.: Landbouw; Natuurbeheer en Visserij; Onderwijs, Cultuur & Wetenschappen; Ontwikkelingssamenwerking, Verkeer en Waterstaat; Volkshuisvesting; Ruimtelijke Ordening & Milieu.